

DIE ONTWIKKELING VAN DIE AFRIKAANSE HOËRSKOOL IN NATAL
MET SPESIALE VERWYSING NA HOËRSKOOL PORT NATAL

DEUR

IZAK DAVID VORSTER

Verhandeling voorgelê ter vervulling van
die vereiste van die graad Magister Educationis
in die Fakulteit Opvoedkunde, aan die Universiteit
van Natal, Durban

Durban
Desember 1989

Studieleier: Prof. B. F. Nel

ABSTRACT

This study is about a minority group which settled amongst a larger group which had dominated education and other cultural spheres. The focus is on the struggle by the Afrikaans-, previously Dutchspeaking, minority group in Natal for the right to educate their children in their own language, in their own schools.

The dissertation traces general developments in the field of education prior to the Anglo Boer War and briefly views the situation during the War. In the next phase (1902 - 1910) the establishment of the early C. N. E. and church schools is under scrutiny. The focus then shifts more specifically to the context in which the first Afrikaansmedium High School in Natal was established, namely the Hoërskool Voortrekker in Pietermaritzburg. A detailed rendering is given of the conflicts surrounding the establishment of this school.

The study then moves to the Durban area and traces the developments surrounding the founding of an Afrikaans medium High School there. A detailed overview is given of all aspects of the Hoërskool Port Natal since its establishment in 1941.

Towards the last section, the study broadens its focus again in describing the developments in the whole of Natal, with specific reference to high schools.

In the final analysis it compares briefly the uphill struggle for Hoërskool Voortrekker to be established, with the relative success story of Hoërskool Port Natal and it suggests various tentative reasons for these differences.

OPSOMMING

Hierdie studie gaan om 'n minderheidsgroep wat hul tussen 'n meerderheidsgroep, wat die onderwys en ander kultuuraspekte oorheers het, kom vestig het. Die fokus is op die stryd wat die Afrikaans-, vroeër Hollandssprekende, minderheidsgroep gehad het vir die reg om hul kinders in hul eie taal, in hul eie skole, te laat onderrig.

Die verhandeling speur die algemene ontwikkeling op onderwysgebied voor die uitbreek van die Anglo-Boere-oorlog na en gee ook 'n oorsig van die toestande gedurende die oorlog. Die volgende fase (1902 - 1910) handel oor die stigting van die C. N. O.- en kerkskole. Die klem verskuif dan meer spesifiek na die toestande waaronder die eerste Afrikaanse hoërskool in Natal, die Hoërskool Voortrekker in Pietermaritzburg, tot stand gekom het. Daar word 'n volledige verslag oor die stryd en probleme wat, met die stigting van hierdie skool ondervind is, gegee.

Die studie verskuif dan na die Durbangebied en vors die ontwikkeling van die eerste Afrikaansmedium hoërskool in dié gebied na. 'n Volledige studie, wat al die aspekte rondom die stigting en ontwikkeling van die Hoërskool Port Natal dek, word gegee.

In die laaste afdeling verbreed die studieveld en fokus op die

beskrywing van die ontwikkeling van Afrikaansmedium hoërskole in die res van Natal.

In die finale analise word daar 'n vergelyking getref tussen die opdraende stryd wat daar gestry is met die totstandkoming en voortbestaan van die Hoërskool Voortrekker, teenoor die relatiewe suksesverhaal van Hoërskool Port Natal en word daar verskeie moontlike redes vir hierdie verskille aangevoer.

DANKBETUIGINGS

My opregte dank word hiermee betuig aan:

1. My studieleier, Prof. B. F. Nel, vir haar bekwame leiding, belangstelling, volgehoue hulp en aanmoediging;
2. My vrou, Lidia, en dogters, Christa en Marietjie, sonder wie se aanmoediging, geduld en liefde hierdie studie nie moontlik sou gewees het nie;
3. My gewaardeerde vriend, mnr. N. S. Cronjé, Inspekteur van Onderwys, vir sy ondersteuning en aanmoediging;
4. Kollegas vir hul samewerking en gewaardeerde hulp;
5. Die personeel van Hoërskool Port Natal en veral die adjunkhoof, mnr. N. Fourie, vir hul opofferings;
6. Die Hoofbestuur van die Natalse Onderwysersunie vir die toekenning van 'n studiebeurs;
7. mnr. A. J. Knox vir die baie ure wat hy gespandeer het aan die proeflees van die manuskrip;
8. die Groot Leermeester wat my in staat gestel het om die studie te kon aanpak en voltooi:

SOLI DEO GLORIA

Hiermee verklaar ek

IZAK DAVID VORSTER

dat die verhandeling wat hierby
vir die graad Magister Educationis
aan die Universiteit van Natal, deur
my ingedien word, nie voorheen deur my
vir 'n graad aan enige ander universiteit
ingedien is nie

I. D. Vorster

DURBAN

1989

HOOFSTUK 1

ORIËNTERENDE INLEIDING

1.1	AANLEIDING TOT DIE STUDIE.....	1
1.2.	DOEL VAN HIERDIE STUDIE.....	2
1.3.	TERREINAFBAKENING.....	3
1.4.	METODE VAN ONDERSOEK.....	3

HOOFSTUK 2

TOESTANDE OP ONDERWYSGEBIED TOT 1910

2.1	DIE REPUBLIEK NATALIA TOT 1902.....	6
2.2	DIE ANNEKSASIE VAN NATAL.....	9
2.3	PRIVAATSKOLE NA 1845.....	12
2.4	STAATSONDERSTEUNDE SKOLE.....	16
2.5.	TWEE STAATSKOMMISSIES VAN ONDERWYS 1849-55....	17
2.5.1	Die Skoolkommissie 1849.....	17
2.5.2	Die Kommissie van Onderwys 1853-1855.....	18
2.6	DIE SELEKKOMITEE 1856.....	19
2.7	DIE RAAD VAN ONDERWYS 1858.....	20
2.7.1	Aanbevelings van die Raad van Onderwys.....	20
2.8	DIE SUPERINTENDENT VAN ONDERWYS.....	22
2.8.1	Dr. R. J. Mann 1859 - 1870.....	22
2.8.1.1	Natal se eerste sekondêre skole.....	25
2.8.1.2	Verblyfinrigtings.....	26
2.8.2	T. W. Brooks 1872 - 1875.....	27
2.8.3	Robert Russell 1878 - 1903.....	28

2.9	DIE ONDERWYSWETGEWING 1877.....	29
2.10	DIE STRYD OM HOLLANDS AS VOERTAAL.....	30
2.10.1	Inleidend.....	30
2.10.2	Die Taalvraagstuk in Greytown.....	31
2.10.3	Die ouers raak op Organisasievlak betrokke.....	32
2.10.4	Die Onderwyskongresse van 1887 en 1888.....	33
2.10.5	Hollands as vak goedgekeur.....	34
2.10.6	Amptelike teenkanting.....	34
2.11	DIE ONDERWYS GEDURENDE DIE ANGLO - BOERE-OORLOG 1899-1902.....	36
2.12	TOESTANDE OP ONDERWYSGEBIED NA DIE OORLOG 1902-1910.....	37
2.12.1	Heropbou.....	38
2.12.2	Die C. N. O.- en Kerkskole.....	39
2.12.2.1	Grondbeginsels van die C. N. O.-skole.....	39
2.12.2.2	Organisasie van die C. N. O.-skole.....	40
2.12.2.3	Die C. N. O.-skole in Natal.....	41
2.12.3	Betekenis van die C. N. O.-skole.....	43

HOOFSTUK 3

DIE STIGTING VAN DIE EERSTE AFRIKAANSMEDIUM HOËRSKOOL IN
NATAL: DIE HOËRSKOOL VOORTREKKER, PIETERMARITZBURG

3.1	INLEIDING.....	45
3.2	DIE STRYD VOORAF.....	47
3.3	DIE TAALSTRYD EN DIE POLITIEK.....	49
3.4	DIE NATALSE TAALKONGRES.....	50
3.5	DIE STIGTING EN AMPTELIKE OPENING.....	53
3.5.1	Die beginjare.....	54
3.5.2	Die stryd vooraf.....	55
3.5.3	Die Intermediêre Afrikaansmedium skool.....	58
3.6	NAAM VAN DIE SKOOL.....	60
3.7	DIE VOORTBESTAANSTRYD.....	61
3.8	SKOOLKLEURE EN SKOOLWAPEN.....	65
3.9	DIE SKOOLLIED.....	66
3.10	BEHEER VAN DIE ONDERWYS.....	67
3.11	SAMEVATTING.....	69

HOOFSTUK 4

DIE STIGTING VAN DIE HOËRSKOOL PORT NATAL

4.1	INLEIDEND.....	70
4.2	DIE STRYD VOORAF.....	71
4.3	PERIODE VAN GROEI.....	74
4.4	DIE STIGTING EN AMPTELIKE OPENING.....	80

HOOFSTUK 5

HOËRSKOOL PORT NATAL

5.1	DIE GRONDSLAG EN DOEL VAN DIE ONDERWYS.....	82
5.1.1	Grondslag.....	82
5.1.2	Doel van die Onderwys.....	83
5.2	BEHEER VAN DIE ONDERWYS.....	86
5.2.1	Die Inspektoraat.....	87
5.2.2	Die Hoof.....	88
5.2.2.1	Mnr. W. O. Read.....	89
5.2.2.2	Mnr. F. J. D. Heese.....	91
5.2.2.3	Mnr. E. O. Klingenberg.....	93
5.2.2.4	Mnr. L. F. B. Cornelius.....	94
5.2.3	Die Personeel.....	95
5.3	SAMEVATTING.....	96
5.4	GEBOUE, KOSHUIS EN ANDER FASILITEITE.....	97
5.4.1	Die Beginjare.....	97
5.4.1.1	Die Bulwerparkse Staatskool.....	97
5.4.1.2	Die Smithstraat skool.....	98
5.4.1.3	Terug by Bulwerpark.....	98
5.4.2	Die gebou in Dirk Uysstraat.....	99
5.4.3	Die Koshuis.....	102

5.4.4	Die Skoolhuis.....	104
5.5	ANDER FASILITEITE.....	105
5.5.1	Sportgronde.....	105
5.5.2	Tennisbane.....	106
5.5.3	Krieketblaaie.....	106
5.5.4	Hokkieveld.....	107
5.5.5	Atletiekbaan.....	107
5.5.6	Netbalbane.....	108
5.5.7	Swembad.....	108
5.5.8	Skietbaan.....	109
5.6	SAMEVATTING.....	109
5.7	NAAM, KENTEKENS EN DIE BOND VAN OUD-SKOLIERE.....	110
5.7.1	Inleidend.....	110
5.7.2	Naam van die skool.....	110
5.7.3	Leuse.....	113
5.7.4	Skoolwapen.....	114
5.7.4.1	Simboliek van die wapen.....	115
5.7.5	Skoolkleure.....	116
5.7.6	Skoollied.....	116
5.7.7	Skoolkreet.....	120
5.7.8	Die Bond van Oud-skoliere.....	121
5.7.8.1	Beskermhere.....	122
5.7.8.2	Bestuur.....	123
5.7.8.3	Doelstellinge.....	123

5.7.8.4	Lidmaatskap.....	125
5.7.8.5	Ledegeld.....	125
5.8	SAMEVATTING.....	126

HOOFSTUK 6

DIE VOORTSETTING VAN DIE STRYD OM AFRIKAANSMEDIUM HOËRSKOLE
IN EN OM DURBAN

6.1	INLEIDING.....	128
6.2	DIE STRYD IN EN OM DURBAN.....	129
6.3	DIE DURBANSE SKAKELKOMITEE.....	131
6.4	DIE DURBANSE OUERRAAD.....	132
6.5	DIE STRYD WORD VOORTGESIT.....	134
6.5.1	Die Hoërskool Saamwerk.....	134
6.5.2	Die Hoërskool Dirkie Uys.....	136
6.5.3	Die Afrikaanse Hoërskool Durban-Noord.....	139
6.5.4	Die Hoërskool Kuswag.....	141
6.5.5	Die Hoërskool Werda.....	145
6.5.6	Die Hoërskool Gelofte.....	147
6.6	AFRIKAANSMEDIUM HOËRSKOLE IN DIE RES VAN NATAL... 149	
6.6.1	Die Hoërskool Gert Maritz	149
6.6.2	Die Hoërskool Sarel Cilliers.....	150
6.6.3	Suid-Natalse Hoërskool.....	150
6.6.4	Die Hoërskool Amajuba.....	151
6.6.5	Die Hoërskool Pionier.....	151

6.6.6	Die Hoërskool Richardsbaai.....	152
6.6.7	Die Hoër Landbouskool Vryheid.....	153
6.6.8	Kruinsig Hoërskool.....	153
6.7	SAMEVATTING.....	155

HOOFSTUK 7

DIE BETEKENIS VAN DIE AFRIKAANSE HOëRSKOOL IN NATAL, MET
SPESIALE VERWYSING NA HOëRSKOOL PORT NATAL.

7.1	INLEIDING.....	156
7.2	DIE HOëRSKOOL VOORTREKKER.....	156
7.3	DIE HOëRSKOOL PORT NATAL.....	157
7.4	SLOT.....	159
BRONNELYS.....		163

HOOFSTUK 1

ORIENTERENDE INLEIDING

1.1 AANLEIDING TOT DIE STUDIE

Aangesien die onderwys in 'n volk se kultuur ingebed is, is dit 'n belangrike manier waarop kultuur oorgedra en gevorm word.

Die Afrikaner in Natal het die noodsaaklikheid van 'n Afrikaanse skool besef. Weens die ekonomiese toestand waarin die Afrikaner hom bevind het, kon hy nie 'n privaatskool bekostig nie, derhalwe het hy hom vir 'n staatskool beywer. Die Afrikaner het besef dat sy kultuur alleen sal gedy as die Afrikanerkind in sy eie Afrikaanse skool opgevoed kan word.

Hierdie studie gaan om 'n minderheidsgroep wat hulle kom vestig het in 'n gebied wat oorheers was deur 'n ander groep en wat begin veg het vir hul regte.

Een van die regte waarvoor hulle gestry het, was om hul kinders in hul eie taal te laat onderrig. Die meerderheidsgroep het dit egter nie as 'n reg gesien nie en vandaar die stryd.

Die stryd van die Afrikaner in Natal om hom op onderwysgebied te bewys en te vestig, die stigting en ontwikkeling van die Hoërskool Port Natal, waaruit daar teen 1981 tien dogterskole ontstaan het, verskaf die agtergrond en vorm die tema van hierdie navorsing.

1.2. DOEL VAN HIERDIE STUDIE

Die doel van hierdie studie is om die stryd van die Afrikaner in Natal, oor die algemeen, en in Durban spesifiek, om sy eie kultuurgebonde onderwys en opvoeding vir die Afrikanerkind daar te stel, na te vors.

Ten einde hierdie doelstelling te verwesenlik, is die volgende doelwitte geformuleer:

1.2.1. om die opvoedingstaak van die skool te omskryf;

1.2.2. om die kultuurtaak van die skool te bepaal;

1.2.3. om die verband tussen opvoeding en kultuur na te vors;

1.2.4. om die stryd van die Afrikaner, ten einde sy eie kultuurverbonde onderwys in Natal te bewerkstellig na te

vors;

1.2.5. om die stigting, ontwikkeling en betekenis van die Hoërskool Port Natal te beskryf en

1.2.6. om gevolgtrekkings te maak wat 'n bydrae tot die onderwyssituasie in Natal kan lewer.

1.3. TERREINAFBAKENING

Met hierdie navorsing is nie beoog om 'n historiese weergawe van die onderwys in Natal, of om net die geskiedenis van die Hoërskool Port Natal op te skryf en weer te gee nie. Die historiese feite, is slegs gebruik om te fokus op die stryd wat die Afrikaner gehad het om sy eie skool te bekom. Slegs daardie historiese feite wat vir die navorsing van belang was, is in berekening gebring.

Die tema is afgebaken vanaf die vestiging van die Voortrekkers in Natal in 1838, tot en met die veertigjarige fees van die Hoërskool Port Natal in 1981.

1.4. METODE VAN ONDERSOEK

Die historiese navorsingsmetode is gebruik om die stryd wat die Afrikaner in Natal gehad het om sy kind binne kultuurverband te laat opvoed, na te vors.

Daar is in die literatuurstudie van beide primêre en sekondêre bronne gebruik gemaak.

Primêre bronne wat gebruik is, is onder andere skooljoernale, notules van die vergaderings van die Durbanse Ouerraad, die Durbanse Skakelraad en die skoolkomitees van die verskillende skole wat in die ondersoek betrek is, hoofde se verslae, amptelike statistiek van die Natalse Onderwysdepartement en argiefmateriaal in die Staatsargief in Pietermaritzburg en die Killie Campbell Versameling in Durban.

Die sekondêre bronne wat gebruik is, word almal in die bronne lys aangegee. Die meeste gegewens oor die geskiedenis van die onderwys in Natal is gevind in Louis Steenkamp se Onderwys vir Blankes in Natal (1824-1940); E. G. Malherbe se Education in South Africa; J. Chr. Coetzee (red.) se Onderwys in Suid Afrika 1652-1960, waarin B. R. Buys 'n afdeling oor Die Onderwys in Natal 1835-1959 geskryf het en in M. H. Beylefeld se Opvoedkundige ondersoek na die eie opvoeding van die Afrikanerkind binne kultuurverband in Natal.

Ten einde die navorsing so akkuraat moontlik te maak, is daar

ook onderhoude en gesprekke met 'n aantal oorlewendes wat die stryd, stigting en wording van die Hoërskool Port Natal meege- maak het en aan die beginjare van die skool daaraan verbonde, of daarby betrokke was, gevoer.

HOOFSTUK 2

TOESTANDE OP ONDERWYSGEBIED TOT 1910

2.1 DIE REPUBLIEK NATALIA TOT 1902

Die ouers van die Groot Trek, sterk godsdienstig en kultuur-gebonde, was vasberade dat hulle kinders moes kon lees om sodoende toegang tot die Bybel te kry.

Die Natalse Voortrekkerkonstitusie van Oktober 1838 maak in Artikel 13 die eerste definitiewe stipulasie oor die onderwerp: "De Raad zal ook een wakend oog over de Godsdienst en Scholen moeten houden, en alles aanwenden tot bevordering derzelve." (Malherbe 1925 p 182)

Lubbe (1942 p 76) getuig van moeders wat in die aande om die kampvuur of in die lig van 'n vetkers, hul kinders geleer lees en om Bybeltekse, Psalm- of Gesangverse van buite te leer. Dit was noodsaaklik omdat die lewe op Trek hoofsaaklik om die volvoering van die dagtaak gegaan het en krygsake, verdediging en beskerming van die huis en haard, voorrang geniet het. Bedags was daar geen tyd om aan onderwys te bestee nie.

Hierdie toewyding van die ouers het meegebring dat daar weinig Trekkers was wat nie geletterd was nie.

Volgens Bot (1951 p 2) het die Voortrekkers hul kinders van geestelike en morele verval gered deur aan hulle gehoorsaamheid en respek teenoor hulle meederes en liefde vir God en hulle Vaderland te gee. Die rol wat die Trekkerouer in die onderwys van die Trekkerkind gespeel het, kan nooit te gering geskat word nie.

Op 26 Maart 1842 arriveer ene Smellenkamp en 'n onderwyser vanaf Holland in Natal met boeke en Bybels om onder die Trekkers te versprei. Groot was die vreugde onder die mense dog een onderwyser vir die hele Trekkergemeenskap was maar 'n druppel in die emmer. (Malherbe 1925 p 182)

Daar was voor 1839 geen sprake van permanente skoolgeboue onder die Trekkers nie. Die skoolmeubels in die tente was ook maar primitief: planke oor kissies en veldstoeltjies is gebruik; stukke lood is as potlode gebruik; penne is uit vere gesny en die Trekkers het hul eie ink gemaak deur bessies, waterboombas en buskruit saam te kook en te meng. (Buys in Coetzee 1963 p 223)

Die kurrikulum wat die kinders gevolg het, het bestaan uit lees, skryf, godsdiensonderrig en sang. Van die kinders is verwag om die alfabet van voor en van agter af uit die kop te

leer en op te sê. Sodra hulle dit kon vermag, moes hulle een- en tweelettergrepige woorde uit die ABC-boekie geleer het. Die volgende leesboek was die Bybel. 'n Kind is as geleerd bestempel as hy die Bybel kon lees en kon skryf.

Met die Rekenkunde-onderrig is die kinders geleer om syfers te maak en kort sommetjies volgens die vier hoof-bewerkings te doen.

In teenstelling met die skriftelike bewerkings, was die Trekkerkinders baie bedrewe in hoofrekene. Die rede hiervoor is die feit dat die Trekkerkind van kleins af intens by vader se veeboerdery betrokke was. Gevolglik moes hy help skape, beeste, bokke, pluimvee ens. tel ten einde kontrole oor die boerdery te kon help hou.

Sang, aan die ander kant, het 'n baie belangrike rol in die onderwys gespeel. Die ouers het deur middel van voorsang die kinders geleer sing uit die ut, re, mi volgens B-mol en B-kruis. Die Trekkers was oor die algemeen baie nootvas. Tydens oggend- en aandgodsdiensoefeninge, het die sing van Psalms en Gesange 'n baie belangrike plek ingeneem. (Steenkamp 1941 p 27)

Die onderwys en opvoeding onder die Trekkers was dus hoofsaaklik op sedelik-godsdienstige grondslag gebaseer.

Hierdie erns met die onderwys en opvoeding van die

Trekkerkinders het die Afrikaner van agteruitgang op verstandelike en morele gebied bewaar. (vgl. Beyliefeld 1986 p 33)

2.2 DIE ANNEKSASIE VAN NATAL

Die onafhanklikheid, wat die Voortrekkers nagestreef het, was van korte duur want op 15 Julie 1843 word Natal geannekseer en in Augustus 1843 word Pietermaritzburg, die hoofstad van Natal, tot Britse gebied uitgeroep en Sir Henry Cloete word as Kommissaris van Haar Majesteit aangestel.

Weens die politieke onstuimigheid kon die Volksraad gedurende die voorafgaande jare nie veel aandag aan die onderwys van die Republiek geskenk het nie. (Steenkamp 1941 p 35)

Na die anneksasie van Natal het baie Trekkers terug oor die Drakensberge getrek om hulle by die Voortrekkers in Transvaal en die Vrystaat aan te sluit.

In 'n poging om die gemoedere te sus, het Goewerneur Napier vir Ds. Faure Natal toe gestuur. Genoemde dominee was 'n teenstander van die Trek en sy onbevooroordeeldheid is deur die Trekkers bevraagteken.

Heyns (1950 p 81) is van mening dat dit vir Ds. Faure moeilik was om hom in die omstandighede van die Trekkers in te dink en is daar geen bewyse van enige eerlike meegevoel met die mense en hul probleme en bekommernisse nie.

In verband met die toestand van die onderwys na die anneksasie sê Malherbe (1925 p 184): "During the first years after the annexation, education in Natal was in a hopeless condition."

Natal het ook van nou af aan al hoe meer verengels. Twee-derdes van die Voortrekkers het Natal verlaat en die owerheid het Britse immigrasie aangemoedig. Die gevolg was dat Durban en Pietermaritzburg oorwegend Engels geword het. Daar het egter in Kliprivier, Weenen en Umvoti 'n sterk verteenwoordigende groep Afrikaners agtergebly. (Coetzee 1963 p 227)

Die kenmerkende verskille tussen die lewensbeskouings van Voortrekker en Brit en die wisselwerking tussen die twee filosofieë, sou 'n bepalende faktor in die geskiedenis van die onderwys in Natal bly.

Die Britse regering het egter nie onverskillig teenoor die onderwys in Natal gestaan nie. Die regering het besef dat die Trekkers onderwys moes hê. Majoor Cloete skryf op 8 September 1843 'n brief aan die goewerneur waarin hy hom aanraai om die die wenk dat "die opvoeding van die jeug die spesiale sorg van die staat behoort te wees" te aanvaar want dit sou hulle in

staat stel "to exert such influence on the moral and intellectual improvement of the rising generation to dispel the state of ignorance in which a large mass of the present population is growing up, and prepare them for the enjoyment of a more refined state of Society and a higher State of Civilization" (Cloete's Correspondence pp 179-180, aangehaal deur Steenkamp 1941 p 35)

Die owerheid het voor 1849 self geen skole gestig nie. Hieruit kan egter nie afgelei word dat sake op die onderwysgebied gestagneer het nie. Die opvoedingstaak is steeds in die hande van die ouers gelaat en dit was vir hulle so 'n saak van erns dat daar, veral in Pietermaritzburg, 'n aantal privaatskooltjies ontstaan het, waarheen die Afrikanerkinders gegaan het om hul opvoeding te ontvang.

Nienaber (1933 p 3) noem dat ene mej. Olivier die eerste skooltjie in Pietermaritzburg gehad het waar daar binne kultuurverband onderwys aan die Afrikanerkind gebied is. Generaal Piet Joubert was, onder andere, 'n leerling van mej. Olivier gewees.

In die uitgawe van "De Natalier" van 19 April 1844 verskyn daar 'n advertensie van C. E. Boniface waarin hy taalonderrig en Spaanse kitaarlesse adverteer.

Belangrik ook is die advertensie van mej. C. Muller in "De

Natalier" van 28 Februarie 1845 dat sy beplan om in Maart 1845 'n skool aan huis van F. J. Maritz in Pietermaritzburg te open waarin sy "onderwys zal geven in het Spellen, Lezen, Schryfen en cyferen, zoo in de Hollandsche Taal."

Die vrou van Erasmus Smit het ook 'n skool vir dogters in haar huis gehad waarin sy godsdiensonderrig en geletterdheid vir die leerlinge gebied het. (de Jongh 1977 p 187)

Eerwaarde Lindley het in 1840 'n skool in Durban geopen en sy vrou het hier onderwys aan sowat 200 leerlinge, vir ses uur per dag en vyf dae van die week, gegee. (Smith 1949 p 172)

Belangrik was dat hierdie skooltjies almal deur die moedertaal onderrig aan die kinders verskaf het. Dit was dus van die begin af vir die Afrikaner van die allergrootste belang dat sy kinders binne kultuurverband in sy eie taal onderwys moes kry.

2.3 PRIVAATSKOLE NA 1845

In 1846 is daar 'n hele aantal privaatskole gestig. Die voertaal was Engels en Hollands het nie 'n plek in die leergang gehad nie.

Op 10 April 1846 verskyn die volgende advertensie in die "Natal Witness": "Wanted, a Large Room adapted for a school. An

outbuilding centrally situated would be preferred. Apply at this office."

Die "Natal Witness" van 12 Junie 1846 berig soos volg: "Mejuffrouw Lundie is van meening om ene Naai School te beginnen, op Maandag den 15 deser, aan haar woning No 23 Pietermaritzburgstraat. De School zal van 2 tot 4 ure in den namiddag open zijn. Kinders kunnen mede onderwezen worden in Schrijven, Lezen &c in de Engelsche Taal."

Op Vrydag 7 November 1846 berig die "Natal Witness" verder dat "Mr. Jackson in conjunction with Mr. Lezar made arrangements for the establishment of a School" en op 13 November 1846 'n berig oor 'n skool van Boniface waar drie keer per week Hollands en Frans onderrig sal word. Die enigste keer waar daar melding van Hollands gemaak word, dog daar kan met volle sekerheid aanvaar word dat die medium van onderrig vir al die ander vakke, Engels sou gewees het.

Die eerste aanduiding dat die regering van Natal vasbeslote was om iets aan die onderwys te doen, vind ons in die Staatskoerant van 13 Maart 1848. Die kennisgewing, gedateer te Pietermaritzburg, lui soos volg: "Tenders will be received at this office until the 1st day of April next, from parties disposed to erect upon any private ground, anywhere near the centre of this town, and to rent to Government for a period of ten years, a commodius building upon an approved plan, for the purpose of a

Government Free School." (Booyesen 1949 p 14)

Die skool is om 10h00 op Maandag 16 Julie 1849, met 80 leerlinge en mnr. J. D. Marquard as onderwyser, amptelik geopen. (Natal Witness 20 Julie 1849)

Daar is 'n skoolkommissie, bestaande uit die volgende 5 persone, aangestel nl. die Goewerment-sekretaris, die predikant van die Engelse Kerk en sy senior kerkopsiener en die predikant en senior ouderling van die Nederduitse Gereformeerde Kerk. (Booyesen 1949 p 16)

Die heer Marquard skyn vlot tweetalig te gewees het, aangesien hy ook as diaken en skriba van die Nederduitse Gereformeerde Kerk opgetree het.

Kyk mens egter na die leergang van die skool, is dit baie duidelik dat die voertaal Engels was en dat daar geen sprake van moedertaalonderrig was nie.

Die vakke wat in die Pietermaritzburgse Staatskool aangebied is, was: Engels, Rekenkunde, Geskiedenis, Geografie, Wetenskap, Bybelgeskiedenis, Latyn en Hollands.

Marquard noem 'n paar interessantheide rondom die onderrig van Hollands as vak. Met die opening van die skool was die meeste leerlinge van Hollandse afkoms daarom sê hy: "it was thought

desirable that an equal portion of time should be devoted to both English and Dutch; but I soon found that such was impracticable, and I was therefor obliged to make the Dutch language a secondary branch of instruction, confining its study to the advanced classes and teaching it principally by viva voce translations." (C.O. 55 no 98)

Aangesien so baie van die Trekkers Natal steeds verlaat het en die Britse beleid van emigrasie na Natal die Engelse getalle versterk het, is aan Engels die oorwegende posisie in Natal besorg. Dit het aan die ander kant meegebring dat Hollands vroeg reeds 'n minderwaardige en later geen rol hoegenaamd sou speel nie. (vgl. Steenkamp 1941 p 42)

Pas na die aanstelling van mnr. Marquard in Pietermaritzburg is tenders aangevra "for the erection of a similar school building anywhere near the centre of the village of D'Urban." (Booyesen 1949 p 16)

Op 7 Augustus 1849 is die tender aanvaar en op 1 Januarie 1850 is Eerwaarde Nesbitt as onderwyser van die Durbanse Staatskool in Fieldstraat, tussen West- en Smithstraat, aangestel.

Interessant is dat uit mnr. Nesbitt se eerste rapport oor sy skool (1 Januarie tot Junie 1850) blyk dat blanke sowel as gekleurde kinders tot die skool toegelaat is.

Uit hierdie verslag is dit ook duidelik dat daar van die onderwys en opvoeding van die Afrikanerkind in sy moedertaal en kultuurverband geen sprake was nie.

2.4 STAATSONDERSTEUNDE SKOLE

Afgesien van die twee Staatskole in Pietermaritzburg en Durban was daar teen 1850 ook ses ander skole wat finansiële steun van die regering ontvang het. (Steenkamp 1941 p 45)

Die ondersteuning van die staat, wat £50 per jaar beloop het, het afgehang van die bevredigende gehalte van die werk wat gelewer is en die goeie sedelike gedrag van die onderwyser.

Onder die Trekkergemeenskappe op die platteland was daar ontevredenheid omdat hulle nie ondersteuning van die staat geniet het nie.

Teen 1855 is die skool te Greytown, wat bekend sou staan as die "Umvoti Opvoedkundige Instituut", wel by hierdie skema betrek. (Steenkamp 1941 p 48)

Die Gereformeerde Kerkskool in Durban, met mnr. J. W. F. Roth as hoof, het egter nie in sy aansoek om staatsondersteuning geslaag nie: "omdat hij (die onderwyser) niet in de Engelsche

Taal ervaren is, en daarin onderwys." (Geref.Kerkbode 1855 p 346)

Hieruit kan die afleiding gemaak word dat die onderrig van en die vaardigheid in die Engelse taal, 'n voorvereiste vir staatsondersteuning was.

2.5 TWEE STAATSKOMMISSIES VAN ONDERWYS 1849-1855

2.5.1. Die Skoolkommissie 1849

Op 25 Junie 1849 het daar 'n kennisgewing verskyn waarin 'n Kommissie van Onderwys aangestel is wat aanbevelings aan die regering moes maak in sake 'n moontlike onderwysstelsel vir Natal. Die primêre funksie van hierdie kommissie was om as plaaslike skoolkomitee van die Staatskool in Pietermaritzburg te dien. (Booyesen 1949 p 16)

In die kommissie se verslag, wat op 9 Augustus 1849 ingehandig is, vind ons egter dat hy ook aanbevelings oor die onderwys in die algemeen gemaak het.

Belangrik vir die doel van hierdie studie, is die kommissie se aanbeveling aangaande medium van onderrig. Engels moes onderrig word en Hollands wanneer daarom gevra word. (My aksentuering) "The Dutch language should be taught as time and

circumstances will render it more or less expedient to give a knowledge of the Dutch language in the Government Schools." (C.O.41 en Steenkamp 1941 p 55) In hierdie aanbeveling vind ons dus geen sprake van moedertaalonderwys nie.

2.5.2. Die Kommissie van Onderwys 1853-1855

Om die algemene toestand van die onderwys in Natal te ondersoek, is daar op 21 Julie 1853 'n tweede Kommissie van Onderwys benoem. Dié kommissie, onder voorsitterskap van mnr. C. Seargent en bestaande uit agt lede, se opdrag was om "deeglike ondersoek in te stel na die toestande in en die doeltreffendheid van die Staatskole in Pietermaritzburg en Durban, asook van die Staatsondersteunde skole. (Steenkamp 1941 p 59)

Die lede van die Kommissie kon nie konsensus bereik nie, gevolglik is daar 'n meerderheids- en minderheidsverslag uitgebring.

Selfs na die ter tafellegging van die verslag is dit duidelik dat tweetaligheid en veral onderwys in die Hollandse taal, nie aangespreek is nie. Onderwysers is van Engeland ingevoer en die regering het geen planne gehad om Hollandssprekende onderwysers aan te stel nie.

2.6 DIE SELEKKOMITEE 1856

Een van die aanbevelings van die Onderwyskommissie van 1853 was dat daar 'n sentrale beheerliggaam vir onderwys aangestel moes word. Aan hierdie aanbeveling is daar nie uitvoering gegee nie. Goewerneur Scott het in 1856 weer 'n ondersoekraad, die Selekkomitee, aangestel wat by die volgende sitting van die Parlement sy aanbevelings moes voorlê.

Hierdie ondersoekraad, die sogenaamde Selekkomitee, het baie deeglik te werk gegaan en massas getuienis gehoor en ingesamel.

'n Belangrike aanbeveling van hierdie Selekkomitee was dat daar godsdiensonderrig in al die skole wat staatsondersteuning ontvang het, moes wees. Hierdie onderrig moes egter nie-sektaries gewees het.

Aangaande geldelike hulp aan skole het die Selekkomitee aanbeveel dat elkeen van die distrikte Weenen, Kliprivier en Umvoti ten minste £25 per jaar moes ontvang met die proviso "that it shall be compulsory on these school masters to devote part of the time to English teaching." (Steenkamp 1941 p 71)

'n Ander belangrike aanbeveling van die Selekkomitee was ook, soos van die vorige kommissie, dat daar 'n Raad van Onderwys in Natal aangestel moes word wat in die algemeen die onderwys moes monitor, die behoeftes van die verskillende distrikte moes

nagaan en aanbevelings aangaande die onderwys aan die Regering moes voorlê.

2.7 DIE RAAD VAN ONDERWYS 1858

Die Raad van Onderwys in Natal is in 1858 aangestel. Die volgende persone het daarop gedien:

- die Anglikaanse Biskop van Natal;
- die Rooms-Katolieke Biskop van Natal;
- die Koloniale Sekretaris van Natal;
- Regter H. Connor;
- die Prokureur-Generaal van Natal;
- Ds. Faure (Predikant van die Ned. Geref. Kerk);
- Eerwaarde W. Campbell en
- mnr. H. Pearce.

(Govt. Notice 1858 no 81)

2.7.1 Aanbevelings van die Raad van Onderwys

Die eerste aanbeveling van die Raad het gegaan oor Godsdiensonderrig. Die Raad was van mening dat die Bybel elke dag gelees moes word "as a textbook of moral and religious instruction." (Govt. Notice 28 van 1858 no 11)

Die Raad het aanbeveel dat godsdiensvryheid in skole toegelaat

moes word. Ouers wie dit sou versoek, se kinders kon van godsdiensonderrig vrygestel word. (Buys in Coetzee 1975 p 230)

Dit blyk asof hierdie aanbeveling van die Raad groot onmin veroorsaak het en die oorsaak was dat Ds. Faure uit die Raad getree het. Hy was ongelukkig "omdat het onderwijs in den Bijbel geen noodzakelyk vereiste" was nie. (vgl Steenkamp 1941 p 77)

Belangrik egter, in hierdie verband, is om nie te aanvaar dat godsdiensonderrig en die Bybel hul plek in die skoolprogram verloor het nie. Dit blyk asof die neutraliteit van die Raad van Onderwys teenoor die Bybel en godsdiensonderrig nie vir die Afrikaners aanvaarbaar was nie.

Die Raad het verder aanbeveel dat daar by die Staatsondersteunde skole, skoolkomitees aangestel moes word om die algemene sake van die skool te behartig.

Ten einde te poog om alle skole onder staatstoesig te probeer kry, het die Raad aanbeveel dat al die rondgaande skole in Boeredistrikte ook van regeringsteun voorsien moes word. Skole wat regeringsteun ontvang het, kon hul eie skoolprogram aanbied met die enkele voorwaarde dat die godsdiensonderrig nie sektaries mog gewees het nie en dat die Engelse taal aangebied moes word. Daar is egter geen beperking geplaas op privaatskole wat geen staatsondersteuning ontvang het nie.

Hierdie vergunning het die moontlikheid gelaat vir Kerk-en-genootskapskole om die eie saak te bevorder. Die Engelssprekende gedeelte van die bevolking het dan ook van hierdie geleentheid gebruik gemaak.

Steenkamp (1941 p 82) is egter van mening dat die Afrikaanssprekendes ook sulke skole kon stig maar dat daar as gevolg van 'n gebrek aan 'n leier of leiers in die Boere-gedeeltes van Natal, niemand was wat die saak kon opneem en deurvoer nie.

Beylefeld (1986 p 55) maak die volgende belangrike afleiding: "Indien hierdie geleentheid benut was, kon hier skole gestig gewees het wat net so 'n groot rol in die opvoeding van die Afrikanerkind kon gespeel het, as wat die geval met die Engelse Kerkskole was, rakende die Engelssprekende kind se opvoeding."

Die Raad van Onderwys het die aanbeveling van die Selekkomitee herbevestig deur ook die aanstelling van 'n Superintendent van Onderwys te bepleit. Met die aanvaarding van hierdie aanbeveling, is daar 'n nuwe tydvak in die onderwys van Natal ingelui.

2.8 DIE SUPERINTENDENT VAN ONDERWYS

2.8.1 Dr. R. J. Mann 1859-1870

Op 8 Julie 1859 is dr. R.J.Mann M.D., F.R.C.S. as Superintendent van Onderwys vir die hele Kolonie van Natal aangestel. Vanaf die datum van sy aanstelling sou hierdie man die spil wees waarom die Onderwys in Natal sou draai. Die Raad van Onderwys is dan ook kort na dr. Mann se aanstelling ontbind en het opgehou om te funksioneer.

Die pligte van die Superintendent van Onderwys het onder meer die volgende behels: hy moes skole besoek, onderwysers inspekteer, boeke voorskryf, regeringstoelae reël, gereelde verslae skryf en algemene wenke aan die hand gee. Die Superintendent was direk aan die Luitenant-Goewerneur en die Wetgewende Raad verantwoordelik. (vgl. Buys in Coetzee 1975 p 231)

Onmiddelik na sy aanstelling het dr. Mann met toewyding sy taak aangepak, die hele Kolonie deurreis en 'n omvattende verslag opgestel.

Volgens dr. Mann se eerste verslag is hy by die verskillende skole baie gunstig ontvang en het dit hom optimisties gestem. (vgl. Steenkamp 1941 p 85) Hy lewer kommentaar oor die twee staatskole in Pietermaritzburg en Durban, nege staatsondersteunde skole en 'n aantal "Rondreisende Skole." (Booyesen 1949 p 18) Ten opsigte van laasgenoemde beveel hy aan dat sewe, te wete die vier in die Kliprivier distrik en die drie in die Umvoti-distrik, regeringstoelae behoort te kry.

Daar was volgens dié verslag, ongeveer 800 leerlinge op die totale skoolrol gewees.

Volgens dr. Mann was die onderwyspeil van die buitelandse distrikte betreurenswaardig gewees.

Die beleid van die Britse owerheid om die kolonies in Suid Afrika te verengels, het ook nou in Natal sy beslag gekry. Dr. Mann sou ook sy deel doen om hierdie beleid ten uitvoer te bring. Al die Natalse skole, behalwe die rondgaande skole in die plattelandse distrikte, was Engelsmediumskole gewees. Ten einde die rondgaande skole ook as staatsondersteunde skole te laat kwalifiseer, het dr. Mann 'n skenking van £25 en 'n salarisverhoging aan die onderwyser, wat deur die medium van Engels sou onderrig, aangebied. Hollands is nog verder uitgefaseer toe dr. Mann vanaf 1864 Engelse en Skotse onderwysers na Natal ingevoer en in hierdie skole aangestel het. Volgens Buys (Coetzee 1975 p 234) is die rondgaande skole geleidelik in gewone skole omskep en is Hollands, as medium van onderrig, geleidelik uitgefaseer.

'n Ander saak wat dr. Mann aangespreek het, was die belaglike toestand van van skoolhandboeke. Hy het, nadat hy gesien het hoe "a school of 20 children received instruction from three tattered Testaments, two torn spelling books and a small antiquated map " (Govt Notice no 119 22 September 1859) 'n staatsboekdepot gestig, waarby leerlinge handboeke teen die

goedkoopsmoontlike pryse kon koop en onderwysers gratis van boeke voorsien kon word, as die boeke vir die uitvoering van hulle pligte nuttig sou wees. Mann het boeke uit Engeland bestel en daar kan met sekerheid aanvaar word dat nóg dr. Mann, nóg die Wetgewende Raad, enige Hollandse boeke vir die Afrikaanssprekendes van oorsee af sou bestel het.

Interessant uit die verslag is die gewaarwording van dr. Mann dat die Afrikaner sy kind binne kultuurverband wou opvoed. Die Afrikaanse kind was nie onwillig om Engels te leer nie, maar die Afrikaner was wel beswaard oor die verengelsing van hul kinders. (vgl. Beyliefeld 1986 p 58)

2.8.1.1 Natal se eerste Sekondêre skole

Met dr. Mann se diensaanvaarding was daar in Natal net die twee Staatskole in Pietermaritzburg en Durban wat slegs primêre onderwys verskaf het. Reeds in 1861 het die Goewerneur aangekondig dat albei skole 'n sekondêre "Kollege" sou kry. Albei munisipaliteite het £5000 vir dié doel bewillig.

In Maart 1863 is die Hoërskool vir seuns, met mnr. Calder as hoof en 30 leerlinge op die rol, as selfstandige inrigting naas die Staatskool in Pietermaritzburg geopen. (Steenkamp 1941 p 102)

"Daar is getrag om die beste onderwys wat geld kon verkry te verskaf aan diegene wat 'n Sekundêre opleiding vir hul kinders kon bekostig." (Steenkamp 1941 p 101)

Die klem van die onderrig het hier weer net op Engels geval en geen voorsiening is vir Hollands gemaak nie.

In 1866 is 'n tweede hoërskool in Durban, met R. Russell as hoof, geopen. Beide hierdie hoërskole het in hul eerste jare goeie vordering getoon. Teen 1865 was daar 321 seuns op die rol gewees.

Sewe jaar na dr. Mann se aanstelling, was daar 4 Staats- en 63 Staatsondersteunde skole in Natal.

2.8.1.2 Verblyfinrigtings

Dr. Mann het by die regering gepleit om verblyfinrigtings vir die skole op die platteland te voorsien, aangesien die kinders daaglik groot afstande moes aflê om by die skole te kom. Die oprigting van kosskole sou daartoe lei dat daar vaste skole op die platteland gevestig kon word wat sodoende die angliseringsproses sou aanhelp.

Die aanbeveling is aanvaar en daar is kosskole onder andere te Greytown, Ladysmith en Hermannsburg opgerig.

Die Afrikaanssprekendes was egter baie onwillig om hierdie kosskole te ondersteun, aangesien die kinders se hulp op die plase nodig was en omdat daar geen voorsiening vir Hollandse onderwysers gemaak is nie. (Buys in Coetzee 1975 p 234)

Ten einde die Afrikaanse ouers van Greytown, wat geweier het om hul kinders na die skool te stuur te akkomodeer, is £25 en gratis woning bewillig om 'n tweede onderwyser aan te stel omdat mnr. Taylor nie Hollands magtig was nie.

Die ouers van die Duitse gemeenskap te Hermannsburg het aangedring daarop dat Duits in hul skool erkenning moes kry. Dié erkenning het veroorsaak dat die skool gefloreer het.

2.8.2 T. W. Brooks 1872-1875

Dr. Mann het in 1866 as spesiale emigrasie-agent na Engeland gegaan en was verplig om in 1870 sy amp as Superintendent van Onderwys, weens swak gesondheid neer te lê.

Mnr. T. Warwick Brooks, wat sedert dr. Mann se vertrek in 1866 waargeneem het, is in 1872 formeel as Superintendent-Generaal van Onderwys in Natal aangestel.

Hy het die angliseringsbeleid verder toegepas deur die onderwysers in die Boeredistrikte aan te raai om Hollands sowel as Engels te ken.

Die Boere in hierdie distrikte het egter in 1875 op hierdie beleid gereageer deur te versoek dat hulle skole deur medium van Hollands onderrig moet word. Hierdie optrede kan beskou word as die eerste poging van die Boere in Natal om moedertaalonderrig in hul skole ingevoer te kry. Dié versoek is egter deur Brooks geweier. (Buys in Coetzee 1975 p 234)

2.8.3 Robert Russell 1878-1903

Mnr. T. Warwick Brooks is op 12 April 1876 oorlede en mnr.

R. Russell, die eerste hoof van die Hoërskool in Durban, is as waarnemende Superintendent aangestel. Sy aanstelling is in Januarie 1878 bekragtig.

Ten einde "to encourage good teachers, stimulate indifferent ones, and allow bad ones to drop out of sight." (Malherbe 1925 p 190) het Russell sy sogenaamde "Payment by Result"-sisteem ingevoer. Hierdie stelsel het meegebring dat die onderwysers en die leerlinge saamgespan het om die inspekteur te beïndruk en het dus van die hele inspeksiestelsel 'n klug gemaak. Dit het verder veroorsaak dat vakke wat nie vir betaling gegeld het

nie, doodeenvoudig geïgnoreer is. Nodeloos om te sê dat hierdie stelsel die belangrike sake vir die Afrikaner van Natal, soos sy taal en sy godsdiens, skade laat ly het. (vgl. Beyliefeld 1986 p 60)

2.9 DIE ONDERWYSWETGEWING 1877

Die Kommissie van Onderwys van 1872-74 se aanbevelings is na die Geheime Raad in Engeland gestuur, wat die beginsels goedgekeur en dit na die Wetgewende Raad van Natal, vir implementering terug verwys het. Die gevolg hiervan was die promulgering van Wette no 15 en 16 van 1877 wat voorsiening gemaak het vir Primêre- en Sekondêre onderwys in Natal en as die eerste werklike poging beskou kan word om die onderwys in Natal te sistematiseer.

Ingevolge dié wette is staats- en staatsondersteunde skole onder die beheer van 'n Raad van Onderwys geplaas. Dié Raad sou uit tien lede bestaan wat deur die Luitenant-Goewerneur aangestel en dus aan hom verantwoordelik sou wees. Geen predikant kon egter 'n lid van hierdie Raad wees nie. Op 'n vergadering van 17 Julie 1877 is hierteen geprotesteer maar dit was tevergeefs. (Steenkamp 1941 p 129)

Die Superintendent van Onderwys, van nou af die Superintendent-Inspekteur genoem, sou deur die Luitenant-

Goewerneur-in-Rade aangestel word en sou as die skakelpersoon tussen die skole en die Raad optree maar sou ook die uitvoerende amptenaar van die Raad wees. Inspekteurs, wat die Superintendent-Inspekteur moes bystaan, sou deur die Luitenant-Goewerneur aangestel word.

Hierdie bepaling het meegebring dat die bestuur van die onderwys in Natal nie meer in die hande van een persoon was nie en moes hy, as amptenaar, in die toekoms die wense en bevels van die Raad van Onderwys uitvoer.

Hierdie twee wette het die angliseringsbeleid van die Natalse regering verder verskerp deurdat slegs hoofde met "Home"-opleiding vir aanstelling as skoolhoofde oorweeg kon word. (Coetzee 1975 p 238)

Uit die voorafgaande is dit "dus heel duidelik dat hierdie twee wette, hoewel dit tot verbetering van die onderwys in Natal sou lei, ook gedien het as bevestiging van die miskenning van die reg van die Afrikanerkind om binne kultuurverband opgevoed te word." (Beylefeld 1986 p 61)

2.10 DIE STRYD OM HOLLANDS AS VOERTAAL

2.10.1 Inleidend

Die posisie van Hollands in die skole voor die 1880's word die beste deur Behr en MacMillan (1971 'p 133) beskryf: "The Teaching of Dutch had been neglected, and it was only in the period 1883 to 1893 that serious attention was given to the matter." Hieruit kan afgelei word dat die onderwys in Natal slegs deur die medium van Engels aangebied is en dat Hollands nie 'n plek in die kurrikulum gehad het nie.

2.10.2 Die Taalvraagstuk in Greytown

Die onderwys kon in Greytown nie op dreef kom nie omdat daar onderwysers aangestel is wat geen kennis van die Hollandse taal gehad het nie. In die stryd om Hollands erken te kry, het die gemeenskap van Greytown die voortou geneem. Hulle het op 7 September 1882 'n brief, opgestel deur eerwaarde J. Turnbull, en 'n petisie van die Hollandse gedeelte van die bevolking, voor die Raad van Onderwys gelê. (Coetzee 1975 p 243; vgl ook Steenkamp 1941 p 168)

Beide hierdie pogings het dringend versoek dat "Dutch being introduced in the proposed Government School at Greytown and that a Headmaster acquainted with Dutch be appointed." (Educ. Dept 1/1/1 pp 201-202 7 September 1882)

Die Raad se antwoord was dat die hoofpos reeds aan ene mnr.

W. L. Grant van Durban toegeken is, maar op 25 Julie 1883 besluit die Raad, na aanleiding van die taelvraagstuk, dat "the Schoolmaster of Greytown be instructed to initiate a class at the earliest possible date for the purpose of giving instruction in reading and writing of the Dutch Language." (Educ. Dept 1/1/1 p 232 15 Julie 1883)

Die feit dat die Raad van Onderwys besluit het om die toegewing ten opsigte van Hollands op skool te maak, is van groot belang vir die Afrikaner in sy stryd om sy taal erken te kry. Die Raad het verder besluit om ook ander distrikte hieroor in te lig. Die eerste gemeenskap wat gereageer het, was Ladysmith, wat in 1885 versoek het dat Hollands ook in hulle skool onderrig moes word.

2.10.3 Die Ouers raak op organisasievlak betrokke

Die lede van die verskillende boereverenigings van die distrikte Kliprivier, Umvoti, Weenen en Newcastle het op hulle derde kongres 'n resoluëie aanvaar waarvolgens Hollands die offisiële taal van die boereverenigings sou wees. (Nienaber 1933 p 66)

Hierdie lede van die boereverenigings wat, uit die aard van die saak oorwegend ouers van skoolgaande kinders was, het op 30

Junie 1892 'n petisie aan die Raad van Onderwys voorgelê waarin hulle versoek het dat die volgende Inspekteur van Skole wat aangestel word, Hollands magtig moes wees. (Steenkamp 1941 p 174) Aan hierdie versoek is gehoor gegee met die aanstelling van mnr. J. Fourie van Ceres.

Die boereverenigings het verder hulle erns met die onderrig van Hollands bewys deur medaljes uit te loof aan seuns in Pietermaritzburg en Durban, wat die hoogste punte in Hollands behaal. In Januarie 1893 is dié medaljes vir die eerste keer toegeken. (Steenkamp 1941 p 174)

2.10.4 Die Onderwyskongresse van 1887 en 1888

Tydens die eerste onderwyskongres wat op 27 Desember 1887 in Pietermaritzburg gehou is, is die voorstel van ene mnr. J. M. Herschensohn, dat die instelling van Hollandse klasse die werk van die opvoeding sal bevorder, as gevolg van die gebrek aan 'n sekondant, nie deurgevoer nie.

By die tweede kongres te Ladysmith op 17 Julie 1888 is die saak weer op die sakelys geplaas en het die kongres besluit: "om by die Regering aan te dring om Hollands as verpligte vak by die skole in te voer." (Beylefeld 1986 p 66)

2.10.5 Hollands as vak goedgekeur

Die jaar 1889 was 'n belangrike jaar vir die Afrikanerouer in Natal. 'n Onderkomitee van die Raad van Onderwys het aanbeveel dat die studie van Hollands in skooltyd aangebied moes word maar dat die studie daarvan opsioneel moes wees en dat klasse ingestel moet word op daardie plekke wat die Raad sal identifiseer.

Op 27 Julie 1889 is Wet no 2 van 1889 gepubliseer waarin die nodige geld vir die onderrig van Hollands bewillig word en is daar vir die onderwysposte geadverteer.

2.10.6 Amptelike teenkanting

Reeds vanaf sy aanstelling as Superintendent-Inspekteur van Onderwys in 1878, was Robert Russell bekend vir sy onsimpatieke houding teenoor Hollands. In 1891 rapporteer hy aan die Raad dat: "The work of Dutch is of a very low average. The tendency is to write phonetically and in accordance with the South African Taal." (Education Department Council of Education 28 Desember 1891 p 327)

Volgens Steenkamp (1941 p 174) was Russell ook baie gekant teen die toekenning van die twee medaljes wat die boereverenigings

aan die kandidate wat die beste in Hollands gevaar het, uitgeloof het.

Wat egter interessant is en wat wel deur Russell opgemerk is, is die feit dat die spreektaal van die Boere in Natal van die geskrewe klassieke Hollands verskil het.

Gegoede Afrikaners het hul kinders na skole in die Vrystaat of Transvaal gestuur en die ander het hul kinders deur goewernante by die huis laat onderrig. Die gevolg was dat Hollands al meer gekwyn het en die verengelsing daardeur al hoe meer geslaag het.

Volgens Steenkamp (1941 p 190) was daar in 1898 'n totaal van 356 leerlinge wat Hollands op skool geleer het en slegs 38 het vir die Novembereksamen ingeskryf, terwyl in 1899 slegs 136 leerlinge die vak geneem het en geeneen vir die eksamen ingeskryf het nie. Die tragedie is dat in 1900 geen leerling die vak meer geneem het nie.

Die hoofrede hiervoor was die Boere-ouers se vrees vir die Engelse invloed van die skool op hul kinders. Die vak, Hollands, het dan ook 'n gehate vak geword en die posisie van die leerling, wat dié vak geneem het, is soms ondraaglik gemaak.

Dit was dan die toestand van Hollands as vak en die Afrikaner-

kind in Natal toe die Anglo-Boereoorlog in 1899 uitgebreek het.

2.11 DIE ONDERWYS GEDURENDE DIE ANGLO-BOERE-OORLOG 1899-1902

Die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog 1899-1902, het sake op onderwysgebied, veral in Natal, sterk beïnvloed.

Al die skole noord van Colenso is ontruim, die skole op Newcastle en Dundee is in hospitale omskep en die skool op Ladysmith is in 'n ammunisieopslagplek omskep. Die grootste enkele gevolg hiervan was dat honderde kinders hiermee hul opvoedingsgeleentheid kwyd was. Groot getalle mense het na Durban en Pietermaritzburg gestroom, met die gevolg dat die skole in hierdie twee dorpe oorvol geword het en die plaasskole in die distrikte Kliprivier, Weenen en Umvoti gesluit moes word. (Clark 1975 p 10)

Ten einde die Boere tot oorgawe te dwing, het Lord Kitchener, die Britse opperbevelhebber sy sg. "Scorched-earth policy" geïmplementeer. Die plase is afgebrand en die vrouens en kinders is na konsentrasiekampe gestuur. In Natal is daar o.a. konsentrasiekampe te Colenso, Utrecht, Ladysmith, Howick, Wentworth en Merebank opgerig waarin vrouens en kinders vanuit

die Vrystaat, Transvaal en Natal geplaas is. (Coetzee en Van Schoor 1982 p 66)

Ten einde van die kinders in die kampe lojale Britse onderdane te maak deur hulle die Engelse taal en tradisies te leer, is daar in die kampe skole gestig. Die groot getal kinders, swak of geen skoolakkommodasie nie en die gebrek aan leerkragte, het groot probleme veroorsaak. Daar is later onderwysers vanuit Engeland, Kanada en Australië ingevoer. Volgens van Rooyen (1946 p 10) was die hoofdoel van die Britse Imperialistiese beleid om van hierdie kinders lojale en getroue Britse ondersteuners te maak en was daar van die opvoeding van die Afrikanerkind in Natal gedurende die Anglo- Boere-oorlog geen sprake van moedertaalonderwys nie.

Die grootste enkele gevolg hiervan was dat Hollands op alle terreine van die samelewing op die agtergrond geskuif is -- tot só 'n mate dat iemand wat Afrikaans in Natal gepraat het, met agterdog bejeën is. (Nienaber 1933 p 94)

Die stryd van die Afrikaner in Natal om sy kind binne kultuurverband, in sy moedertaal op te voed, het 'n groot terugslag gekry en na die oorlog sou hy weer van nuuts af moes stry om hierdie ideaal verwesenlik te kry.

2.12 TOESTANDE OP ONDERWYSGEBIED NA DIE OORLOG 1902-1910

2.12.1 Heropbou

Die Vrede van Vereeniging, 31 Mei 1902, het 'n einde gebring aan die Anglo-Boere-oorlog. Na die sluiting van die vrede het die stadium van repatriasie en heropbou aangebreek. Die krygsgevangenes keer terug na hul land, die konsentrasiekampe word een na die ander gesluit en dit bring mee dat die kampskole ophou om te bestaan. As gevolg van die verskriklike armoede wat daar in die land geheers het, was daar vir duisende kinders geen sprake van enige onderwys nie. (Pistorius 1982 p 318)

Artikel 6 van die Vrede van Vereeniging bepaal: "The Dutch Language will be taught in Public Schools in the Transvaal and the Orange River Colony where the parents of the children desire it..." (Nienaber 1933 p 97)

Tegnies het hierdie bepaling ook gegeld vir die Natalse distrikte Vryheid, Utrecht en Paul Pietersburg, wat voorheen deel van die Zuid Afrikaansche Republiek was maar in 1902 by Natal ingelyf is.

Die Natalse owerheid het hom hieraan glad nie gesteur nie en reeds in dieselfde jaar het hierdie, oorwegend Hollandssprekende gemeenskappe, elkeen 'n Engelstalige skoolhoof gekry. Die gevolg hiervan was dat daar vanuit hierdie distrikte 'n reeks

stemme van protes opgegaan het, maar weereens sonder sukses.
(Nienaber 1933 p 97)

Die ouers het, nadat hulle geen sukses met die vertoë gehad het nie, teruggeval op die ou beproefde manier van onderrig, naamlik om rondreisende onderwysers aan te stel. Die finansiële las op die skouers van Boere, wat na die Oorlog uit die puin moes opstaan, sy verwoeste plaas moes opbou en weer van vooraf aan moes begin, was swaar en hulle kon dit nie volhou nie. 'n Ander oplossing moes gevind word.

2.12.2 Die C. N. O.- en kerkskole

Die Afrikaners was onwillig om hul kinders na die Staatskole te stuur. Die nederlaag in die oorlog, die verengelsingbeleid van Lord Milner en die begeerte om hul kinders in hul eie taal te laat opvoed, het die enersdenkendes laat saamspan om, in navolging van die Transvaal ook C. N. O.- en kerkskole in Natal te stig.

2.12.2.1 Grondbeginsels en doelstellings van die C.N.O.- skole

Die grondslag van die C. N. O.-skole was: Christelik Nationaal Onderwys" dit is "onderwys gegrond op de noodzaaklikheid om

kinderen vroeg met Gods Woord bekend te maken" en het ten doel om "het voortbestaan van de Afrikaanse natie te verzekeren, door o.a. op de voorgrond te stellen het aanleren en de handhaving van de Hollandse taal, het op prijs stellen van onze geschiedenis en de opbouwing van de Hollandse Kerk." (Nienaber 1933 p 98)

2.12.2.2 Organisasie van die C. N. O.-skole

Die Boeregeneraals Botha, Beyers en Smuts en vooraanstaande kerkleiers soos di. H. S. Bosman, M. J. Goddefroy en P. Postma, het die voortou geneem om hierdie, die enigste wapen teen Milner se denasionaliseringsveldtog, deeglik georganiseerd en gevestig te kry. In hierdie tyd van krisis het daar staatsmannen, kerkleiers en onderwysmanne kragte saam gesnoer om die kinders van die volk van verengelsing te red.

Geldelike steun is vanuit Holland bekom en ouers wat lede van die Beweging wou word, moes minstens 5/- per jaar ledegeld betaal.

Elke skool was onder die beheer van 'n skoolkommissie wat deur die ouers self verkies is. Onderwysers is ooreenkomstig Christelik-Protestantse beginsels gekeur. Aangesien baie van die onderwysers ongekwalfiseerd was, is 'n Raad van Eksamina-

tore benoem, wat hulle moes eksamineer ten einde vir 'n derde klas onderwyssertifikaat te kwalifiseer. Daar is selfs 'n eie inspekteur vir die C. N. O.-skole aangestel.

Die algemene kurrikulum van die C. N. O.-skole moes op dieselfde peil as dié van die staatskole wees. Die Britse owerheid was genoodsaak om kennis te neem van hierdie, sogenaamde, "opposissieskole." (Pistorius 1982 p 321)

2.12.2.3 C. N. O.-skole in Natal

Die Afrikaners in Natal, het in navolging van die Transvaal en die Vrystaat, ook begin organiseer om C. N. O.-skole plaaslik te stig. Só gebeur dit dat daar te Geduld, naby Dannhauser in Noord-Natal, die eerste C. N. O.-skool, met ene N. Tromp as onderwyser, gestig word. Die heer J. C. Adendorff, kampvegter en taalhandhawer van die Newcastle-distrik, neem die leiding en op 31 Oktober 1904 word die tweede C. N. O.-skool te Brakhoek, met J. Wissing as onderwyser, gestig. (Nienaber 1933 p 98; vgl. ook Beyliefeld 1986 p 83)

Die C. N. O.-gedagte het vinnig onder die Afrikaners vlam gevat, gevolglik is daar ook skole te Vryheid, Newcastle en Babanango gestig.

Die C. N. O.-skole in Natal het finansiële steun vanuit die Hoofkommissie in Pretoria ontvang. Hierdie steun was egter nie voldoende nie, gevolglik moes daar ook plaaslik fondse gegeneer word om die skole te onderhou.

Van Rooyen (1946 p 94) meld dat daar in 1905 in Vryheid 'n bedrag van £118 gekollekteer is om die C. N. O.-beweging te steun. Nienaber (1933 p 98) noem dat daar in 1905 uit die Sinodale kas van die kerkraad van Newcastle £30 bewillig is vir die twee skole van die distrik. Deur die bemiddeling van ds. W. P. Rousseau is daar ook finansiële steun van die kerk van Holland bekom.

Met die groei van die C. N. O.-gedagte en die toename in die aantal skole, was die Onderwysdepartement genoodsaak om gedurig pogings aan te wend om hierdie skole onder staatsbeheer te kry. Die grootste struikelblok was egter die twee voorwaardes wat die C. N. O.-organisasie vooropgestel het nl. medeseggenskap van die ouers in die aanstelling van onderwysers en gelyke regte van Hollands en Engels as voertaal. (Pistorius 1982 p 321)

Met die oorname van die Liberale Party in Engeland in 1905, het die Britse Regering 'n meer gematigde houding teenoor die Boere ingeneem. Lord Selbourne vervang vir Lord Milner as goewerneur en hy het, kort nadat hy die pos aanvaar het, baie meer vryhede, wat die onderwys betref, aan die Boere gegee. In die

Selbourne-memorandum maak hy toegewings wat hoop vir die toekoms ingehou het.

In 'n reeks onderhoude met die C. N. O.-skoolhoofde, het die Natalse Minister van Onderwys, mnr. Watt, aan die afgevaardigdes die versekering gegee dat die Regering hom nie met die onderrig van Hollands sal bemoei nie op voorwaarde dat die kinders Engels goed sou ken. Die Onderwysdepartement sou ook aan die skole die vergunning maak dat hulle nie sou inmeng met die skoolkurrikulum nie, solank as wat die geldende Engelse leerplan oorgeneem sou word.

Die gevolg van hierdie toegewings was dat daar in 1906 tussen vyftien en twintig C. N. O.-skole oorgegaan het in regerings- of staatsondersteunde skole en sodoende hul identiteit prysgegee het. (Nienaber 1933 p 100; vgl. ook Beyliefeld 1986 p 83)

2.12.3 Betekenis van die C. N. O.-skole

Alhoewel die C. N. O.-skole slegs vir 'n kort periode in Natal bedrywig was, kan die waarde van hierdie onderwys nie te gering geskat word nie. Dit het aan die Afrikaner, in 'n tydvak waarin sy kind en daarmee saam sy taal en kultuur, deur die denasionalisering- en verengelsingbeleid bedreig is, die geleentheid

gebied om 'n laaste skans te bou ten einde hierdie aanslag af te weer. Die feit dat die Afrikaner, in hierdie tyd van ongekende armoede na die Vrede van Vereeniging, nog so sterk by sy beginsels van taal- , godsdiens en kultuurhandhawing en -beskerming gestaan het, het daartoe bygedra dat die Afrikaner-kind vir die kerk en die godsdiens behoue gebly het.

Alhoewel die C. N. O.-skole opgehou het om te bestaan, het die stryd om eie onderwys nog steeds voortgeduur. 'n Belangrike nadraai van die stryd was die aanstelling van mnr. F. D. Hugo as die eerste inspekteur van Hollands in 1908, toe daar in twaalf staats- en twee en twintig staatsondersteunde skole, Hollands as vak aangebied is. (Steenkamp 1941 p 182)

HOOFTUK 3

DIE STIGTING VAN DIE EERSTE AFRIKAANSMEDIUM HOËRSKOOL IN NATAL: DIE HOËRSKOOL VOORTREKKER, PIETERMARITZBURG

3.1 INLEIDING

Op 31 Mei 1910 het die Unie van Suid-Afrika tot stand gekom. Die vier Kolonies het van daardie dag af die vier Provinsies van die Unie van Suid-Afrika, onder Generaal Louis Botha as Eerste Minister, uitgemaak.

Die eerste afleiding wat gemaak kan word, is dat daar vir die Unie van Suid-Afrika 'n eenvormige onderwysstelsel, onder 'n sentrale Onderwysdepartement, ingestel sou word.

Aangesien elke Provinsie teen 1910 reeds oor 'n goed gevestigde onderwyssisteem ten opsigte van primêre- en sekondêre onderwys, sowel as onderwyseropleiding beskik het, is sentrale beheer nie afgedwing nie.

Ingevolge Artikel 85 (iii) van die Unie van Suid-Afrika Wet (1909) sou elke provinsiale owerheid kontrole uitoefen oor

"education, other than higher education, for a period of five years and thereafter until Parliament otherwise provides." (Behr 1980 p 21) Die provinsies sou dus alle laer- en middelbare onderwys beheer en die Sentrale Regering van die Unie van Suid-Afrika, alle hoër of universitêre onderwys. (Coetzee 1975 p 306)

Ingevolge Artikel 137 van die Suid Afrika Wet moes Hollands en Engels gelyke beregtiging in die onderwys geniet. Aangesien die onderwys in Natal die verantwoordelikheid van die Natalse Administrasie was, was dit hul taak om die Artikel te implementeer. Die Administrasie het egter 'n werklike probleem gehad in dié sin dat daar ongeveer vyftig onderwysers in Natal was wat in staat was om deur die medium van Hollands onderwys te gee. (Nienaber 1933 p 128)

Nienaber (1933 p 128) beweer verder dat daar soveel eentalige Engelssprekende onderwysers uit die ander Statebondslande ingevoer is, dat slegs die helfte van die onderwysers in Natal in 1911, Suid-Afrikaners van geboorte was.

Die Unieregering se memorandum oor gelyke beregtiging aan albei die landstale word op 27 Maart 1912 deur die Provinsiale Raad met veertien stemme teen agt verwerp. Hier verdien vermeld te word dat daar ten tye van hierdie besluit nagenoeg 1450 leerlinge in Natal was wat deur middel van Hollands as voertaal onderrig is. Hierdie besluit van die Provinsiale Raad onder-

streep weereens die houding van die Natalse owerheid teenoor die Afrikaner en sy begeerte om sy kind in sy eie taal te laat onderrig. (Nienaber 1933 p 130)

Die stryd om die erkenning van Hollands as medium van onderrig het ander beperkings gehad, onder andere die feit dat Afrikaans, en nie Hollands nie, die spreektaal van die Afrikaner was en dat baie ouers koud teenoor die onderrig van Hollands in die skole gestaan het. (Beylefeld 1986 p 85) Nog 'n beperking was die spesifikasie dat Hollands as medium van onderrig geïmplementeer sal word as die ouers van vyftig leerlinge daarom sou gevra het. (Steenkamp 1933 p 193)

Tot tyd en wyl Afrikaans as amptelike taal erken sou word, het baie van die Afrikaners in Natal hul egter beywer om Hollands as voertaal in die skole ingestel te kry.

3.2 DIE STRYD VOORAF

'n Deurbraak in die stryd om Hollands as medium ingevoer te kry, was die aanstelling in 1908 van mnr. F. D. Hugo as inspekteur van skole, verantwoordelik vir die onderrig van Hollands.

In sy verslag aan die einde van 1916 meld mnr. Hugo dat daar slegs vyf leerlinge in Pietermaritzburg in die "Dutch Medium"

was. (van Biljon 1981 p 11) Hierdie getalle het egter mooi gegroei en in mnr. Hugo se verslag van 1917 meld hy dat daar by ses skole in Natal reeds Hollandsmedium klasse bestaan het.

In Pietermaritzburg het daar op Vrydag 22 Mei 1914 in die gedenksaal te Langhamstraat, onder voorsitterskap van ds. G. Pellisier, 'n vergadering van Afrikanerouers en ander belangstellendes plaasgevind om Hollands as medium van onderrig te bespreek. (Beylefeld 1986 p 87) Hierdie vergadering was 'n voortvloeiing uit 'n vergadering van die Debats- en Letterkundige Vereniging, onder voorsitterskap van dr. G. Besselaar, wat die posisie van die onderwys van die Afrikanerkind in Natal, gesien in die lig van Artikel 137 van die Suid-Afrika Wet, bespreek het.

Op die vergadering van 22 Mei 1914 is daar besluit om:

- 3.2.1. ondersoek in te stel na die onderrig van Hollands in die skole;
- 3.2.2. versoekskrifte op te stel en te laat teken;
- 3.2.3. die versoekskrifte aan die Superintendent van Onderwys voor te lê;
- 3.2.4. te versoek dat moedertaalonderwys ingestel moet word;

3.2.5. later aan die vergadering volledig verslag te doen.

(Beylefeld 1986 p 87)

Die uitbreek van die Rebelle in 1914 het egter daartoe gelei dat dié komitee nie sy werk kon voltooi nie. (Nienaber 1933 p 87)

3.3 DIE TAALSTRYD EN DIE POLITIEK

Na afloop van die Rebelle het die party-organisasies van die Natalse Nasionale- en die Suid-Afrikaanse Partye versoekskrifte deur Natal laat sirkuleer waarin daar 'n versoek tot die Provinsiale Raad gerig word om, soos in die ander provinsies, ook in Natal aan Hollands dieselfde regte en plek as Engels as skoolvak en medium van onderrig toe te ken. (Beylefeld 1986 p 88)

Generaal Meyburgh, die L.V. vir Vryheid, het op 29 Maart 1916, die saak van moedertaalonderwys in Natal voor die Unieparlement ter tafel gelê. Generaal Meyburgh het betoog dat die Parlement die Natalse Provinsiale Raad moes dwing om gelyke taalregte in Natal toe te pas.

Hierdie debat in die parlement het 'n direkte invloed op die Natalse Provinsiale Administrasie gehad en daar is 'n spesiale kommissie aangestel om 'n konsep-onderwysordonnansie voor te

berei.

Die gevolg van hierdie aksies was die uitvaardiging van Ordonnansie 15 van 1916 --- "The 'Natal Language Ordinance' also known as the 'Bilingual Ordinance' by which the parent has the right of option as to the medium in which his children would be taught." (Clark 1975 p 11)

Hierdie ordonnansie het tot gevolg gehad dat Hollands en Engels, sover dit die wetboeke aangaan, op gelyke grondslag geplaas is; of dit in die praktyk ook die geval sou wees, was egter 'n ander saak.

3.4 DIE NATALSE TAALKONGRES

Dwarsdeur Natal is daar Waaksaamheidskomitees gestig met die doel om "te waak en te stry vir die erkenning en handhawing van Hollands as huis-, skool- en omgangstaal." (Beylefeld 1986 p 90)

Die Waaksaamheidskomitee van Pietermaritzburg het in 1916 die moontlikheid van 'n Natalse Taalkongres bespreek.

Op 13 Junie 1916 word daar in "De Natal Afrikaner" gepleit vir so 'n taalkongres. Dit word opgevolg deur 'n oproep deur ds.

Pellisier, in die uitgawe van 29 Desember 1916, waarin hy en ds. Odendaal hul misnoeë oor die toestand publiseer en hul voorneme aangaande aksiestappe teen die Provinsiale Administrasie bekend maak.

Hierdie voorgestelde Taalkongres het op 25 Januarie 1917 'n werklikheid geword, toe afgevaardigdes van die Hollandse Kerke in Natal, die Natalse Christelike Vrouevereniging en die Waaksaamheidskomitees, vir so 'n kongres saamgetrek het.

Die kongres het die volgende resolusies aanvaar:

- 3.4.1. dat daar 'n driemankommissie aangestel word om die besluite aan die owerheid voor te lê;
- 3.4.2. dat ds. Pellisier, dr. Besselaar en mnr. E.G. Jansen op die kommissie sal dien;
- 3.4.3. dat daar by die Provinsiale Raad aangedring sal word om die onderwys in Natal in ooreenstemming met dié van die ander provinsies te bring;
- 3.4.4. dat die Regering versoek sal word om die bepaling aangaande die tweetaligheid van amptenare toe te pas;
- 3.4.5. dat daar aan die opleidingskolleges voorsiening gemaak moet word vir die opleiding van 'behoorlike tweetalige

onderwysers;

3.4.6. dat bevoegde Hollandse inspekteurs aangestel moet word;

3.4.7. dat daar Waaksaamheidskomitees aangestel moet word in daardie wyke waar daar nie takke bestaan nie en

3.4.8. dat 'n hoofkomitee aangewys word om konsepreëls vir die beweging op te stel.

(Nienaber 1933 p 139)

Alhoewel Afrikaans reeds in 1916 as volwaardige taal vir gebruik in skole aanvaar is, het Natal aangehou met Hollands as voertaal. In sy jaarverslag van 1919 sê mnr. F. D. Hugo, die Inspekteur van Hollands in Natal, hoe verspot hy hierdie toestand vind. Die moedertaal van die kinders is Afrikaans, "yet our schools refuse to teach them this language, and give them a form of Dutch-Netherlands-- which with very rare exceptions, no Dutch speaking Afrikaner would employ in conversation." (van Biljon 1981 p 11)

Kerkleiers soos ds. G. Pellisier en ds. D. Erasmus, het dit ook gestel dat Afrikaans en nie Hollands nie, die moedertaal van die Afrikaner geword het. Gevolglik het hulle ook vanuit die Kerk, veral nadat die Sinode van 1919 Afrikaans amptelik erken het, hulle vir die vervanging van Hollands, as voertaal, deur

Afrikaans beywer. (Steenkamp 1941 p 194)

Die taalstryd het sy klimaks bereik op 5 Augustus 1920 toe mnre. van Rooyen en Hulett se voorstel dat: " 'n opdrag aan die Uitvoerende Komitee gegee word om spoedig 'n ernstige oorweging te neem, die wenslikheid om die onderwys van Afrikaans op skole in te voer, soos reeds in die ander provinsies geskied is." (Notule Provinsiale Raad p 129, in Steenkamp 1941 p 145) deur die Provinsiale Raad aanvaar is.

Daar is aan die skole in Natal die reg gegee om vanaf die begin van die skooljaar in 1921, van Hollands na Afrikaans oor te skakel. Daar was egter verskeie probleme met die implementering, onder andere, as gevolg van 'n tekort aan handboeke, met die gevolg dat Afrikaans eers werklik in 1923 tot sy volle reg in die skole in Natal gekom het. (Steenkamp 1941 p 194)

Die Afrikaner in Natal het nou, nadat sy moedertaal as voertaal in die skole erkenning gekry het, hom daadwerklik daarvoor beywer om sy eie skole te kry waar sy kind in sy eie taal, binne kultuurverband, opgevoed sou kon word.

3.5 DIE STIGTING EN AMPTELIKE OPENING

3.5.1 Die Beginjare

Die Afrikaner het besef dat dit met 'n moedertaalskool om meer gaan as slegs die medium van onderrig. Dit was vir hom noodsaaklik om 'n klimaat te skep waarin sy kinders die kultuurgoedere, wat vir hom so dierbaar was, kon beleef, uitleef, bewaar en uitdra. Hierdie besef was altoos onderliggend in die Afrikaner se stryd om sy taal as onderrigmedium erken te kry.

Die eerste Hollandse klasse is in 1916 in Pietermaritzburg in hul eie "skool" geplaas. Hierdie klasse was deel van die Boys' Model School in Loopstraat (die oudste skool in Natal) met mnr. L. Fowle as hoof. Hierdie klasse en hul onderwyser, mej. le Roux, is in die buite-afdak, wat oorspronklik die stalle van die Langham Hotel was, gehuisves.

Die toestande waaronder die leerlinge skool moes gaan, was haglik. Hierdie gevolgtrekking word gemaak na aanleiding van 'n berig wat in "Die Natal Afrikaner" van 18 Maart 1924 verskyn het waarin "Vox Populi" (die waarskynlike skuilnaam van dr. G. Besselaar) meld dat die geriewe hom laat dink het aan die stalle van 'n derderangse hotelletjie en hy twyfel daaraan of 'n perdeboer sy opregte perde in so 'n plek sou gestal het. (van Biljon 1981 p 12)

Daar dien hier gemeld te word dat mnr. L. F. Fowle deurgaans in

die belang van sy "Dutch Medium"-leerlinge opgetree het. In soverre dat in 1919, toe sy skool se onderwyser in die Hollandse klasse nie vervang is nie, hy self die klasse waargeneem het. Hy was dus gewillig om in sy eie skool met "Dutch" geassosieer te word-- wat destyds 'n betekenisvolle gebaar was. (van Biljon 1981 p 16)

3.5.2 Die stryd vooraf

Die geskiedenis van die Hoërskool Voortrekker begin op 7 Desember 1922 toe eerwaarde W. J. Esterhuyzen 'n brief aan die Superintendent van Onderwys in Natal skryf, waarin hy meld dat sy dogter haar Voortsettingsertifikaat-eksamen in die Hollands-medium by die Meisieskool in Langmarkstraat afgelê het en dat sy derhalwe dié skool sou moes verlaat. "Nou wil ek graag van die departement verneem na watter skool ek haar moet stuur om in Hol.Afrikaanse Medium verder opgelei te word." (van Biljon 1981 p 18)

Die Sekretaris van die Onderwysdepartement meld in sy antwoord aan eerwaarde Esterhuyzen, dat die Provinsiale Administrasie nie in staat is om toe te stem dat sy dogter verdere skoolopleiding deur medium van haar moedertaal sal kan ontvang nie. Hierdie besluit van die Administrasie was in weerwil van die feit dat die Administrasie aan die ouers die reg gegee het

om die medium van onderrig vir hul kinders te kies.

Die saak van verdere onderwys in Afrikaans na standerd ses is toe deur die Ouerkomitee, onder voorsitterskap van mnr. E. van Rooyen en sekretaris, mnr. J. A. Smith, verder geneem.

Die komitee vra die Superintendent van Onderwys om 'n afvaardiging te woord te staan om die aangeleentheid te bespreek. Op Saterdag 10 Februarie 1923 vind die ontmoeting plaas en lê die afvaardiging 'n versoekskrif, deur 147 Afrikaners onderteken, aan die Departement van Onderwys voor.

Op Maandag 12 Februarie 1923 skryf die Superintendent van Onderwys aan die Provinsiale Sekretaris waarin hy verslag doen oor die ontmoeting met die afvaardiging en, belangrik vir die saak van die Afrikaner, meld dat hy en mnr. Hugo, die Inspekteur, die ouers se saak steun en hy sluit af met: "I trust that the Administration will see their way to meet the request of the signatories." (van Biljon 1981 p 20)

Die afvaardiging se versoek om 'n eie skool is deur die Provinsiale Sekretaris afgemaak met dié opmerking in 'n brief aan die Superintendent van Onderwys: "The Administration is not in favour of the principle of establishing a Dutch Medium School in Pietermaritzburg." (van Biljon 1981 p 24)

Een van "die grootste Afrikaners wat Natal nog opgelewer het" Ernest George Jansen, (Nienaber in NEON no 18 p 82) het nou tot die stryd om 'n eie skool, toegetree.

Op 28 Junie 1923 het advokaat E. G. Jansen, vergesel van mnre. J. A. Smith en Ferreira, die Administrateur, bygestaan deur mnre. Hollander en McAuslin, ontmoet.

Die Administrateur het deurentyd volgehou dat dit in die Afrikaanssprekende kinders se belang was om met die Engelssprekende kinders te meng. As teenargument het die heer Smith hom daarop gewys dat die ander drie Provinsies ten gunste van moedertaalskole is en dat die Imperiale Konferensie van 1911 ook aparte skole, volgens tale, synde as doeltreffend beskou het. Mnr. McAuslin het egter die vrees van die Administrasie uitgespreek dat indien daar 'n Afrikaanse skool in Pietermaritzburg toegelaat sou word, die Administrasie dit oral in Natal sou moes toelaat.

Alhoewel die ontmoeting in goeie gees plaasgevind het, is daar nie veel bereik nie. (van Biljon 1981 p 29)

Ten einde die groeiende getal leerlinge te akkomodeer, het die Provinsiale Administrasie besluit om aan die twee bestaande skole in Langmark- en Loopstraat, aan te bou.

Die nuwe hoof van Longmarket Street Girls' School, mej. Milne,

wat die Afrikaners goedgesind was, het toe sy van die aanbouings by haar skool verneem het, beswaar aangeteken. Sy bepleit 'n eie skool vir die Afrikaanssprekende leerlinge aangesien daar, onder andere, 'n gebrek aan speelgrond- en klaskamerruimte bestaan en die toestand oor die algemeen onuithoudbaar sal wees.

Die Superintendent van Onderwys het mej. Milne se brief aan die Provinsiale Sekretaris voorgelê maar hy en die Uitvoerende Komitee het vasbeslote gebly-- geen aparte "Dutch Medium"-skool nie. (van Biljon 1981 p 31)

3.5.3 Die Intermediêre Afrikaansmedium skool

Die ouers was egter nie met hierdie gebeure gediend nie en in samewerking met die N. C. V. V. word 'n Lid van die Provinsiale Raad, ene mnr. W. Cox, versoek om hul saak verder te voer. Op 22 Julie 1924 dien mnr. Cox 'n voorstel tydens die sitting van die Provinsiale Raad in, dat die versoek van die Afrikaanssprekendes om 'n eie skool simpatieke oorweging moet geniet.

Die mosie word in beginsel goedgekeur maar die nodige fondse ontbreek om dit tot uitvoer te bring.

Dr. R. Boltman, 'n medikus, inspekteer die geboue op 28 April

1925 en bevind soos volg: "Die hele plek met sy donker gate vir klaskamers, gebarste, klam en vervalde mure" was volgens hom ongeskik om as skoolgebou te dien. Hy spreek sy misnoeë uit oor die toestande waaronder die kinders moes skool gaan. (Nienaber 1933 p 152)

Na hierdie verslag het die ontevredenheid toegeneem en die ouers het die saak nie daar gelaat nie.

Op 23 Julie 1925 stel die Departement Openbare Werke die Superintendent van Onderwys in kennis dat £5000 op die lopende jaar se begroting opsy gesit is vir die nuwe skool.

Daar is egter weinig gedurende die res van die jaar met die oprigting van die skool gevorder. Toe die leerlinge aan die begin van die 1926 skooljaar weer na die haglike omstandighede moes terugkeer, is hulle onder begeleiding van lede van die waaksaamheidskomitee en van die ouers op 25 Januarie 1926, opgestel en het hulle in 'n optog na die Provinsiale Raadsgebou gestap, waar daar later 'n onderhoud met die Uitvoerende Komitee plaasgevind het. Kort na dié gebeurtenis is daar met die bou van die skool 'n aanvang geneem. (Steenkamp 1941 p 195) Die protes van die Afrikanerouers in die stryd het vrugte afgewerp!

Die skoolgebou is op die hoek van Pinestraat en Mayorsweg opgerig en op 2 Augustus 1927 maak mnr. O. Maarschalk die volgende

inskrywing in die skooljoernaal: "Op hierdie dag het ek die waarnemende hoofskap aanvaar van die Intermediêre Afrikaansmedium skool. Honderd en dertien kinders het hulle die dag aangemeld. Geen offisiële opening het plaasgevind nie."

Die datum 2 Augustus 1927 is 'n belangrike dag in die geskiedenis van die Afrikaner in Natal. Dit het die kroon gespan op die arbeid en toewyding van baie Afrikaners wat, sedert eerwaarde Esterhuyzen op 7 Desember 1922 deur middel van sy brief aan die Superintendent van Onderwys die stryd om 'n Afrikaanse skool begin het, daartoe meegehelp het om die ideaal van moedertaalonderwys, in hul eie skool te verwesenlik.

3.6 NAAM VAN DIE SKOOL

Met die ingebruikneming van die halfvoltooide gebou op die hoek van Pinestraat en Mayorsweg, het die skool amptelik by die Onderwysdepartement as die "Intermediêre Afrikaansmedium skool" bekend gestaan. Hierdie naam is ook deur die destydse hoof, mnr. O. Maarschalk, in sy korrespondensie gebruik.

Tydens 'n personeelvergadering, wat op 21 Augustus 1928, onder leiding van die nuwe hoof, mnr. J. H. Lombard, gehou is, word daar voorstelle gevra vir 'n naam vir die skool. Die naam "Retief Intermediêre Skool" word vir goedkeuring aan die Onderwysdepartement voorgelê. Mnr. Lombard ontvang op 29 Februarie 1929 'n skrywe van die Departement dat die Uitvoerende Komitee

van die Provinsie die naam afgekeur het. (van Biljon 1981 p 46.)

Die ouers, onder leiding van ds. J. S. Erlank, het na herhaalde vertoë tog sukses behaal toe die Provinsiale Sekretaris op 5 Oktober 1937 'n amptelike brief, in Engels, aan die skoolhoof rig waarin hy meegedeel word dat die skool, van daardie dag af, as "Pietermaritzburg Voortrekker School" bekend sal staan.

Die simboliese ossewatrek van 1938 het ook 'n invloed gehad toe die twee waens, die "Piet Retief" en die "Vrou-en-Moeder" 'n paar dae lank op die skoolterrein uitgespan het. Die Onderwysdepartement het toestemming verleen dat die terrein as "Die Republiek Natalia" uitgeroep kon word. In hierdie jaar word die skool se naam na "Voortrekkerskool" verander. Die Afrikaner van Pietermaritzburg het hom nou geheel en al agter die skool geskaar en die roltal styg tot 376 leerlinge. (van Biljon 1981 p 86)

Gedurende die loop van 1940 het die Voortrekkerskool verhoogde status verkry as gevolg van die aantal inskrywings in die sekondêre afdeling en sou hy in die toekoms as "Voortrekker Hoërskool" bekend staan.

3.7 DIE VOORTBESTAANSTRYD

Die fenomenale groei van Voortrekker Hoërskool, onder die

besielende leiding van veral mnr. J. H. Stander sedert 1938, het wye belangstelling uitgelok. Die invloed van die Tweede Wêreldoorlog op die politieke denke in Natal het meegebring dat die enkelmedium Afrikaanse skool party mense tot onrus gestem het. (van Biljon 1981 p 53)

Op 3 Junie 1941 spreek die lede van die Maritzburg School Advisory Committee hulle teen die beginsel van enkelmedium skole uit. Ironies is dat hierdie besluit geneem is in weerwil van die feit dat die meerderheid skole in Natal enkelmedium Engelstalige skole was!

Die Uitvoerende Komitee het soveel waarde aan hierdie aanbeveling geheg dat hulle in die begroting van die 1941/42 finansiële jaar voorsiening begin maak het vir 'n nuwe "Dual-Medium" skool.

Gedurende 1941 word die beginsel aanvaar en word daar na 'n perseel vir die nuwe dubbelmediumskool met parallelle klasse gesoek.

Op 25 Maart 1942 lê die Onderwys departement 'n volledige verslag aan die Uitvoerende Komitee voor waarin daar aanbeveel word dat die parallelmedium klasse op sekondêre vlak ingestel moet word. Verder word aanbeveel dat 'n nuwe skool vir hierdie doel gebou moet word.

Op 8 Maart 1943 keur die Uitvoerende Komitee die bou van die

nuwe skool, teen 'n koste van £106 000 goed.

Hierdie besluit van die Natalse Owerheid kon slegs tot die vernietiging van Voortrekker Hoërskool lei. Die inspekteur van skole, mnr. N. Meiring, het die plan aan mnr. Stander kom verduidelik. Die Onderwysdepartement se verweer was dat die skool te groot geword het. Ten einde die plan ten uitvoer te bring, sou daar aan die begin van 1944 geen klas i leerlinge tot die Voortrekkerskool toegelaat word nie, die nuwelinge moes by die Boomstraatskool ingeskryf word, wat parallelmedium sou wees. Oor 'n periode van ses jaar sou Voortrekker Hoër se laagste klas dan standerd ses wees. Op daardie stadium sal die skool dan na die nuwe gebou " The New Dualmedium High School" verhuis en die Afrikaansmedium Hoërskool sal ophou om te bestaan.

Nodeloos om te sê dat die Afrikanerouers van Pietermaritzburg hewig ontstoke was en heftig teen die plan geprotesteer het. Vergaderings, proteste en selfs 'n onderhoud met die Eerste Minister, Veldmaarskalk J. C. Smuts, het geen sukses gebring nie.

Met die aanbreek van die nuwe skooljaar, 25 Januarie 1944, het ds. J. S. Erlank by 'n tafeltjie op die sypaadjie, by die hek van Voortrekker, gesit en drie en sestig leerlinge ingeskryf. Hierdie leerlinge is na die Kerksaal van die Eeufeeskerk geneem waar die opening van die nuwe Bewaarskool deur ds. L. N. Botha, Voorsitter van die Aksiekomitee, waargeneem is.

Op 7 Februarie 1944 is daar op 'n vergadering in die stadsaal besluit dat die voedingskool vir die Voortrekker Hoërskool, die C. N. O.-Bewaarskool, sal word. Die F. A. K. het verantwoordelikheid aanvaar en 'n beroep op alle instansies gedoen om die saak finansieel te steun. In 1945 het die F. A. K. 'n gebou in Victoriastraat gekoop en het die C. N. O.-skool daarheen verhuis.

Die toename in Afrikanertrots en die groei van die Voortrekker-skool het die parallelmediumbeleid 'n knou toegedien.

'n Deputasie, benoem deur die F. A. K. en bestaande uit adv. C. F. de Vos Hugo; di. Morgenthal en Snyders; mnre. J. J. Boshoff, A. F. Weich, C. G. Vorster en J. J. S. Venter het op 4 Augustus 1949 die Direkteur van Onderwys gespreek en daar is besluit: "dat die huidige Voortrekker Hoërskool van standerd vyf opwaarts na die nuwe skoolgebou in Robertsweg oorgeplaas word en dat die naam Voortrekker Hoërskool behou word; dat die C. N. O.-skool oorgeplaas word na die huidige gebou."

Die nuwe gebou van die Voortrekker Hoërskool in Robertsweg is op 11 Oktober om 10h00 amptelik deur Sy Edele die Administrateur van Natal, mnre. D. Shepstone, geopen.

Voortrekker het die stryd om die Enkelmediumskool vir die Afrikaner in Natal gewen. Vasbeslotenheid, volharding en die

stukrag van mnr. J. H. Stander, die skoolhoof, het meegebring dat hierdie moedertaalskool as vesting staande gebly het as getuienis van die Afrikaner se geloof in dit wat sy eie is. (van Biljon 1981 pp 52-92)

3.8 SKOOLKLEURE EN SKOOLWAPEN

Op 15 Augustus 1927 word daar gedurende lang pouse 'n vergadering gehou waartydens die idees van die personeel aangaande 'n wapen vir die skool, ingewin is. Daar is besluit om al die konsepte en idees aan die Kunsorganiseerder, mnr. Crispe, voor te lê, sodat hy 'n wapen vir die skool kon ontwerp.

Op 21 Oktober 1927 word daar 'n skoolkonsert in die Y. M. C. A. saal aangebied en tydens hierdie geleentheid word die nuwe skoolwapen met trots aan die ouers vertoon. (van Biljon 1981 p 45)

Die wapen bestaan uit 'n skild, met die leuse "AANHOU WEN", op 'n lint onderaan die skild, aangebring. Die skild is in drie dele verdeel: In die bokantste linkerhoek staan 'n doringboom, simbolies van volharding, deursettingsvermoë en groei. In die bokantste regterhoek van die skild verskyn 'n gedeelte van die Drakensberg wat die piek, Mont-Aux-Sources, insluit. Op die voorgrond van die berg is 'n groot miershoop. Die simboliek van hierdie regterhoek is: Die berg simboliseer die Berg van Bronne wat aan die skool krag wil gee om aan te hou en te wen

en die miershoop versinnebeeld die vlytige mier wat die Vories moet aanvuur tot volgehoue arbeid. Op die onderste helfte van die skild staan 'n kakebeenwa. Die simbool van die taaie volharding in alles waarop die Afrikaner se nasionale trots en kultuur berus. (van Biljon 1981 p 45)

In 1929 het die personeel aandag gegee aan die ontwerp van amp-telike skooldrag vir die leerlinge van die skool. Nêrens in die skoolrekords word daar egter melding gemaak van enige raadpleging met die ouers van die skool nie. Die instelling van die skooldrag en die besluite van die personeel was dus nie afdwingbaar nie. (van Biljon 1981 p 46) Die huidige skooldrag word in 1944 in gebruik geneem.

Eers in 1953 is daar besluit om aan die leerlinge van Voortrekker Hoërskool erkenning vir spesiale onderskeidings te gee, toe die reglement vir kleure en die erekleurbaadjie opgestel en aanvaar is.

3.9 DIE SKOOLLIED

'n Baie emosionele dag het in Maart 1944 vir die hoof, mnr. J. H. Stander, aangebreek toe die digter D. J. Opperman, 'n lid van die personeel van die skool, hom uitnoui om na die skoolkoor te kom luister. Mnr. Opperman het vir die skool 'n skoollied geskryf en mnr. Attie Badenhorst, die musiekonderwyser, het dit getoonset. Mnr. Stander onthou: "Ek was oorstelp! Om

myself tyd te gee om te herstel moes die koor dit nog 'n keer sing" en verder: "Net Opperman kon só 'n lied skrywe." (van Biljon 1981 p 89)

3.10 BEHEER VAN DIE ONDERWYS

Die onderwys aan Voortrekker Hoërskool was, ingevolge die beleid van die Natalse Onderwysdepartement, onder die direkte beheer van die skoolhoof wat, as verteenwoordigende amptenaar van die Direkteur van Onderwys, aan hom verantwoordelik was. Dit was die taak van die inspeksiediens van die Onderwysdepartement om toe te sien dat die onderwysbeleid uitgevoer word.

Op 2 Augustus 1927 word mnr. O. Maarschalk (02.08.1927 - 31.12.1927) as waarnemende hoof van die skool aangestel. Hy begin die skool met vyf leerkragte en honderd en dertien kinders. Sy grootste taak was om hierdie ideaal van die Afrikaner as die trots van die Afrikaner te vestig. Vandaar die reeks vergaderings en samesprekings oor 'n naam vir die skool, die ontwerp van skoolklere en die skoolwapen. Mnr. Maarschalk word egter skielik en onverwags aan die einde van 1927 verplaas en word op 1 Februarie deur mnr. J. H. Lombard (01.02.1928 - 30.04.1931) opgevolg.

Hy aanvaar op 1 Februarie 1928 diens as hoof, met 128 leerlinge op die rol. Die groei van die leerlingtal het aan mnr. Lombard ernstige kopsere besorg aangesien hy op 'n stadium twaalf

klasse in sewe klaskamers moes huisves. Hy word egter op 30 April 1931 na Utrecht verplaas en jare later vertel hy hoe verbitterd hy oor die ongevraagde verplasing was.

Op 1 Mei 1931 aanvaar mnr. A. P. Naudé (01.05 1931 - 31 01 1938) die hoofskap van die skool. 'n Interessantheid omtrent mnr. Naudé is die feit dat hy, tot in Januarie 1934, al sy aantekeninge in die skooljoernaal in Engels gedoen het. Volgens van Biljon (1981 p 46) was mnr. Naudé se verhouding met die personeel uitstekend maar meld dat die hoof en die ouers nie kon regkom nie. Hierdie verhouding tussen ouers en skool het verder vertroebel en tot in 1937 kon die gesogte samewerking tussen ouers en skool nie bewerkstellig word nie. Mnr. Naudé word vanaf die begin van 1938 na die Boys' Model School verplaas.

Op 1 April 1938 word mnr. J. H. Stander (01.04.1938 - 30.09.1950), voormalige hoof van die Eksamenafdeling van die Natalse Onderwysdepartement, as hoof van Voortrekker Hoërskool aangestel. Hy het dadelik besef: "dat my probleem 'n verhoudingsprobleem is. Ek moet die vertroue en samewerking van ouers, personeel, leerlinge en die Onderwysdepartement verkry." (van Biljon 1981 p 86)

Die jaar 1938, waartydens die simboliese Ossewatrek plaasgevind het, was 'n vol jaar vir die skool. Die roltal styg van 296 tot 376 leerlinge. Die handelskursus wat die hoof ingestel het, het

ook baie bygedra tot die groei van die skool -- soveel so, dat daar in 1942 reeds 800 leerlinge op die rol was.

Op 30 September 1950 word hierdie "reus van Voortrekker" bevorder tot Inspekteur van skole en word hy deur mnr. F. E. Naudé (14.12.1950 - 31.12.1957) opgevolg. Sy opvolgers was mnr. J. G. du Plessis (01.01.1958 - 31.12.1968); mnr. F. Zwiegers (01.01.1969 - 31.12.1975); mnr. F. H. Kleynhans (01.01.1976 - 31.12.1979) en vanaf 01.07.1980 is mnr. J. H. Benade hoof van hierdie pragskool.

3.11 SAMEVATTING

Die stryd van die Afrikaner in Natal om sy kinders in hul eie taal en in hul eie skool te laat opvoed, het gestalte gekry in die stigting van Voortrekker Hoërskool.

"Teen daardie agtergrond gesien, is die Voortrekkerskool nie 'n gewone inrigting nie, nie somaar 'n skool soos so baie ander nie: dit is 'n monument ter ere van die baanbrekers wat hierdie geweste bewoonbaar en veilig vir die nageslag gemaak het. Hulle het nooit die vrugte van hul strewe hier gepluk nie; só 'n lot was hulle nie beskore nie. Maar dit sou vir hulle 'n troos gewees het om te weet dat daar op duurgekogte bodem 'n inrigting sal pryk wat hulle nagedagtenis sal heilig." (van Biljon 1981 p 52)

HOOFSTUK 4

DIE STIGTING VAN DIE HOËRSKOOL PORT NATAL

4.1 INLEIDEND

Nieteenstaande die feit dat die Afrikaner in Pietermaritzburg daarin geslaag het om die Hoërskool Voortrekker tot stand te bring, ten einde sy kind in sy moedertaal te laat onderrig, het dit nie die stryd vir die Afrikaner in die res van Natal makliker gemaak nie.

Van Biljon (1981 p 29) wys daarop dat mnr. McAuslin die vrees van die Natalse Administrasie uitgespreek het dat, indien daar 'n Afrikaansmedium skool in Pietermaritzburg toegelaat sou word, die Administrasie dit oral in Natal sou moes toelaat.

Die Afrikaner in Durban, wat genoodsaak was om sy kind na die Engelsmedium skole te stuur, het besef dat sy kultuurgoedere bedreig word, aangesien sy kind, onder hierdie omstandighede, aan verengelsing blootgestel was. Aangesien sy taal en sy godsdiens die twee belangrikste pilare van sy kultuurerfenis was, het die Afrikaner in Durban ook die owerheid die stryd aangesê vir die reg om sy kind die geleentheid te bied om sy onderwys in sy moedertaal en in kultuurverband, in 'n Afrikaansmedium skool, te ontvang.

4.2 DIE STRYD VOORAF

Die geskiedenis van die Hoërskool Port Natal begin in der waarheid op 10 Oktober 1916, toe daar in die eertydse Bulwerparkse skool 'n Hollandsmedium klas in die lewe geroep word met Emmie Poën, dogter van eerwaarde (later dominee) W. P. Poën, as enigste leerling in die klas en mnr. J. N. Jooste as haar onderwyser. Haar klaskamer was die skoolsaal.

Op 15 Desember 1916 volg 'n inspeksieverslag in die skool se dagboek, waarin daar melding gemaak word van twee leerlinge, een in standerd twee en een in standerd vyf, wat op daardie stadium in die Hollandse afdeling van die skool gehuisves is. Die inspekteur, mnr. F. D. Hugo, maak melding van die feit dat daar nie 'n swartbord in die saal was nie en beveel aan dat een van die verskuifbare swartborde in die skool tot hulle beskikking gestel moet word. Sy bevinding was dat die werk taamlik bevredigend was. (Rust 1966 p 20)

Op 16 Februarie 1917 skryf mnr. F. D. Hugo dat daar nou vyf en twintig leerlinge, vanaf klas een tot standerd ses, in die Hollandsmedium klas is en mnr. A. J. Bruwer word aangestel om mnr. Jooste by te staan. Die getalle in die Hollandsmedium styg voortdurend en teen die einde van 1917 was daar reeds drie en dertig leerlinge op die rol. Teen Oktober 1918 was daar reeds sewe en vyftig leerlinge in die Hollandsmedium afdeling en het

die leerkragte tot drie toegeneem tw. mevv. Begg, A. P. Jooste en mnr. J. N. Jooste. In sy inspeksieverslag van 12 Augustus 1918 meld mnr. Hugo dat die senior groep (standerd drie tot sewe) nou in hul eie klaskamer gehuisves is maar dat die juniors nog in die saal moes skool gaan. Hy het waardering vir die werk van die onderwyseres want: "The fact that they are in the Hall where another class is housed, and where the singing classes of the school regularly meet is a serious drawback". Hy meld verder: "There is still a shortage of books and every effort should be made to obtain the books required as soon as possible. The work seen was carried out in a very satisfactory manner." (Skooljoernaal 1918)

Weens die toename in getalle verhuis die Hollandsmedium klasse en hul onderwysers op 3 Februarie 1919 na die Smithstraat skool, waar mnr. J. B. Chalmers die hoof was. Hy het die leerlinge in drie groepe verdeel: twee en twintig in klas een en twee; twee en twintig in die groep standerd een tot vier en sewentien in die groep standerd vyf tot sewe, 'n totaal dus van nege en vyftig kinders.

Die Taalstryd van die Afrikaner in Natal het 'n groot deurbraak beleef met die besluit van die Natalse Provinsiale Administrasie dat daar vanaf Januarie 1921 aan die skole die reg verleen is om van Hollands na Afrikaans, as medium, oor te skakel.

Dit blyk uit die skool se joernaal dat daar met die onderrig

van Hollands voortgegaan is tot in die tweede helfte van die volgende jaar want eers op 17 Oktober 1922 skryf mnr. Hugo dat hy die Afrikaansmedium klasse besoek het. Dit is dan ook die eerste keer dat die woord "Afrikaans" in die skooljoernaal gebruik word.

Volgens die inskrywings van die hoof, mnr. J. W. Robinson, kry die leser die indruk dat hy heel simpatiek teenoor die onderrig van Hollands (later Afrikaans) as tweede taal vir die Engelsprekende leerlinge van sy skool, sowel as die Hollands, (later Afrikaans) medium leerlinge in sy skool was.

Ongelukkig is die enigste melding van die Afrikaansmedium klasse eers weer op 21 Augustus 1925 toe die Superintendent van Onderwys, mnr. C. M. Booysen, in sy rapport melding daarvan maak dat die Afrikaanse klasse na die Bulwerparkse skool teruggekom het nadat die Smithstraat skool gesluit het. Hy maak ook melding van die feit dat die getalle in die Afrikaansmedium geleidelik afgeneem het en skryf dit toe aan die feit dat: "the school being so far from where the majority of Afrikaans speaking parents reside, viz., Greyville, and also to the unavoidable, frequent transfers or resignations affecting the Afrikaans medium staff."

Met die opening van die skool op 25 Januarie 1926 was daar een en vyftig leerlinge in die Afrikaansmedium klasse met mnr. Dippenaar, mev. de Kock en mej. Toerien as hulle onderwysers.

Die nuwe hoof, mnr. Downes, voer in 1927 Latyn as vak vir die Afrikaansmedium leerlinge in standerd vyf en ses in: "There are only four pupils taking this subject through the medium of English." Die getalle in die Afrikaansmedium bly egter laag. In 1928 was daar twee en veertig leerlinge met twee onderwysers. Teen die einde van 1929 het die roltal tot sewe en vyftig gestyg maar in 1930 het die skool met drie en veertig leerlinge in die Afrikansmedium afdeling die jaar afgesluit. Die getalle daal nog verder tot slegs twee en veertig aan die einde van 1932. (Vorster 1981 p 12)

4.3 DIE PERIODE VAN GROEI

Op 3 April 1933 word mnr. W. O. Read, 'n Afrikaanssprekende, as hoof van die Bulwerparkse Staatskool aangestel. Op hierdie dag en met hierdie aanstelling, breek daar 'n tydperk van groei vir die Afrikaansmedium afdeling van die skool aan.

Danksy die toegewyde en onvermoeide ywer van mnr. Read het die sestig leerlinge van 1933 tot sewe en negentig in 1934 gegroei.

Op 1 Februarie 1935 skryf mnr. Read in die skool se joernaal: "It is rumoured that the school is being converted into a purely Afrikaans Medium School and that the English Medium is being turned out. These rumours which do not possess one grain of truth are doing the school positive damage." Alhoewel mnr. Read hom daadwerklik daarvoor beywer het om die Afrikaansmedium

afdeling van die skool uit te brei, ten einde aan die Afrika-
nerkind van Durban die geleentheid te bied om in sy moedertaal
onderrig te word, was hy ook lojaal teenoor die Engelssprekende
leerlinge van sy skool en het hierdie stories, wat die rondte
gedoen het, hom ontstel.

Ten spyte van die praatjies bereik die Afrikaansmedium afdeling
van die skool 'n belangrike mylpaal toe die klasse tot standerd
sewe en in 1936 na standerd agt uitgebrei word. Daar is nou
vyf en twintig leerlinge in die hoërskool afdeling. (Vorster
1981 p 12)

Die Afrikaners van Durban het nou al sterker die begeerte na 'n
aparte Afrikaanse skool begin uitspreek.

Op 2 Augustus 1936 word 'n ouervergadering belê wat gelei het
tot die stigting van 'n ouervereniging, met ds. Venter as voor-
sitter en mnr. B. Coertze as sekretaris. Hierdie vereniging het
hulle ten doel gestel om 'n eie Afrikaanse skool te verkry en
het, sonder versuim, daadwerklik begin optree.

Op 9 November 1936 besoek die "Education Enquiry Committee"
bestaande uit kaptein Botha, eerwaarde Shilling, ds. Odendaal,
mnr. Parkinson en Inspekteur, mnr. C. M. Booysen, die skool en
staan 'n onderhoud aan mnr. Read toe.

"The object of the visit more especially concerned the Afri-

kaans Medium on which I was closely questioned" , skryf mnr. Read in die skooljoernaal. Die komitee het aan mnr. Read vrae gestel oor die redes vir die groei van die Afrikaansmedium afdeling, die verhouding tussen die twee taalgroepe in die skool, die toekomsverwagtings van die skool en 'n moontlike terrein vir 'n Afrikaansmedium skool. Die komitee het bevind dat daar drie moontlike verklarings vir die groei van die Afrikaansmedium afdeling van die skool was:

- 4.3.1. die voorsiening van onderwys na standerd ses;
- 4.3.2. die aantal Afrikaanssprekendes wat van ander provinsies na Durban verhuis het; en
- 4.3.3. die feit dat 'n Afrikaanssprekende persoon hoof van die skool was.

Hierdie onderhoud is opgevolg deur 'n persoonlike besoek van die Direkteur van Onderwys, mnr. F. D. Hugo, op 5 Desember 1936, wat die saak verder kom bespreek het.

Toe die skool op 25 Januarie 1937 heropen, was daar so 'n groot getalleanwas in die Afrikaansmedium, dat mnr. Read genoodsaak was om hulle in tien klaseenhede te verdeel.

'n Interessante gebeurtenis, wat die tweeslagtigheid van die skool weerspieël, het tydens die Kroningsfees op 12 Mei 1937 plaasgevind. Die skool was verantwoordelik vir twee sierwaens wat aan die optog moes deelneem. Die sierwaens het "Unie-

wording" en 'n "Voortrekkerfamilie op Trek" voorgestel. Elke taalmedium van die skool was dus verantwoordelik vir sy eie sierwa.

Die getalle in die Afrikaansmedium afdeling het steeds gegroei en op 19 November 1937 besoek mnr. F. D. Hugo, Direkteur van Onderwys, vergesel deur dr. McConkey en mnr. R. A. Banks, Inspekteurs van Onderwys, die skool in verband met die tekort aan klaskamerruimte.

Die Natalse Provinsiale Administrasie was, ingevolge 'n beleidsbesluit, nie ten gunste van 'n Afrikaansmedium skool nie en het steeds die beleid van parallelmedium onderwys gevolg.

Die jaar 1938 kan as die "waterskeiding" van die Bulwerparkse Staatskool bestempel word. Die Afrikaansmedium afdeling het ook nuwe mylpale bereik. Die hoërskool afdeling is na standerd tien uitgebrei, met vyf en vyftig leerlinge in die hoërskool- en twee honderd vyf en twintig in die laerskoolklasse. Vanaf 1 Januarie is die skool dan ook opgegradeer na 'n Intermediêre Graad 1 skool en is mnr. Read ook in die hoër graad pos bevorder. As gevolg van die gebrek aan ruimte is daar besluit om die standerd twee en drie Engelsmediumklasse af te skaf.

Die ossewa, as deel van die Eeufeesviering van die Groot Trek, onder bevel van mnr. J. Kruger, onderleier van die Groot Trek Herdenkingsfees, besoek die skool vanaf 19 tot 24 November. Op

Woensdag 23 November word die leerlinge van die skool van klasbywoning vrygestel ten einde aan die feesvierings te kon deelneem. Mnr. Read oorhandig aan mnr. Kruger 'n aandenking, in die vorm van "a small scale, symbolising the weight of loyalty of South Africans to their own country, language and traditions." Hierdie inskrywing in die skooljoernaal het 'n ondertoon, wat die innerlike gevoel van die skoolhoof weer-spieël.

Met die inname aan die begin van 1939 skooljaar, styg die leerlingtal in die Afrikaansmedium verder, ten koste van die Engelsmedium afdeling, wat nou net tot standerd vyf en ses beperk word. Daar was toe agt en sewentig hoër- en twee honderd nege en negentig laerskoolleerlinge in die Afrikaansmedium op die rol. Dit het tot gevolg gehad dat addisionele personeel aangestel moes word.

Met die steeds stygende getalle in die Afrikaansmedium, wat aan die begin van 1940 op honderd en twee in die hoër- en drie honderd twee en tagtig in die laerskoolklasse gestaan het, is die Engelsmedium afdeling tot slegs een standerd ses klas beperk en moes die vier en vyftig standerd twee Afrikaansmedium leerlinge en hulle onderwysers, na die Gale Street Model Infant School verskuif word, waar daar twee klaskamers tot hulle beskikking gestel is.

Die herhaalde veritoë van die Ouerkomitee om 'n eie skool vir

die Afrikaner op te rig, het intussen gelei tot die opstel van die bouplanne, die keuse van 'n terrein en die goedkeuring van die finansiering van die projek.

Die Natalse Provinsiale Administrasie het egter, om een of ander onverklaarbare rede, nie met die projek begin nie. Hierdie vertraging het meegebring dat die ouers en kultuurliggame tot heftige protes en agitاسie oorgegaan het.

'n Afvaardiging, bestaande uit ds. G. van Rooyen en mev. J. Strydom het in 1940 'n onderhoud met die Administrateur aangevra, maar het geen sukses behaal nie. 'n Tweede afvaardiging, bestaande uit di. Vorster, Huyzers en mnr. de Villiers, het kort daarna ook 'n onsuksesvolle onderhoud met die Administrateur gevoer.

Na heelwat verdere korrespondensie en onderhandelings met die Natalse Provinsiale Administrasie, is daar uiteindelik met die bouwerk aan die nuwe skoolgebou, in Dirk Uysstraat, begin.

Tydens 'n plegtige geleentheid op 7 Desember 1940, wat deur 'n groot groep ouers en belangstellendes bygewoon is, het mnr. F. D. Hugo, Direkteur van Onderwys, die hoeksteenlegging van die nuwe skoolgebou waargeneem. Ds. G. van Rooyen het die byeenkoms met skriflesing en gebed geopen en die personeel, ouers en leerlinge kon eindelik die verwesenliking van 'n langgekoesterde ideaal sien.

Aan die einde van 1940 is die laaste Engelsmedium klas uit die skool gefaseer en op 27 Januarie 1941 skryf mnr. Read die eerste keer in Afrikaans in die skooljoernaal van die Bulwerparkse Staatskool: "Skool heropen vandag as 'n enkel Afrikaans medium skool, tot tyd en wyl die nuwe skool klaar is, wanneer hierdie skool weer 'n Engelsmedium skool sal word."

4.4 DIE STIGTING EN AMPTELIKE OPENING

Die bouwerk aan die nuwe skool het goed gevorder en is aan die einde van Junie 1941 voltooi. Mnr. Read het toestemming gekry om die skoolgebou aan die begin van die derde kwartaal te betrek.

Met die sluitingsdag, op 27 Junie 1941, skryf hy in die skooljoernaal: "Skool sluit vir die wintervakansie en daarmee ook die Afrikaans Medium Skool te Bulwer Park. Dit is die end van 'n ander hoofstuk in die geskiedenis van Afrikaans Medium Onderwys in Durban. Ons breek dus vandag met 'n ou tradisie."

Die dag waarop almal gewag het, 28 Julie 1941, breek uiteinde-lik aan! Bykans vyf en twintig jaar, sedert Emmie Poën en haar onderwyser die stryd begin het, het verloop en die lang gekoesterde ideaal is verwesenlik. Die hoof skryf in sy joernaal: "Vandag, onder groot geesdrif van ouers, belangstellendes, kinders en onderwysers neem ons intrek in ons nuwe skoolgebou

en word die ideaal waarna daar vir sovele jare gestrewe is, verwesenlik. 'Die Port Natalse Hoërskool' word geopen en staan as 'n monument vir die toekoms om te herinner aan die verlede. Die nuwe ideale wat ons koester kan bes uitgedruk word in die leuse van ons skool: 'Lig en Leiding'."

Ds. G. van Rooyen, Voorsitter van die Ouerkomitee, het die verrigtinge met skriflesing en gebed geopen en paslik 'n oorsig van die verlede gegee.

Mnr. Read het daarna die ouers, personeel en leerlinge welkom geheet en op al die kinders 'n beroep gedoen om, in alle opsigte, te toon dat hulle so 'n pragtige gebou waardig sal wees.

By hierdie geleentheid was ook di. de Vos, Vorster, Huyzers en mnr. B. Coertze, die eerste Sekretaris van die Ouerkomitee, teenwoordig en hulle het ook elkeen die woord gevoer. In sy toespraak het ds. de Vos 'n aanbod gemaak om te sorg vir boeke vir die skool se biblioteek en mnr. Coertze het 'n wisseltrofee, vir die beste redenaar in die skool, aan die skool geskenk.

Dit was voorwaar 'n groot dag in die geskiedenis van die Afrikaner in Durban gewees. Alhoewel die sierlike gebou nie in alle opsigte bevredigend was nie, was dit immers 'n eie skool, een waarvan die tekortkominge, soos sportvelde en 'n saal, met verloop van tyd aangesuiwer sou kon word.

HOOFTUK 5

HOËRSKOOL PORT NATAL

5.1 DIE GRONDSLAG EN DOEL VAN DIE ONDERWYS

5.1.1 Grondslag

As die rol wat die kerk en verskeie kerkleiers in die stigting van Hoërskool Port Natal in gedagte gehou word, is dit te verstane dat die onderwys van hierdie skool op 'n christelike grondslag gevestig sou wees. Ds. H. C. J. Flemming, die voorsitter van die Ouerkomitee, skryf in die voorwoord van die brosjure wat in 1947 uitgegee is, dat hierdie skool: " 'n belangrike rol speel in die opvoeding en vorming van ons kinders vir Kerk en Volk asook die bekwaammaking of volledige toerusting van ons kinders om hul staanplek volwaardig in te neem."

Die groot klem wat op kerk en volk geplaas is, het aan die skool 'n Christelik-nasionale grondslag gegee. Godsdiensonderrig, as deel van die kurrikulum en gereelde godsdiens oefeninge, tydens saal- en klasbyeenkomste, het 'n kenmerk van die skool geword. Die grondslag word goed weergegee in die groeteboodskap van die Voorsitter van die Natalse Onderwysersunie en oud-skolier, mnr. D. C. F. Heese, in die jaarblad van 1981:

"Die NOU se leuse is 'Moedertaal'--Port Natal is veertig jaar lank reeds Moedertaalskool-- meer nog: Afrikanerskool. Die NOU glo aan Christelike en Nasionale Onderwys-- Port Natal vestig sy opvoeding in die Geloof en sy leerlinge verpersoonlik die breë nasionalisme wat hierdie pragland van ons ten beste dien."

5.1.2. Doel van die Onderwys

Die stigting van die Hoërskool Port Natal was die vervulling van 'n lang gekoesterde ideaal van die Afrikaners van Durban om hul kinders in hul moedertaal en hul eie kultuurmilieu te laat opvoed.

Onderrig deur die medium van Afrikaans, was dus die eerste doelstelling met die stigting van die skool. 'n Oud-leerling skryf in 'n brosjure, wat in 1947 deur die Ouerkomitee uitgegee is om die skool te adverteer: "In hierdie skool het menige Afrikaanse kind 'n kosbare kleinood ontdek, naamlik sy moedertaal. Hier het ons geleer om te waardeer en in ere te hou dít wat Afrikaans is -- het ons die kultuurskatte versamel wat ons later perspektief en rigting sou gee."

Die skool het dus aan die Afrikanerkind, wat in die oorwegend Engelse hawestad opgegroeï het, die geleentheid gebied om sy onderwys en opleiding in sy eie taal te kon geniet.

'n Tweede doelstelling van die skool, was om by die leerlinge

die gevoel van Vaderlandsliefde, nasietrots en Volksliefde te kweek. Hiervan getuig die skool se aktiewe deelname aan volksfeeste, kultuurbedrywighede en kunswedstryde. Dit was dus die taak van die skool om van sy leerlinge, te midde van die omstandighede in Durban, goeie Afrikaners en burgers van Suid Afrika te maak. In die 1947 brosjure word diè doelstelling raak saamgevat: "Die Port Natalse Afrikaansmediumskool, keurskool van die Trekkerland, sal aan u kind 'n opvoeding bied wat hom of haar as volwaardige en godvrugtige burger of burgeres die lewe sal instuur."

Die skool het dit ook ten doel gehad om by sy leerlinge selfrespek te kweek. In die nabye omgewing was daar 'n aantal prestige Engelsmedium skole en Hoërskool Port Natal moes hom hier kon handhaaf. Dit het meegebring dat karaktervorming en morele waardes 'n hoë prioriteit in die skool se opvoedingsprogram geniet het. Onderliggend hieraan was die drang om te presteer ten einde 'n trots te kweek op dít wat sy eie is.

Die beginsel: " 'n gesonde liggaam huisves 'n gesonde gees," is ook in die skool toegepas, deurdat daar baie aandag aan die liggaamlike vorming van die leerlinge gegee is. Vanuit die staanspoor is daar 'n groot verskeidenheid sportsoorte aangebied en is die leerlinge aangemoedig om deel te neem. Liggaamsopvoeding, as deel van die skoolkurrikulum, het 'n belangrike plek gehad en die leerlinge is aan die beginjare, byvoorbeeld, een maal per week na die strandswembad geneem om te swem, of te

leer swem.

Dit was van die stigtingsjare af 'n doelstelling van die skool om sy leerlinge ook sosiaal te vorm sodat hulle nuttige burgers en burgeresse van hul Vaderland kon word. Daarom is daar baie aandag gegee aan naastediens. Die leerlinge was behulpsaam met fondsinsamelings ten bate van liefdadigheid en het aktief deelgeneem aan volksfeeste en ander kultuurbedrywighede. Op 27 Augustus 1948 is daar, byvoorbeeld, 'n pennielegging ten bate van die VVO-Kinderfonds in Europa gehou en is 'n bedrag van £26/7/8 aan hierdie fonds oorbetaal.

Die estetiese vorming van die leerlinge het ook baie aandag gekry. Daarvan getuig die aktiewe deelname van die skool aan die jaarlikse kunswedstryde, eisteddfods, koorkompetisies en debatsaande. Die erns waarmee hierdie doelstelling benader is, word weerspieël in die aantekening in die skool se joernaal dat die kunswedstryd op 14 Mei 1943 by die skool aangebied is.

Port Natal Hoërskool is in die eerste instansie 'n akademiese inrigting, gevolglik is daar groot klem op die verstandelike vorming van die leerlinge gelê. Reeds aan die einde van die eerste bestaansjaar, skryf mnr. Read dat die uitslae bevredigend was en dat daar vier kandidate in die eerste klas geslaag het.

Dit was ook in die wordingsjare baie belangrik dat die skool

hom op akademiese gebied sou handhaaf, ten einde die saak van die Afrikaner teenoor die gevestigde Engelsmedium skole en die Onderwysdepartement se beleid van parallelmediumonderrig, sterker te maak. Gevolglik is daar deur die skool en die Ouerkomitee, by die ouers gepleit om hul kinders so lank as moontlik in die skool te hou, ten einde hulle beter vir die lewe te bekwaam.

'n Aanduiding van die hoë premie wat die hoof en die personeel op die akademie geplaas het, was die besluit aan die begin van 1942, om elke jaar die onderskeidingstitel, DUX SCHOLAE, aan die leerling, wat die beste in die matriekeksamen presteer, toe te ken. J. H. Vermaak is as die eerste DUX van die skool aangewys.

5.2 BEHEER VAN DIE ONDERWYS

Ingevolge die beleid van die Natalse Onderwysdepartement, was die onderwys aan Die Port Natalse Hoërskool, onder die direkte beheer van die hoof, wat, as verteenwoordigende amptenaar van die Direkteur van Onderwys, aan die Direkteur verantwoordelik was. Dit was die taak van die hoof om die beleid van die Onderwysdepartement te implementeer en uit te voer.

Die inspeksiedienste van die Departement van Onderwys het die taak gehad om, deur middel van gereelde inspeksiebesoeke en verslagdoening, toe te sien dat die onderwysbeleid uitgevoer

word.

Die ouergemeenskap het, deur middel van 'n gekose Ouerkomitee, slegs ten opsigte van die buite-kurrikulêre aktiwiteite, fasiliteite en fondsinsamelings 'n rol in die skoolgemeenskap gespeel.

Die aandeel van die ouergemeenskap in die stigting en wording van die skool, kan egter nie te gering geskat word nie. Die reuse werk wat ds. G. van Rooyen, as voorsitter van die komitee, en mnr. B. Coertze, as sekretaris, gedoen het, is in die annale van die skool opgeteken.

5.2.1 Die Inspektoraat

Aan elke Inspekteur van Onderwys is daar 'n aantal skole toegesê, wat dan as sy "wyk" of "area" bekend gestaan het. Die taak van die wyksinspekteur was om aan die Direkteur van Onderwys gereelde verslag uit te bring oor die gehalte van die werk en die standaard van onderwys wat in sy skole gehandhaaf word.

Naas die inspeksietaak is daar ook van die Inspekteurs verwag om hulp en leiding te gee ten einde die standaard en gehalte van die werk, geboue en terreine te handhaaf of te verbeter.

Gereelde inspeksie van die akademiese rekords van die skool, die leerlinge se werk, die werks- en klasverdeling sowel as die

finansiële state van die skool, was deel van die pligte van die Inspekteur van Onderwys.

Die onderlinge verhouding tussen die skole en die inspeksiedienste van die Natalse Onderwysdepartement, was van die begin af een van hartlike samewerking en onderlinge vertroue.

Met die instelling van die vakadviesdienste is die hulpverlening aan skole en leerkragte verder uitgebrei tot die voordeel van die leerlinge en tot die bevordering en handhawing van akademiese standaarde.

5.2.2 Die Hoof

Die hoof was verantwoordelik vir die interne beheer van alle skoolsake. Hy was die persoon wat die rigting aangedui en die skool se beleid bepaal het.

Die sukses van Hoërskool Port Natal kan in 'n groot mate toegeskryf word aan die wyse waarop die hoofde die beleid van die skool bepaal, geïmplementeer en uitgevoer het.

Naas beleidmaker en beleiduitvoerder, was die hoof ook die hoofgesagsdraer in die skool. Met die hulp van sy personeel is die dissipline en tug in die skool gehandhaaf en uitgedra. Dit is die taak van die hoof om 'n atmosfeer, wat bevorderlik vir doeltreffende onderrig sal wees, in die skool te skep.

Die hoof was ook verantwoordelik vir die etos van die skool. Veral aan die begin en in die wordingsjare van Hoërskool Port Natal het dit baie van die hoof geverg.

Die belange van die kind en die personeel moet ook voorrang geniet op die prioriteitslys van die hoof. Hoërskool Port Natal was gelukkig om waardige opvoeders en opvoedkundiges as hoofde te kon hê. Die hartlike samewerking tussen hoof en personeel, hoof en ouers en die personeel onderling is 'n kenmerk van die skool. Die gemeenskaplike trots en strewe dra baie daartoe by dat die onderlinge samewerking, tot heil van die leerlinge, gehandhaaf word.

5.2.2.1 Mnr. W. O. Read. (28 Julie 1941 - 21 Maart 1951)

William Oliver Read is in Knysna gebore en groei as plaasseun op. Na sy skoolloopbaan in 'n plaasskool gaan hy na Kaapstad om as onderwyser opgelei te word. Hy begin sy onderwysloopbaan op Van Rhynsdorp en beklee daarna verskeie poste in Transvaal, die Vrystaat en Kaapland. Hy verlaat die onderwys om vir 'n tyd lank te gaan boer.

In Oktober 1916 tree hy in diens van die Natalse Onderwysdepartement en gee onderwys in Pietermaritzburg, Utrecht en Greytown. In 1928 word hy hoof van die skool op Paul Pietersburg en in 1932 word hy hoof van die Wentworth Staatskool. Op

3 April 1933 word hy as hoof van die Bulwerparkse Staatskool in Durban aangestel.

J. v. d. M. Booysen skryf in 'n huldeblyk aan mnr. Read (Vuurtoring XV1 p 11) dat hy onthou sal word vir die duidelike doelwit van 'n Afrikaansmedium Hoërskool in Durban, waarvoor hy hom beywer het. Die harde werk en deursettingsvermoë, wat hom in staat gestel het om sy lewenstaak in 1941 verwesenlik te sien, strek hom blywend tot eer. Daarom kan mnr. Read met reg die "vader" van die Hoërskool Port Natal genoem word en het hy ook, liefdevol, as "Pappa" Read bekend gestaan. Mnr. Read het die Afrikanerlewe in die stad geken en het elke Afrikaanse liggaam, elke amptenaar en kerk genader en vir die saak ingespan.

Booyesen meld verder dat mnr. Read die slag gehad het om vertroue by sy personeellede in te boesem, hulle aan te vuur en saam te trek, om sy ideale te onderskryf en na te streef.

In dieselfde uitgawe van die "Vuurtoring" skryf die hoof, mnr. F. D. Heese: "Ek het dit 'n baie goeie skool gevind toe ek dit in 1951 moes oorneem, 'n skool met 'n kerngesonde gees en strewe, 'n skool met vertroue en met ideale."

Onder sy leiding bereik die skool in 1950 graad A-status en begin die Onderwysdepartement om 'n primêre voedingskool te beplan.

Op 21 Maart 1951 lê mnr. Read die tuig neer en gee as afskeidsboodskap aan die skool, Psalm 37 vers 5: "Laat jou weg aan die Here oor en vertrou op Hom, en Hy sal dit uitvoer."

5.2.2.2 Mnr. F. J. D. Heese. (29 Maart 1951 - 9 Desember 1966)

Friedrich Jean Daniël Heese is op 1 Mei 1902 te Franschoek gebore. Hy ontvang sy skoolopleiding aan die Hoërskool Theron te Britstown. Hy studeer te Stellenbosch en begin sy onderwysloopbaan in 1923 op De Aar. In Januarie 1924 aanvaar hy 'n pos by die Durban Boys' High School as onderwyser in Afrikaans. In 1934 word hy hoof van die Weza Staatskool en in 1936 hoof van die skool op Glencoe. In 1941 word hy aangestel as hoof van die Sekondêre Skool te Empangeni. Hy word op 29 Maart 1951 bevorder tot hoof van die Hoërskool Port Natal.

In 'n huldeblyk aan mnr. Heese, (Vuurtoring XXXV p 2), skryf die redaktrise: "F. J. D. Heese was die 'Leeu' van Port Natal. Toe hy as hoof by mnr. Read oorgeneem het, was die baanbrekerswerk reeds gedoen, hy sou dit afrond, uitbou en 'n waardige skooltradisie vas lê. Hy het hoë eise gestel; eerstens aan homself, dan aan sy personeel, sy leerlinge, hul ouers en die Afrikaanse gemeenskap."

Die inspeksieverslag, wat uitgebring is na 'n paneelinspeksie in 1962, sluit af met: "Mnr. Heese het 'n sterk persoonlikheid.

Die aansien wat die Hoërskool Port Natal tans geniet dwarsdeur, sowel ons provinsie as die hele land, is in 'n groot mate toe te skryf aan sy ywer, toegewydheid en bekwaamheid."

Met sy diensaanvaarding op 29 Maart 1951 skryf hy in die joernaal: "Vandag diens aanvaar as die tweede hoof van die skool. Mag my die genade gegee word om te kan bou op die voortreflike prestasies van mnr. W. O. Read."

Onder die hoofskap van mnr. Heese het die skool ongekende hoogtes bereik en prestasies behaal.

Op 27 Januarie 1953 word Port Natal 'n volwaardige hoërskool en open die nuwe Laerskool Port Natal, met 530 leerlinge op die rol.

Op 27 Februarie 1953 word nog 'n lang gekoesterde ideaal verwesenlik toe die koshuis amptelik in gebruik geneem word. In 1956 open die Port Natalse Bewaarskool en word die nuwe skoolsaal in gebruik geneem.

Die Hoërskool Port Natal presteer op akademiese-, sport- en kultuurterrein en neem sy volwaardige plek tussen die elite Engelsmedium hoërskole in Durban en Natal in.

Mnr. Heese besluit om aan die einde van 1966 af te tree en op 9 Desember 1966 skryf hy die laaste keer in die skooljoernaal:

netheid op sy werk en sy persoon.

In 'n reeks huldeblyke in die jaarblad van 1983, is dit opvallend hoe elkeen van die bydraers hulde bring aan hierdie beminde en geliefde hoof.

Die tydperk wat mnr. Klingenberg die hoof van Hoërskool Port Natal was, sal bekend staan as die uitbou- en handhaaf tydperk. Onder sy leiding en toewyding is daar weer nuwe klaskamers, 'n voorligtingslokaal, nuwe kleedkamers en 'n bronneseentrum aangebou. Die ingebruikneming van die skool se eie swembad het ook 'n lang gekoesterde ideaal verwesenlik. Mnr. Klingenberg het, as groot liefhebber van musiek, hom daartoe beywer om hierdie afdeling van die skool uit te bou. As gevolg van sy onvermoeide ywer beskik Hoërskool Port Natal vandag oor 'n unieke musiek-sentrum met sy eie auditorium waar etensuurkonserte gereeld aangebied word.

Die voorsitter van die Ouerkomitee, dr. P. J. Wessels, skryf in dieselfde jaarblad: "Gedurende die Klingengeras is besonder groot prestasies deur die leerlinge van die skool behaal. Vir die hoë agting en eervolle naam van Port Natal Hoërskool, sê ons as ouers vir u dankie, mnr. Klingenberg."

5.2.2.4 Mnr. L. E. E. Cornelius (1 Januarie 1984 -
30 Junie 1986)

Die eer om die eerste oudskolier van Hoërskool Port Natal te wees wat as hoof van die skool aangestel sou word, het vir Lambertus Frederik Benjamin Cornelius (Toelatingsnommer 1502) te beurt geval.

Sy taak sou wees om dit wat sy Alma Mater aan hom gegee het, dit wat hy in die vyftiger jare deurleef het, aan die kinders van 'n nuwe geslag Afrikaners oor te gee.

Ongelukkig word sy dienstermyn, as hoof, na slegs twee en 'n half jaar, deur bevordering tot Akademiese Beplanner van Onderwys na die hoofkantoor in Pietermaritzburg, beëindig.

Vir die tweede helfte van 1986 ageer die adjunkhoof, mnr. N. Fourie, as hoof van die skool.

Vanaf 1 Januarie 1987 is dit die uwe se eer en voorreg om hoof van hierdie spogskool te wees.

5.2.3 Die Personeel

Die primêre taak van die lede van die personeel, is om die leerlinge van Port Natal op akademiese-, kulturele-, sosiale-en sportgebied te lei en te onderrig, ten einde die doelstellings van die skool te verwesenlik.

Hoërskool Port Natal was gelukkig om deur die jare van die

bes-toegeruste en mees bekwame opvoeders op sy personeel te kon hê.

"Die sukses wat die skool op alle terreine behaal het, kan toegeskryf word aan die lojaliteit, roepingsbewustheid en ywer van 'n toegewyde personeel." (Hanekom 25.9.89)

Dit is opmerklik hoeveel lede van die personeel deur die jare tot senior poste in die onderwys bevordering gekry het. Hierdeur het hulle die gees van Portieskap op verskeie terreine in hul onderskeie gemeenskappe uitgedra.

Die beste getuigskrifte aan die personeel, word jaarliks in die "Vuurtoring" gevind, wanneer daar deur die Hoofprefekte van die skool afskeid geneem word. Die dankbaarheid vir die vaste grondslag wat hulle ontvang het, die vertroue waarmee die volwasse lewe te gemoet gegaan word en die dankbaarheid en waardering teenoor die hoof en sy personeel vir hul werk, word telkens met groot erkentlikheid genoem.

5.3 SAMEVATTING

"Hoërskool Port Natal was in die gelukkige posisie om telkens die hoof te kon hê wat op daardie spesifieke stadium presies die tipe persoonlikheid was wat die skool nodig gehad het." (Rust 24.7.89)

"Die edel werk van toegewyde, goed opgeleide en geesdriftige personeellede met 'n gesonde personeelgees, het daartoe gelei dat Hoërskool Port Natal daarin kon slaag om waardige burgers die volwasse lewe in te stuur. Hoërskool Port Natal word met waardering en admirasie (soms met 'n tikkie afguns) met reg die 'Vlagskip' genoem." (Hanekom 25.9.89.)

5.4 GEBOUE, KOSHUIS EN ANDER FASILITEITE

5.4.1 Die beginjare

5.4.1.1 Die Bulwerparkse Staatskool

Op 10 Oktober 1916 word daar in die Bulwerparkse Staatskool 'n Hollandsmedium klas in die lewe geroep. Hierdie klas het bestaan uit een leerling en een onderwyser. Die "klas" is in die skoolsaal gehuisves. Daar was nie 'n swartbord of voldoende boeke vir die onderrig van die leerling gewees nie.

Die leerlingtal groei tot sewe en vyftig in 1918. Die senior groep word na 'n klaskamer verskuif maar die juniors bly steeds in die skoolsaal agter. Die skoolsaal, wat as klaskamer moes dien, is egter deur die res van die skool as sanglokaal gebruik, gevolglik het dit groot addisionele druk op die leerkrag geplaas.

Die leerlingtal van die Hollandsmedium afdeling word te groot

vir die Bulwerparkse skool om te akkommodeer en in 1919 word hulle na die Smithstraat skool verskuif.

5.4.1.2 Die Smithstraat skool

Op 3 Februarie 1919 word die Hollandsmedium klas vanaf Bulwerpark na die Smithstraat skool verskuif, waar daar drie lokale tot hulle beskikking gestel word.

Hierdie skoolgebou bly hul tuiste tot in 1925 toe die Smithstraat skool gesluit word en die klasse na die Bulwerparkse Staatskool teruggeskuif word.

5.4.1.3 Terug by Bulwerpark

Die Hoërskool afdeling is in 'n ongebruikte voorraadkamer, 'n waskamer (wat ook die laboratorium was), een klaskamer en 'n kamer by 'n tronk in die nabyheid, gehuisves. 'n Gang het as tikkamer gedien en 'n stoep as klaskamer vir enige reisende klasse. Hierdie karige fasiliteite moes vir meer as vyf jaar dien en dit is met lydsaamheid deur sowel die leerlinge as die onderwysers verduur. (van Niekerk Vuurtoring XV1 p16)

Die Afrikaansmedium klasse bly in die gebou van die Bulwerparkse Staatskool en die getalle neem so toe dat die Onderwysdepartement, as gevolg van die gebrek aan klaskamerruimte, die Engelsmedium klasse begin uitfaseer. Die gevolg hiervan was dat

die Bulwerparkse Staatskool in 1940 slegs een standaard ses Engelsmedium klas kon huisves.

Die toegewyde ywer van die hoof, mnr. W. O. Read, en die ouer-komitee, onder voorsitterskap van ds. G. van Rooyen, het tot gevolg gehad dat daar in 1940 begin word met die bou van 'n eie Afrikaansmedium skool op 'n terrein in Dirk Uysstraat. Op 7 Desember 1940 word die hoeksteen gelê en op 28 Julie 1941 word die nuwe gebou betrek.

5.4.2 Die gebou in Dirk Uysstraat

Die sierlike gebou in Dirk Uysstraat word op 28 Julie 1941, luisterryk in gebruik geneem.

Een van die eerste probleme waarmee die skool te kampe gehad het, was 'n gebrek aan klaskamerruimte. Dit het daarom nodig geword om die skool se inname te beperk.

Met die opening van die skool in Januarie 1942 is slegs leerlinge in standaard drie en hoër tot die skool toegelaat. Leerlinge uit gebiede waar daar Afrikaansmedium klasse in Engelsmedium skole bestaan het, moes ook noodgedwonge geweier word. (Rust Vuurtoring XXV p 29)

Die gebou was aan die kant van die "dorp" en aan drie kante omring deur bos. Die gevolg was dat die personeel "bosdiens"

moes doen en die matriekklas moes elke dag 'n voorraad klippe op die vensterbank hou om die lastige ape te verwilder. (v.d.Heever Vuurtoring XV1 p18)

Die feit dat die skoolgebou nie oor 'n saal beskik het nie, het ernstige probleme vir die skool geskep. Debats- en ander kultuuraande is in die voorportaal en op die portaaltrappies aangebied. Gesamentlike byeenkomste is agter die skool teen 'n wal gehou. Die kulturele funksies, konserte en afsluitingsgeleenthede is in die Arthur Smithsaal gehou.

In sy eerste jaarverslag, op 12 Desember 1941, meld die hoof: "Die groot behoefte aan 'n skoolsaal word degelik gevoel, te meer daar by die ou skool 'n saal was, en ons ten volle bewus is van die waarde van 'n skoolsaal." Hierdie "groot behoefte" bly voortduur en in die jaarverslag van 1953 sê mnr. Heese: "Vir ons kulturele funksies soos debatte ens. het die voorportaal geheel en al te klein geword. Met die ontwikkeling van die skool, het 'n saal vir ons absoluut essensieel geword."

Alhoewel daar, met die oprigting van die gebou in 1940, wel 'n skoolsaal op die bouplanne aangebring en die fondament daarvoor gelê is, was besuiniging as gevolg van die Tweede Wêreldoorlog noodsaaklik gewees.

Op 7 Februarie 1950 het 'n afvaardiging van die Ouerkomitee, bestaande uit di. de Klerk, Koornhof en Smith en mnre. Fuchs,

de Lange, Rothman en Read, die Uitvoerende Komitee te Pietermaritzburg ontmoet om, onder andere, oor die noodsaaklikheid van 'n skoolsaal vir Port Natal te gesels. Die Uitvoerende Komitee het die afvaardiging meegedeel dat: "die skool hoë prioriteit geniet en as die finansiële posisie dit toelaat, kan verwag word dat die saal oor twee jaar gebou sal word." Die oprigting van die saal is voortdurend uitgestel maar die herhaalde vertoë, van hoof en ouers, het vrugte afgewerp, die skoolsaal is teen 'n koste van £18,690 gebou en kon uiteindelik in 1956 in gebruik geneem word.

Die gebrek aan klaskamerruimte is tydelik deur die Onderwysdepartement opgelos deur tien voorafvervaardigde klaskamers op die terrein op te rig.

Gedurende 1957 is die nuwe kookkunslokaal voltooi en is die ou herbarium in 'n voorligtingsklas omskep.

In 1963 word die nuwe vleuel van die skoolgebou, bestaande uit 'n junior laboratorium, huisvlytlokaal, kunslokaal, biblioteek en vyf klaskamers in gebruik geneem. Ten spyte hiervan bly die voorafvervaardigde klaskamers nog op die terrein om in die steeds bestaande behoefte te voorsien.

Eers in 1975 word die laaste deel van die nuwe en veranderde skoolkompleks in gebruik geneem en beskik die skool nou oor al die nodige opvoedkundige fasiliteite, behalwe 'n swembad en 'n

gimnastieksaal. Die voorafvervaardigde klaskamers is toe ook verwyder. (Vorster Vuurtoring XXXV p 18)

5.4.3 Die Koshuis

Die behoefte aan 'n koshuis, vir die skool, is van meet af gevoel. Reeds in sy eerste jaarverslag, van 12 Desember 1941, sê mnr. Read: "Daar word reeds gevoel dat 'n koshuis in verband met die skool nodig is. Leerlinge wat die skool uit die buitedistrikte besoek, word genoodsaak om privaat te loseer."

Hierdie behoefte word jaarliks aangehaal en in 1944 besluit die Ouerkomitee om geld in te samel vir die oprigting van 'n eie koshuis, want: "baie leerlinge het nie die skool kon bywoon nie weens 'n gebrek aan behoorlike losiesplek."

Die "Natalse Afrikaner" van 27 Februarie 1948, berig op sy voorblad, dat 'n afvaardiging van die Ouerkomitee, bestaande uit di. G. W. Koornhof en P. J. de Klerk en mnre. H. O. de Lange, Rothman en W. O. Read, die Administrateur, mnr. D. G. Shepstone en die Uitvoerende Komitee op 19 Februarie te Pietermaritzburg ontmoet het. Die afvaardiging is deur die burgemeester van Durban, mnr. L. L. Boyd op bekwame wyse gelei en is simpatiek ontvang. Aan die einde van die jaar skryf mnr. Read soos volg in sy jaarverslag: "Die Administrasie het besluit om 'n koshuis te bou. Voorsiening daarvoor is reeds op die 1948/49 begroting gemaak."

Van hierdie beloftes het egter nie veel gekom nie, met die gevolg dat 'n tweede afvaardiging, bestaande uit mnr. Fuchs (as leier) en di. Koornhof, de Klerk en Smith en mnre. de Lange, Rothman en Read op 7 Februarie 1950 weer met die Uitvoerende Komitee in Pietermaritzburg, 'n onderhoud gaan voer het.

Die uiteinde van die samesprekings was dat die Uitvoerende Komitee aan die afvaardiging die versekering gegee het dat daar "eersdaags" tenders vir die oprigting van 'n koshuis vir Port Natal aangevra sou word.

Die Provinsiale Administrasie het hierdie keer sy woord gestand gedoen, want aan die einde van die jaar berig die hoof dat daar 'n begin gemaak is met die gelykmaak van die terrein waarop die koshuis gebou sou word.

Nog 'n lang gekoesterde ideaal word verwesenlik toe die koshuis op 27 Februarie 1953 deur mnr. P. W. J. Groenewald, L. U. K., amptelik geopen word. Die koshuis het in daardie jaar huisvesting aan sewe en vyftig leerlinge gebied. Mnr. Heese berig: "Met die inwyding van ons koshuis, verander Port Natal nog meer in aard en wese. Aan Afrikaanssprekendes buite Durban, en veral aan diegene wat langs die kusstreke woon, bied die skool nou 'n heenkome."

Reeds van die begin af het die koshuis 'n belangrike rol in die

skool gespeel. Elkeen van die hoofde het op een of ander stadium in hul verslae melding daarvan gemaak dat die koshuisleerlinge, as gevolg van hulle gedrag, houding en gesindheid, 'n bron van sterkte en krag vir die skool is.

Dit was nie vir mnr. Read beskore om die koshuis, waarvoor hy hom so hard beywer het, in sy dienstydperk te benut nie. Op 21 Augustus 1970 is sy naam egter op die kampus van die Hoërskool Port Natal verewig, toe sy weduwee die naamplaat: "Huis W. O. Read", tydens 'n plegtige geleentheid, by die koshuis onthul het.

5.4.4 Die Skoolhuis

Behuising in Durban en veral in die nabye omgewing van die skool, was aan die begin van die vyftiger jare 'n wesenlike probleem.

In gevolg die beleid van die Onderwysdepartement van Natal om, waar moontlik, behuising te voorsien, is daar aan die begin van 1952 'n huis vir die hoof van Port Natal aangekoop.

Hierdie, volgens mnr. Heese: "geskikte en gerieflike woning naby die skool" is in Reginalaan, ongeveer drie honderd meter van die skool af, geleë. Hoërskool Port Natal is tewens die enigste Afrikaansmedium Hoërskool, ook een van die min skole in Durban, wat oor amptelike huisvesting vir die hoof beskik.

5.5 ANDER FASILITEITE

5.5.1 Sportgronde

Een van die eerste probleme waarmee die hoof en sy personeel, met die ingebruikneming van die gebou in Dirk Uysstraat, te kampe gekry het, was die gebrek aan sportgronde.

Mnr. Read meld in sy eerste jaarverslag dat daar ruim gronde beskikbaar was, maar dat die Departement nog nie aandag aan die saak gegee het nie. Hy skryf dat: "die skool wil meeding met ander skole op sportgebied, dog die toestand van die gronde laat dit nie toe nie."

Aan die einde van 1943 twyfel die hoof of daar, onder omstandighede, gedurende die volgende jaar met rugby en hokkie voortgegaan sal kan word. Die leerlinge moes van die fasiliteite van die naburige skole gebruik maak. Nodeloos om te sê dat dit tot die ongerief van albei partye plaasgevind het.

Na herhaalde vertoë en briefwisseling tussen die hoof, die ouers en die Administrasie, word daar in 1944 'n aanvang met die gelykmaak van die sportgronde gemaak en mnr. Read kon met groot genoeë in sy jaarverslag van Desember 1945 berig dat die grondwerke voltooi is en: "dat die rugbyspanne by die skool kon oefen, het 'n groot verskil aan die gehalte rugby deur seuns

gespeel gemaak en kan die skool trots voel op die prestasies gedurende die jaar behaal."

5.5.2 Tennisbane

Die Administrasie het gedurende 1944 onderneem om twee tennisbane by die skool op te rig. Die tennisbane word in 1946 in gebruik geneem.

Die toestand van die bane versleg egter en moes in 1951 van nuwe grondbedekking voorsien word.

In 1967 is die tennisbane teen 'n koste van R212, met 'n flodderterlaag opgeknop en dit bly in gebruik totdat dit in 1977 met 'n sintetiese blad vervang word.

5.5.3 Krieketblaaie

Krieket, tradisioneel 'n gewilde sportsoort in die Engelsmedium skole, het reeds vroeg sy beslag by Hoërskool Port Natal gekry. Dié sportsoort het nog 'n terrein gebied waarop daar, op die buitekurrikulêre terrein, teen die prestige Engelse skole meeding kon word. Hierdie beginsel was, in die beginjare, vir die Hoërskool Port Natal van die allergrootste belang gewees aangesien dit vir hom absoluut noodsaaklik was om hom, as volwaardige skool, te bewys.

Reeds in 1946 het die skool, uit sy skoolfondsrekening, 'n bedrag van £160 gespandeer om die fasiliteite vir krieket aan te bring. Dié sportsoort het, anders as wat by ander Afrikaans-medium Hoërskole die geval was, stewige inslag gevind en met die gelykmaak van die gronde om die koshuis, is 'n derde krieketkolfblad by die skool aangebring.

5.5.4 Hokkieveld

Met die gelykmaak van die sportgronde in 1945 kon die skool daarin slaag om ook 'n hokkieveld neffens die rugbyveld in te pas.

As gevolg van die groot aantal wedstryde wat deur die verskillende spanne gespeel moes word, was dit reeds in 1947 duidelik dat die een rugby- en een hokkieveld nie aan die vereistes voldoen het nie.

Die herhaalde vertoë van die hoof het daartoe gelei dat die res van die skoolgrond in 1951 gelykgemaak en met gras beplant is. Sodoende kon daar twee hokkie- en twee rugbyvelde vanaf 1952 in gebruik geneem word.

5.5.5 Atletiekbaan

Weens die gebrek aan sportgronde was dit vir die skool onmoontlik om in die beginjare hul atletiekbyeenkomste op hul eie

skoolgrond te hou. 'n Onderlinge reëling met Glenwood Boys' High School het vir Port Natal die geleentheid gebied om hul atletiekbyeenkomste op Glenwood se veld te hou. Hierdie reëling het, met groot ongerief maar tog met welslae, tot in 1952 van krag gebly toe daar vir die eerste keer 'n groot genoeg stuk grond gelyk gemaak is om 'n atletiekbaan te kon uitlê.

Die atletiekbaan is daardie jaar behoorlik benut deurdat daar vier atletiekbyeenkomste op eie bodem plaasgevind het.

5.5.6 Netbalbane

In 1950 is daar 'n begin gemaak om netbal, as wintersport vir die dogters, in te voer. Dit blyk van die begin af 'n gewilde sportsoort te wees. Die hoof meld egter in sy jaarverslag: "Jammer dat net so min skole in Durban daaraan deelneem; dit maak wedstryde 'n seldsaamheid."

Ten einde daarin te slaag om die netbalbane ook op die terrein in te pas, is van verskuifbare, losstaande doelpale gebruik gemaak.

Met die teer van die wandelgang na die koshuis, is 'n teerblad aangebring wat later die hoof-netbalbaan geword het.

5.5.7 Swembad

Die waarde van swem, as binne- sowel as buitekurrikulêre aktiwiteit, is van die staanspoor af deur die hoof van Port Natal, baie hoog aangeslaan. Daarom is die leerlinge een maal per week na die strandswembad geneem om daar te swem of te leer swem.

Die bou van 'n eie swembad bly 'n ideaal en word eers in 1979 verwesenlik toe die skool se eie swembad op 28 Februarie deur die Direkteur van Onderwys, dr G. Hosking, amptelik geopen word.

5.5.8 Skietbaan

Kadetopleiding, eers as buite- en later as binnekurrikulêre aktiwiteit, het van 1943 af 'n prominente plek in die skool gehad. Aanvanklik was die bevelvoerder van die kadetafdeling nie aan die skool verbonde nie maar dit was nie 'n baie bevredigende reëling nie en die hoof eis aan die einde van 1944 sy bedanking.

Met die herstrukturering van kadetopleiding deur die S. A. W. het skyfskiet 'n onderafdeling geword en is die skool met 'n skietbaan van twaalf skietpunte voorsien.

5.6 SAMEVATTING

Sedert die ingebruikneming van die nuwe skoolgebou en -gronde

in Dirk Uysstraat, het daar, deur die aanhoudende vertoë deur die hoof en die ouerkomitee, 'n reeks fasiliteite tot stand gekom wat aan hierdie skool een van die bestoegegeruste kampusse in die groter Durban-gebied gegee het.

Dit bring mee dat die doelstellings van die skool ten volle binne die bereik van die leerkragte is, en dus verwesenlik kan word.

5.7 NAAM, KENTEKENS EN DIE BOND VAN OUD-SKOLIERE

5.7.1 Inleiding

Aan die begin van 1939 was die tot standkoming van 'n nuwe Afrikaansmedium skool in Durban 'n voldonge feit. Die hoof van die Bulwerparkse Staatskool, mnr. W. O. Read, het begin om die skool te beplan. Dit was sy ideaal om toe te sien dat die skool 'n naam, wapen, leuse en kleure sou hê voordat dit in gebruik geneem sou word. Sy doel hiermee was om die personeel, leerlinge en ouers van die begin af die geleentheid te bied om hulle met die nuwe skool te assosieer en van meet af die nodige trots en eerbied teenoor die nuwe Afrikaansmedium skool, uit te leef.

5.7.2 Naam van die skool

Op 19 Januarie 1939 skryf mnr. Read aan die Departement van

Onderwys om navraag te doen oor die Departement se beleid in sake die naamgewing van skole.

Op 9 Mei 1939 antwoord die Direkteur van Onderwys, mnr. F. D. Hugo, soos volg: "In antwoord op u diensbrief van 19. 1. 1939 moet ek u meedeel dat die Departement hom nie inmeng met die keuse van 'n paslike naam nie. Die benaming is egter onderhewig aan die goedkeuring van die Uitvoerende Komitee."

Met hierdie versekering op lêer, skryf mnr. Read 'n kompetisie uit waarin hy voorstelle vra vir 'n naam en gepaste leuse vir die nuwe skool. Die Bestuur van die Ouervereniging sou as die beoordelaars optree en 'n boekprys is vir die beste leuse uitgelooft. Die sluitingsdatum van die kompetisie was 6 April 1939.

Volgens die rekords van die skool was daar een honderd voorstelle gewees waaruit die komitee moes kies.

Uit 'n brief van mnr. Jan Swart (die komponis van die groot treffer "Die Ossewa") gedateer 20 Maart 1939, blyk dit dat die ouers van die skool hierdie naamgewing in 'n baie ernstige lig gesien en hewige bespreking daaroor moes gevoer het want hy pleit dat die skool tog nie "Dagbreek skool" genoem moes word nie, want: "Dagbreek laat my dadelik dink aan 'Dagbreek Wals', dans tot dagbreek, opsit tot dagbreek en 'n duisend ander gedagtes." Hy stel die naam "Piet Retief" voor. (J. T. Swart 20. 3. 39.)

Die volgende name is die meeste deur die ouers voorgestel:

Dagbreek	22
Piet Retief	20
Voortrekker	10
Andries Pretorius	9
Euufees	4
Port Natal	3

Die Bestuur van die Ouerkomitee moes lank oor die naam van die skool beraadslaag het, want eers op 23 Augustus 1940 skryf mnr. Read aan die Direkteur van Onderwys dat: "ek, na oorleg met die Komitee van die Ouervereniging, aan u voorstel dat die skool bekend moet staan as 'Die Port Natalse Hoërskool'."

Hy motiveer die naam 'Hoërskool' met die volgende woorde: "dat dit meteens die skool 'n sekere hoër status sal gee en daardie minderwaardigheidskompleks, wat daar miskien vandag bestaan, sal verwyder. Almal sien daarna uit dat dit die skool sal wees waarop hulle kan trots wees, daarom wil almal ook van die staanspoor af geheel met die ou tradisie breek en 'n nuwe begin maak."

Die Direkteur van Onderwys het die voorstel aan die Uitvoerende Komitee voorgelê en die naam is goedgekeur.

Die skool sou dus, met die ingebruikneming van die nuwe gebou

in Dirk Uysstraat as "Die Port Natalse Hoërskool" bekend staan.

"Die naam wat aan die skool gegee is, was 'n baie goeie keuse. Name soos Piet Retief, Andries Pretorius, Voortrekker ens., is almal historiese name, maar Port Natal is spesifiek-histories. Vir die Voortrekkers was Port Natal die eindbestemming gewees. Vir die Afrikaner was hierdie skool ook sy eindbestemming in sy stryd om sy kind in sy eie taal te laat opvoed. Alhoewel Durban nie genoem word nie, word dit histories aan die hawestad gekoppel. Daar kan in geen ander dorp in die land 'n Port Natal Hoërskool wees nie." (Knox 26.9.89)

5.7.3 Leuse

Op die inskrywingsvorm van die kompetisie wat mnr. Read uitgeskryf het, soek hy na 'n gepaste leuse vir die nuwe skool, want: "naam van skool, leuse en wapen staan in baie nou verband met mekaar."

Die leuses wat die meeste deur die ouers voorgestel is, was:

Eendrag maak mag	11 stemme en
------------------	--------------

Aanhouer wen	6 stemme.
--------------	-----------

Uit die rekords van die kompetisie kom die leuse van die skool: "Lig en Leiding" nie onder die die een en tagtig voorstelle voor nie en word dit vir die eerste keer opgemerk tussen die wapenontwerpe wat, vir oorweging, aan die komitee voorgelê is.

Die afleiding kan dus gemaak word dat die leuse, wat uiteindelik deur die komitee aanvaar is, nie as 'n inskrywing in die kompetisie ontvang is nie maar later voorgelê moes gewees het.

Die leuse "Lig en Leiding" is ook op 23 Augustus 1940 deur mnr. Read aan die Direkteur van Onderwys, vir goedkeuring deur die Uitvoerende Komitee, voorgelê.

5.7.4 Skoolwapen

Die ontwerp van die skoolwapen het langer geneem as wat mnr. Read beplan het want op 23 Augustus 1940 skryf hy aan die Direkteur van Onderwys dat: "wat die wapen betref is alles nog nie heeltemal in die hak nie. Ek kan nou egter meedeel dat die wapen bestaan uit 'n skild waarop daar 'n vuurtoring, 'n ster en 'n boek voorkom. Die rangskikking is nog nie finaal besluit nie."

Hieruit kan die afleiding gemaak word dat die komitee reeds op die elemente, wat in die wapen moes verskyn, besluit het.

Mnr. Read het die kunsorganiseerder van die Natalse Onderwys-departement, M. Wyatt Stayt, om hulp genader. In 'n brief van 5 April 1939 stel die kunsorganiseerder voor: "Why not have the badge designed for you by the College of Heraldry, London? Then you will have the satisfaction of knowing that it is absolutely

correct from the point of heraldry."

Mnr. Read ondersoek die moontlikheid deur by die hoof van Estcourt Hoërskool navraag te doen. Op 16 April 1939 antwoord die hoof van Estcourt en meld: "We got the College of Arms to design and patent our badge at a cost of about £90."

Die hoë koste hieraan verbonde het moontlik daartoe gelei dat die skoolwapen nie deur die Londense Kollege vir Heraldiek ontwerp is nie.

Die ontwerp van G. Howe is uiteindelik aanvaar en bestaan uit 'n skild, met 'n vuurtoring sentraal geplaas. Links van die vuurtoring is 'n sonbars en regs 'n geopende boek. By die basis van die vuurtoring is daar golwe en die leuse "Lig en Leiding" strek van links onder na regs bo skuins oor die skild.

5.7.4.1 Simboliek van die wapen

Die leuse "Lig en Leiding" word deur die volgende simbole vergestalt:

Die vuurtoring en golwe vorm die sentrale motief en is simbolies van die hawestad waarin die skool geleë is. Die vuurtoring is 'n rigtingwyser wat lig uitstraal om teen gevare te waarsku.

Die boek simboliseer die Ewige Woord van God asook die didaktiese gebeure in die skool.

Die sonbars met sy strale simboliseer die verspreiding van kennis en kultuur.

Die Port Natallers beleef dus sy skool as die draer van kennis en kultuur en dra hierdie verworwe kennis op elke lewensterrein uit.

5.7.5 Skoolkleure

Daar was van die begin af eenstemmigheid dat die kleure van die skool oranje, wit en donkerblou ('navy') sou wees. Hierdie kleure is dan ook op 23 Augustus 1940 deur mnr. Read, vir goedkeuring, aan die Direkteur van Onderwys voorgelê.

Die ontwerp van die skoolkleurbaadjie word in 1942 gefinaliseer en reeds in 1946 word die weefstof vir die erekleurbaadjie beskikbaar gestel.

Ook die instelling, goedkeuring en beskikbaarstelling van die skoolkleure was vir mnr. Read 'n saak van groot prioriteit gewees. Dit was alles noodsaaklik in sy beplanning om hierdie skool van die begin af met die nodige kentekens en identifika-sietekens toe te rus, sodat die gemeenskap en die leerlinge, daarop trots kon wees en hulle met die skool kon identifiseer.

5.7.6 Skoollied

Die ouers van die Afrikaansmedium afdeling van die Bulwerparkse Staatskool is aangegryp deur die besef dat daar 'n eie skool vir die Afrikaner tot stand gaan kom. Soos wat dit die geval met die naam en die leuse was, het hulle ook meegedoen om 'n eie skoollied vir die nuwe skool te skep.

Mnr. Jan Swart, komponis van "Die Ossewa", het op 3 Januarie 1939 'n brief aan mnr. Read gerig waarin hy skryf: "Hiermee gee ek aan u: 1. "Die Ossewa" en 2. "Die Voortrekkerskool Durban", altwee deur my bewerk." Hy was 'n vurige kampvegter dat die skool "Voortrekker" genoem moes word. Hy sluit sy brief af met: "Heilwense en seën vir u skool (ook my skool)."

Die besluit van die Bestuur van die Ouervereniging om die skool "Port Natal" te noem, het tot gevolg gehad dat die skoollied van Jan Swart nie gebruik kon word nie.

Ons vind in 'n brosjure wat die Ouerkomitee, in samewerking met die hoof, in 1947 uitgegee het om die skool te adverteer, die woorde van "Die Port Natalse Skoollied." Volgens die artikel is die woorde deur dr. Jan Pienaar geskryf en het S. H. Eyssen die woorde getoonset. Die oorspronklike partituur kon ongelukkig nie in die argief opgespoor word nie.

Die woorde van die skoollied weerspieël die "volksgevoel" wat daar, in daardie jare, onder die Afrikaners van Durban geheers

het:

1. In Trekkerland so ruim en vry
 Die erfland van ons bloed,
 Klink nou die naam waarvoor ons stry,
 Die P. N. Volksskool soet.
 Laat lowergroen Congellarant
 En Dirkie Uys se faam,
 Weerklink en galm van kant tot kant
 Met roem van P. N. Naam
 Met roem van P. N. Naam.

2. O Keurskool van die Trekkersland,
 Ons roem jou naam: Ons Hoop,
 En ook ons afkoms en ons stand
 In land met bloed gedoop.
 Getrou aan God en Vaderland,
 Ons land, Suid Afrika,
 Sal ons ook jou bewaar as pand
 En toejuig: Eureka
 En toejuig: Eureka.

Refrein:

Die Ster: "Lig en Leiding" eer
 Oranje, blanje, blou.
 Die vaandel van die Boer weleer,
 Die vlag vir my en jou.

Dit bly die amptelike skoollied totdat mnr. Heese in 1951 die moontlikheid van 'n ander skoollied ondersoek.

Op 6 September 1951 stuur ds. H. C. J. Flemming, leraar van die Nederduitse Gereformeerde Kerk, Port Natal, sy voorstel van 'n skoollied aan die skool.

Die lied het drie strofes gehad en die koorgedeelte is na elke strofe herhaal:

1. Ons is van Port Natal se skool
 Met "Lig en Leiding" as simbool,
 Van rigting, koers en ideaal
 Vir godsdiens, sedes, moedertaal.
 Vir diens en plig, karakterbou
 En steeds te handhaaf en te hou.
 Beginselvas met hart en hand
 Is ons teen storm en stryd bestand.

2. Hef aan ons Port Natalse lied,
 Met krag wat "Lig en Leiding" bied.
 Met egte skooltrots staan ons saam,
 Werk hard, presteer, hou hoog ons naam.
 Dit is ons taak: Ons lig laat skyn
 En leiding gee op elk' terrein.
 Laat pryk ons vaandel al die tyd
 Dra uit ons leuse wêreldwyd.

3. Hier wapper Port Natal se vlag,
 Met boodskap om met alle mag,
 Ons plig te doen en koers te hou,
 En aan ons erfenis getrou.
 Dit eis van elk sy plig en bes,
 In sport, plesier, by spel en les---
 Gesonde leiding, helder lig,
 Op veld, in skool, by werk en plig.

Koor:

Met "Lig en Leiding" sal ons trou
 Ons skool se naam in ere hou.
 Staan almal saam en voer dit uit!
 Geen werk of taak waarvoor ons stuit!

Die lied, met die drie strofes, was egter te lank om te sing, gevolglik is daar besluit om die tweede strofe en die koorge-deelte as een te kombineer en as skoollied te gebruik.

Die woorde is getoonset, deur mnr. Aitcheson verwerk en hierdie pragtige skoollied word vandag nog met trots deur elke Port Nataller gesing.

5.7.7 Skoolkreet

Dit was, en is steeds, die gebruik dat daar, wanneer die skole se eerste rugbyspanne op die veld draf, die skoolkreet geskree moes word.

Vir die eerste paar seisoene was dit 'n gemis by die seuns van die eerste rugbyspan, aangesien hulle opponente skole 'n skoolkreet aangehef het en hulle nie.

Johannes Strobos, kaptein van die eerste rugbyspan in 1945, het die leiding geneem en in Maart 1945 het hulle die skoolkreet, onder 'n boom langs die tennisbane, geformuleer en vir die eerste keer laat hoor. (Strobos 25. 9. 89.) Hierdie skoolkreet:

" Ja!

Joepa, Joepa, Joepa, Ja!

Wie is, Wie is altyd bo!

Kwa, Kwa, Kwakwa!

Kwa, Kwa, Kwakwa!

P. N. H. S.

Ja!!"

word sedertdien by elke moontlike geleentheid aangehef en elke Port Nataller doen met oorgawe daaraan mee.

Op 28 Julie 1971 is daar 'n gedenkplaat teen die stam van die "Kreetboom" aangebring en was dit mnr. Johannes Strobos se voorreg om hierdie gedenkplaat te onthul.

5.7.8 Die Bond van Oud-Skoliere

Die stigting van die "Oud-Port Nataller-Bond" het tydens 'n geselligheid in die "nuwe" skoolsaal op 6 Oktober 1956 plaasgevind. By die geleentheid was daar 70 Oud-Porties, 8 oud-onderwysers, 2 onderwysers en 10 besoekers teenwoordig.

Tydens die algemene vergadering is die volgende bestuur verkies:

Voorsitter:	Phillipus Snyman
Sekretaresse:	Naomi Fourie
Addisionele lede:	Lucy Bodenstein
	Steve Meintjies
	Christo Klopper
	Quartus Grobler
	Casper Labuschagne.

Daar is besluit om op 8 Desember die volgende saamtrek te hou, waartydens die voorgestelde Grondwet bespreek en die bestuur vir die volgende jaar verkies sou word.

Die eerste bestuur van die nuutgestigte Oud-Port Nataller-bond het uit die volgende lede bestaan:

5.7.8.1 Beskermhere

President:	Mnr. W.O. Read
Vise-Presidente:	Mnre. F.J.D. Heese
	G.A. Chadwick

G.Cillié
 W.J. van Niekerk
 F. le Roux
 D. Smith
 J. Booysen
 J. v. d. Vyver

5.7.8.2 Bestuur

Voorsitter: Phil Snyman
 Sekretaresse: Naomi Fourie
 Penningmeester: Quartus Grobler
 Addisionele lede: Lucy Bodenstein
 Martha Ainslie
 Christo Klopper
 Gerrit van der Merwe
 Aubrey Toerien
 Steve Meintjies

Tydens die vergadering is die volgende grondwet aanvaar:

5.7.8.3 Doelstellinge

Die vernaamste doelstellinge waarvoor die Portiebond hom beywer is:

1. Om 'n goeie gees van samehorigheid onder sy lede te kweek en te bevorder;
2. Om na die beste van sy vermoë goeie betrekkinge

met die Regering, die Departement van Onderwys en Port Natalse Hoërskoolpersoneel na te streef, te verkry en te bevorder;

3. Om 'n studieleningsfonds te stig en in stand te hou, waaruit hulpbehoewende studente en by voorkeur kinders van oud-leerlinge van die Port Natalse Hoërskool, wat hulle in een of ander studierigting aan 'n goedgekeurde Universiteit of ander onderwysinrigting wil bekwaam, aan lenings gehelp kan word en om regulasies vir die behoorlike beheer oor en aanwending van so 'n fonds op te stel;
4. Om 'n studiefonds te stig en in stand te hou waaruit jong studente beurse, finansiële bystand en toekenning kan ontvang vir verdere studie;
5. Om sport en skolasiese aktiwiteite aan die Port Natalse Hoërskool en Laerskole aan te moedig en daartoe, op enige geoorloofde wyse, by te dra.
6. Om enige verrigtinge en gesellighede aan die Port Natalse Hoërskool te ondersteun;
7. Om wapens en kleurbaadjies te ontwerp, te registreer, toe te ken en uit te reik;
8. Om geld ter stywing van fondse op enige geoorloofde wyse in te samel;
9. Om alle vertakkinge van sport onder sy lede te

bevorder.

5.7.8.4 Lidmaatskap

Die Portiebond bestaan uit:

1. Alle oud-leerlinge van die Port Natalse Hoërskool;
2. Oud-leerlinge van die Bulwerpark Afrikaansmediumskool wat St. ses (6) of hoër bygewoon het;
3. Lede of oud-lede van die personeel van genoemde skole;
4. Enige persoon/persone wat waardevolle dienste aan die Portiebond of aan die Port Natalse Hoërskool bewys het of iemand wat duidelik toon dat hy/sy die doelstellinge van Portiebond van harte onderskryf;
5. Aansoekvorms om lidmaatskap moet by die Sekretaresse ingedien word maar die uiteindelijke en finale beslissing in verband met lidmaatskap in die algemeen, berus by die Hoofbestuur.

5.7.8.5 Ledegeld

Jaarliks:	Mans	£1	Dames.....	10/-
Vyfjaarliks:	Mans.....	£4	Dames.....	£2
Lewenslange lede:	Mans.....	£8	Dames.....	£5

Lewenslange lidmaatskap word verkry deur 15 jaar volbetaalde

ledegeld.

Oudleerlinge wat 'n voltydse kursus aan 'n erkende Universiteit of Opleidingskollege volg, sal vir die duur van hul kursus van ledegeld kwytgestel word, dog hulle moet 'n administrasiekoste van Mans £1 en Dames 10/- betaal. Vir getroude pare, ongeag of die man of die vrou oud-leerlinge van Port Natal of Bulwerpark is, is ledegeld £8/8/-.

Die Bond van Oud-Skoliere speel 'n belangrike rol in die skoolopset en jaarliks, met die botsing tussen Port Natal en die Hoërskool Voortrekker in Pietermaritzburg, reël die Bestuur van die Bond reünies vir sy lede by watter geleentheid daar dan heerlik saam gekuier en oor die "ou" dae gepraat word. Die Bond is ook bedrywig met die insameling van geld om in die Port Natal Trustfonds gestort te word.

Deur die Bond van Oudskoliers, slaag die skool daarin om kontak met die Porties te hou en die gees van Port Natal nog verder uit te bou.

5.8 SAMEVATTING

Die doel van mnr. Read, soos uitgespreek in sy brief van 23 Augustus 1940 aan die Direkteur van Onderwys, dat: "almal daarna uitsien dat dit die skool gaan wees waarop hulle kan trots wees", het hom daartoe gedwing om te sorg dat die skool

oor 'n gepaste naam en die nodige identifikasie kentekens sou beskik sodat daar, vanuit die staanspoor, aan die leerlinge en die gemeenskap die geleentheid gebied is om hulle met 'n volwaardige skool, te kon identifiseer.

Hierdie toewyding van die stigter en grondlegger van die Hoërskool Port Natal het daarvoor gesorg dat die skool vanaf sy eerste dag reeds 'n instansie was waarop die betrokkenes trots kon wees.

Anna Walters (nee du Preez) skryf in die Vuurtoring van 1982: "Een gebeurtenis wat nog vars in my geheue is, is die toespraak van die skoolhoof, Pappa Read, soos ons hom almal genoem het. Hy het ons almal toegesprek en so mooi gepleit dat dit nou ons skool is en dat ons as Afrikaners nou ons plig moet nakom en dié skool een van die mees gerespekteerde skole in Durban en die land maak."

HOOFSTUK 6

DIE VOORTSETTING VAN DIE STRYD OM AFRIKAANSMEDIUM HOËRSKOLE IN EN OM DURBAN

6.1 INLEIDING

Die totstandkoming van Hoërskool Port Natal, as eerste Afrikaansmedium Hoërskool in Durban, het vir die Afrikaners nie die einde van die stryd beteken nie, maar het as aansporing gedien om hulle verder aan te moedig om die stryd voort te sit ten einde vir elke Afrikaanssprekende kind in en om Durban die geleentheid te skep om in sy eie taal, in sy eie skool, opgevoed te kan word.

Ingevolge 'n besluit van die Natalse Provinsiale Administrasie mog daar, na Hoërskool Port Natal, nie meer Afrikaansmedium Hoërskole gebou word nie, gevolglik moes die Afrikaner in Durban sy strategie verander en poog om die Afrikaansmedium afdeling van die parallelmedium skole so te laat groei dat die Admininstrasie geforseer sou word om die skool in 'n Afrikaansmedium skool te omskep. (Notule Durbanse Skakelkomitee, 24 Oktober 1944. vgl. ook Beylefeld 1986 pp 114-116)

6.2 DIE STRYD IN EN OM DURBAN

Die Afrikaner was intens bekommerd oor die beleid van die Provinsiale Administrasie wat hom geforseer het om sy kind na 'n Engels- of parallelmediumskool te stuur. Hy het hierdie poging om sy kind te verengels as 'n bedreiging van sy kultuur-goedere gesien.

Ten einde hierdie verengelsingproses en die daarmee gepaardgaande vervreemding van die Afrikanerkind te probeer stuit, het die F. A. K. tot die stryd in Durban toegetree.

In 1944 is ds. H. F. V. Kruger deur die F. A. K. gevra om op georganiseerde wyse die ouers te oorreed om hul kinders in die parallelmedium skole in te skryf. Die doel hiermee was nie om die beleid van die Administrasie daardeur goed te keur en te aanvaar nie, maar om hul kinders in hul moedertaal te laat onderrig. Die ouers moes daarom oorreed word om te stry vir Afrikaansmedium klasse by 'n paar Engelsmedium skole. (de Klerk s.j. p 1)

In die notule van die Durbanse Skakelkomitee van 28 November 1944, is daar 'n besluit opgeteken dat daar uit die Taalstrydfonds 'n bedrag van £40/8/- bewillig moet word om ds. de Klerk in sy stryd te help.

Die beleid van die Departement van Onderwys het bepaal dat die

onderrigmedium van die kind by die ouer berus het. Aan die begin van elke jaar moes die ouers kies in watter medium sy kind sy onderrig moes ontvang. Beide ouers moes die keuse van medium van onderrig onderteken. Volgens de Klerk (s.j. p 1) het hierdie vereiste van die Departement van Onderwys die taak van ds. Kruger en sy organisasie aansienlik bemoeilik.

Die taalstryd waarin die Afrikaner hom, veral in Durban, bevind het, moet ook teen die sosio-ekonomiese agtergrond gesien word. Die depressie en die Tweede Wêreldoorlog het veroorsaak dat werk en geld skaars was en is die plattelandse Afrikaner gedwing om na die stede te trek. Hy het hom as onopgeleide hande-arbeider in 'n oorwegend Engelse stad kom vestig. Die Engelsprekende het die beter poste bekleed en het groter salarisse verdien. Baie Afrikaners het geglo dat dit in hul kinders se voordeel sou wees as hulle Engels as medium van onderrig sou kies, aangesien hulle dan vir beter werksgeleenthede en groter salarisse sou kwalifiseer. (Beylefeld 1986 p 115)

Die F. A. K. het vir mnr. Cas Greyling aangestel om in die stryd behulpzaam te wees. Daar is by elke skool 'n ouerkomitee gestig en die ouers is deurentyd aangepraat om hul kinders in die Afrikaanse klasse te laat inskryf.

Die stigting van die Durbanse Ouerraad op 20 September 1952 het groot momentum aan die taalstryd van die Afrikaner in Durban gegee. (de Klerk s.j. p 3)

6.3 DIE DURBANSE SKAKELKOMITEE

Tot en met die stigting van die Durbanse Ouerraad in 1952, het die Durbanse Skakelkomitee die stryd, om die verkryging van Afrikaansmedium skole in Durban, gestry.

Volgens die grondwet van die Skakelkomitee was sy doelstellings om:

1. Die Afrikaanse volkslewe deur effektiewe organisasie en propaganda as organiese kultuurgeheel te konsolideer en

2. langs verskillende weë die Afrikaanse kultuurvorme op godsdienstige-, regs-, opvoedkundig-kulturele en ekonomiese gebied te bevorder en te ontwikkel.

(Beylefeld 1986 p 117)

Op 3 Augustus 1944 besluit die Durbanse Skakelkomitee om:

1. 'n voltydse organiseerder aan te stel wat deur middel van huisbesoek, die ouers van skoolgaande kinders moes oorreed om hul kinders, waar moontlik, 'na Afrikaansmedium skole of -klasse te stuur; en
2. 'n Taalfonds te stig met die doel om die eerste besluit te help finansier.

Die groot werk wat die Durbanse Skakelkomitee ten opsigte van die taalstryd begin het, sou in besonderhede deur die Durbanse

Ouerraad voortgesit word. Die Skakelkomitee bly egter die oorkoepelende, koördinerende liggaam, aangesien die Ouerraad by die Skakelkomitee geaffilieer was.

6.4 DIE DURBANSE OUERRAAD

In sy artikel: "Afrikaansmedium in die Hawestad" (NEON no 18) skryf F. J. D. Heese, die hoof van Hoërskool Port Natal: "Die geskiedenis van die ontwikkeling van die Afrikaansmediumonder-
rig na 1952 is die geskiedenis van die Durbanse Ouerraad."

Die Durbanse Skakelkomitee het die leraars van die Afrikaanse kerke, die voorsitters van ouerverenigings en die hoofde van Afrikaans- en parallelmediumskole na 'n vergadering op 20 September 1952, genooi.

Die Skakelkomitee en die F. A. K. het by hierdie geleentheid die Durbanse Ouerraad gestig. Hierdie Ouerraad het geen grondwet of huishoudelike reëls gehad nie maar het slegs een doel voor oë gehad, naamlik: om die belange van die Afrikanerkind en sy taal en kultuur in Durban te bevorder. Hulle het dit dus hul taak gemaak om te stry vir die reg van die Afrikanerkind om binne eie kultuurverband opgevoed te word. (Beylefeld 1986 p 117)

Die Ouerraad het dadelik met sy werksaamhede begin en in Oktober 1952 het hulle vir dr. Vorster, van die Universiteit van

die Oranje Vrystaat, vir 'n maand lank betrek deur hom te versoek om met die ouers in Durban oor skoolmedium te kom gesels. Dr. Vorster se huisbesoekprogram het vrugte afgewerp aangesien die roltal van die Afrikaansmediumleerlinge aan die begin van 1953 met drie honderd toegeneem het.

Die kerkraadslede van die Afrikaanse kerke is ook by die veldtog betrek, deur aan hulle skoolinskrywingsvorme te gee om aan die gemeentelede, tydens huisbesoek, uit te deel.

Die beleid van die Natalse Provinsiale Administrasie, om geen verdere Afrikaansmedium skole te bou nie, het die Durbanse Ouerraad nie van stryk gebring nie en het hulle, deur middel van petisies en memoranda aan die Direkteur van Onderwys en onderhoude met die Administrateur, gepoog om die Administrasie van dié beleid te laat afsien.

Ten einde die stryd op 'n breër front te stry, het die Ouerraad hom ten doel gestel om soveel skoolkomitees as moontlik te laat stig. (Heese 1975 p 31)

Die rol wat die Afrikaanse kerke in die stryd van die Ouerraad gespeel het, kan nie oorskat word nie. Ds. P. J. de Klerk was, byvoorbeeld, vir 'n periode van sestiën jaar voorsitter van beide die Skakelkomitee en die Ouerraad gewees.

Die georganiseerde, gesamentlike aksie van die Afrikaanse

kerke, kultuurliggame en skoolkomitees, wat aanvanklik deur die Skakelkomitee en later, spesifiek deur die Ouerraad, gekoördineer is, het begin vrugte afwerp deurdat daar deur die Administrasie besluit is om 'n Laerskool Port Natal te bou. Hierdie skool is in 1953, met vyf honderd en dertig leerlinge, geopen.

6.5 DIE STRYD WORD VOORTGESIT

Gedagtig aan die sukses wat met die Laerskool Port Natal bereik is, en die besef dat die Hoërskool Port Natal binne die afsienbare toekoms nie meer al die standerd sewe leerlinge sou kon huisves nie, het die Ouerraad op sy vergadering van 16 Februarie 1954 besluit om hom te beywer vir die stigting van nog hoërskole in die Fynnland, Wentworth en die noordelike gebiede van Durban. (Beylefeld 1986 p 121)

6.5.1 Die Hoërskool Saamwerk

Mnr. F. J. D. Heese, hoof van Hoërskool Port Natal, het vir die Durbanse Ouerraad 'n opname gemaak van die aantal leerlinge in Afrikaansmedium klasse in die Durbanse skole. Uit die verslag, wat hy op 22 Februarie 1954 aan die Ouerraad voorgelê het, blyk dit dat die aantal leerlinge in die Afrikaanse klasse by die parallelmedium skole nie toegeneem het nie en dat die ouers enkel-medium Afrikaanse onderwys vir hul kinders verlang. (Beylefeld 1986 p 121)

Hierdie vergadering besluit om 'n afvaardiging na die Administrateur te stuur met die doel om:

1. Die behoeftes van die Afrikanerouer en - kind met die Administrateur te bespreek; en
2. om aan te dring op fassiliteite vir die Afrikanerkind in die gebiede Fynnland, Rossburgh, Sea View en die nuwe skool tussen Malvern en Escombe. (Notule Durbanse Ouerraad 22.2.55)

Dr. Terblanche, die leier van die afvaardiging, berig op 5 April 1955 aan die vergadering van die Ouerraad, dat daar, desteenstaande die mate van kilheid wat by die Uitvoerende Komitee te bespeur was, die Uitvoerende Komitee 'n tweede Afrikaansmedium hoërskool in die Durban gebied, in beginsel, goedgekeur het.

Die Durbanse Ouerraad het die predikante, skoolhoofde en ander lede opdrag gegee om ouers aan te moedig om hul kinders, van die begin van 1956, by die Rossburgh skool in te skryf.

Die veldtog was baie suksesvol want op die vergadering van 3 Januarie 1956 word daar gemeld dat daar een en vyftig standerd sewe leerlinge by Rossburgh ingeskryf het.

Die gevolg van hierdie groot inname in die Afrikaansmedium afdeling, was dat die Engelsmedium leerlingtal besig was om af te neem. (Beylefeld 1986 p 122)

Die toenemende druk van die Ouerraad en die styging in die getalle van die Afrikaansmedium afdeling, het die Administrasie gedwing om in 1956 na die oprigting van 'n nuwe hoërskoolgebou te kyk. Die bouplanne is in dieselfde jaar opgetrek en bouwerk het in 1957 begin.

Die vreugde onder die Afrikaners van Durban was groot toe die gebou van Saamwerk Hoërskool, met twee honderd sewe en twintig leerlinge en sewentien leerkragte, op 22 September 1959, betrek word.

6.5.2 Die Hoërskool Dirkie Uys

Die Afrikaanse gemeenskap van Fynnland het in 1945 'n petisie opgestel vir 'n eie Afrikaansmedium skool. Die leidende rol in die aksie, is deur mnr. J. H. Blignaut geneem. Hy is deur mnr. Cas Greyling, wat deur die F. A. K. aangestel is, bygestaan. Hierdie aksie was suksesvol en in 1946 begin die eerste Afrikaansmedium afdeling, met sewe en dertig leerlinge, in die Fynnlandskool.

Die waskamer en die houtwerkkamer het as klaskamers vir die Afrikaansmedium afdeling gedien. Die hoof, mnr Evans, het die leerlinge in twee klasgroepe verdeel: klas een en twee in een groep en standaard een tot vyf in 'n ander groep. Mej. Naudé en mev. L. Blignaut is as personeel aangestel. (Blignaut 27.7.89)

Die groei was so groot dat mnr. Blignaut in 1950 'n tweede afvaardiging na die Direkteur van Onderwys gelei het, om vertoë te rig dat daar 'n eie Afrikaansmedium skool tot stand moes kom. Hierdie afvaardiging is gunstig deur die Direkteur ontvang en die ouerkomitee het die ideaal van 'n eie Afrikaansmedium skool op die Bluff, voorop gestel. (Blignaut 27.7.89)

Terwyl die stryd aan die gang was, het daar 'n groot aantal spoorwegwerkers in die Wentworth- en Bluffareas ingetrek. Hierdie spoorwegwerkers was hoofsaaklik Afrikaanssprekend gewees.

Die groei van die roltal het die Durbanse Ouerraad laat beseef dat daar in hierdie gebied ook tot aksie oorgegaan moes word en dat dieselfde beproefde strategie, wat by Saamwerk Hoërskool suksesvol was, ook in hierdie gebied toegepas moes word.

Daar moes 'n ouerkomitee gestig word en al die name van die kinders, wat in die Afrikaansmediumafdeling kon opgeneem word, moes ingeskryf word. Die kerke is by hierdie aksie betrek en die kerkraadslede het, tydens huisbesoek, ook die ouers ten gunste van Afrikaansmedium onderrig vir hul kinders bearbei. Die ouers moes hul kinders se name op vorms, wat deur die Durbanse Skakelkomitee afgerol is, invul, sodat daar kontrole uitgeoefen kon word. (Beylefeld 1986 p 123)

Op 'n vergadering van die Durbanse Ouerraad, gehou op 9 November 1954, is daar besluit om die handtekeninge van die ouers, wat hul kinders in Afrikaansmedium wil laat onderrig, per aangetekende pos aan die Direkteur van Onderwys te stuur. In die begeleidende skrywe, is die Direkteur versoek om hierdie name aan die Uitvoerende Komitee voor te lê.

In 1955 is weer 'n afvaardiging na die Uitvoerende Komitee gestuur en is daar aangekondig dat die skool by Island View in 'n Afrikaansmedium Laerskool omskep gaan word. (Beylefeld 1986 p 124)

Op 24 Januarie 1956 open die Island View Staatskool, met twee honderd en drie leerlinge, van klas een tot standerd drie, op die rol. Mnr G. duT. Cilliers was die eerste hoof en mevv. Brandt, v.d. Linde, O'Donnaghue, van Wyk en Blignaut, die eerste onderwysers. Die ouers het gou die skool se naam na "Dirkie Uys Laerskool" verander.

Die groei van die skool was fenomenaal en binne twee jaar moes daar addisionele klaskamers opgerig word. As lid van die ouer-komitee, beywer mnr. J. H. Blignaut hom nou om die skool 'n volwaardige hoërskool te maak. In 1958 lei hy weer 'n afvaardiging na die Direkteur van Onderwys en die skool kry toestemming om vanaf die begin van 1959, leerlinge in die sekondêre klasse, in te skryf. Die gevolg was dat die skool in 1959, met

sewe honderd en vyf leerlinge op die rol, open en dat die klas-kamerakkomodasie kritiek was.

In Mei 1959 kondig die Natalse Provinsiale Administrasie aan dat 'n bedrag van £80,000 bewillig is om 'n nuwe Hoërskool in die Bluff-gebied op te rig.

Daar is egter baie gesloer om met die bouwerk te begin en die ouers het weer twee afgevaardigdes na die Direkteur van Onderwys gestuur.

Groot was die vreugde van die Afrikaanse ouers van dié gebied, toe die Hoërskool Dirkie Uys op 22 Januarie 1962, met mnr. P. R. T. Nel as hoof, amptelik geopen word.

Die toegewyde ywer van die ouers, veral mnr. J. H. Blignaut, en die Durbanse Ouerraad het daartoe gelei dat die ideaal van die Afrikaners van die Bluff-gebied, om sy kind in sy eie taal, in sy eie skool te laat onderrig, verwesenlik is.

6.5.3 Die Afrikaanse Hoërskool Durban-Noord

Die geskiedenis van die Afrikaanse Hoërskool Durban-Noord is onlosmaaklik gekoppel aan dié van die eertydse Stamford Hill Hoërskool in Livingstoneweg.

Stamford Hill is in 1906 as Engelsmedium skool geopen en het

die Engelssprekende gemeenskappe van Greyville, Stamford Hill en Morningside bedien. Die ouers, wie hul kinders deur medium van Afrikaans wou laat opvoed, het vanaf 1941 hul kinders na die Hoërskool Port Natal gestuur.

Namate die Afrikaanssprekende gemeenskap in die voedingsareas van Stamford Hill gegroei het, het die behoefte aan 'n eie Afrikaansmedium skool al hoe groter geword.

Die Durbanse Ouerraad het ook in hierdie gebied vir die ideaal begin werk. 'n Ouerkomitee is gestig en het daaraan begin werk om die ouers te motiveer.

Danksy die bemiddeling van die hoof van Stamford Hill, mnr. J. D. v.d. Vyver, het die skool in 1957 'n parallelmedium skool geword. Aangesien daar reeds vyf Engelsmedium hoërskole in die gebied bestaan het, het die Afrikaanssprekende ouers dit as 'n reg beskou om ook 'n Afrikaansmediumskool te kry.

In Januarie 1958 is hul ideaal verwesenlik toe die Hoërskool Stamford Hill 'n Afrikaansmedium skool geword het en vir leerlinge van klas een tot standerd tien voorsiening gemaak het.

Die Afrikaanssprekendes het hulle intussen in al hoe groter getalle in die gebied noord van die Umgenirivier begin vestig. Die ouers wat in Durban-Noord, Virginia, Umhlanga Rocks en

Umdloti gewoon het, het hulle begin beywer vir 'n skool in hierdie gedeelte van die stad.

Die ouerkomitee het met die stadsraad van Durban ooreengekom op 'n stuk grond vir die nuwe skool, noord van die Umgenirivier, wat deel was van Karel Landman se staanplek "Paallager."

Op 3 Februarie 1969 word daar met die bouwerk 'n begin gemaak.

Op 27 Augustus 1970 open "Hoërskool Blye Vooruitsig" met twee honderd vyf en negentig leerlinge, een en twintig onderwysers en mnr. W. Haenen as die hoof.

Die ideaal van die ouers van die gebied noord van die Umgeni, om hulle kinders in Afrikaans, in hul eie skool te laat onderrig, is hiermee verwesenlik.

Met die amptelike openingsfunksie op 11 Junie 1971, kondig die Direkteur van Onderwys, mnr. P. R. T. Nel, aan dat die skool voortaan as "Afrikaanse Hoërskool Durban-Noord" bekend sal staan. (Rust 24.7.89)

6.5.4 Die Hoërskool Kuswag

Die eerste plek waar daar melding gemaak word van 'n Afrikaans-medium klas in die gebied suid van Durban, word gevind in die joernaal van die hoof van Warner Beach Primêre skool, waarin hy

op 22 Januarie 1952 skryf: "Afrikaansmedium section cum English medium Infant School opened in Winkle Spruit Hall."

Alhoewel die klas onder Warner Beach Primêre skool geressor-teer het, moes die nege leerlinge en hul onderwyseres, mev. H. A. Vorster, 'n paar keer, onder andere na die Mothsaal in Doonside, geskuif word. Die leerlingtal groei in 1954 tot drie en twintig.

Die getalle het aanvanklik stadig gegroei en die hoërskool-leerlinge is deur Saamwerk en Port Natal geakkommodeer.

Op sy vergadering van 15 Junie 1965, besluit die Kajuitraad Suidkus om tot aksie oor te gaan om: "te werk vir 'n Afrikaans-medium hoër-en laerskool aan die Suidkus."

Ds. Frans Cloete, leraar van die Ned. Geref. Gemeente Suidkus en lid van die Kajuitraad, het 'n leidende rol gespeel om deur middel van sy kerkraad, 'n opname te maak van die besonderhede van die Afrikaanssprekende kinders in die area wat in parallel-medium skole in die gebied, of in Afrikaansmedium skole in Durban, hul onderrig ontvang het.

In 1967 word vier ouers van Afrikaanssprekende kinders, mnre. G. Smith, P. Badenhorst, D. v.d. Spuy en N. Rodseth, op die Adviserende Skoolkomtee van die Warner Beach Laerskool verkies.

Op 1 Oktober 1967 skryf die sekretaris van die Adviserende Ouerkomitee 'n brief aan die Direkteur van Onderwys, waarin hy die eenparige besluit van die komitee, naamlik: "Dat die Natalse Onderwysdepartement genader moet word met die versoek dat die huidige Warnerstrandse Bewaarskool omskep word in 'n Afrikaanse Laerskool van klas een tot standerd vyf, terwyl die huidige Warnerstrands Laerskool omskep word in 'n Engelsmedium Laerskool van klas een tot standerd vyf" aan die Direkteur oordra.

Die oorwegend Engelssprekende ouergemeenskap was hoegenaamd nie gediend met die gedagte dat 'n skoolgebou aan die Afrikaners afgestaan sou word nie. Die Womens' Institute, met dr. Fairbairn aan die spits, het kwaai georganiseer en die vier Afrikaanssprekende lede van die Skoolkomitee is op die ouervergadering in Februarie 1968, uitgestem.

Die Afrikaanse ouergemeenskap is met geen ander keuse gelaat as om 'n eie Afrikaanse Ouerkomitee te stig, om die belange van die Afrikaanssprekende kinders te behartig nie. Op 'n vergadering in die kerksaal, Warnerstrand, word daar op 11 Junie 1968 die "Suidkus Afrikaanse Ouerkomitee", met mnr. D. v.d. Spuy as voorsitter, ds. S. J. du Toit as ondervoorsitter en mnr. J. D. Naudé as sekretaris, gestig.

'n Afvaardiging, bestaande uit mnre. v.d. Spuy en Naudé, het die Direkteur van Onderwys, mnr. P. R. T. Nel, op 8 Augustus

1968 gesprek en op die komiteevergadering van 21 Augustus 1968 rapporteer hulle dat die Direkteur die volgende aanbiedinge aan die Afrikaanse gemeenskap van Amanzimtoti gemaak het:

1. Tydelike klaskamers sal opgerig word op die 5,7 akker grond op die hoek van Bernadotte- en Froststrate;
2. hierdie klaskamers sal gereed wees om in Januarie 1970 betrek te word; en
3. 'n stuk grond van ±25 akker, tussen Pahla-stasie en die snelweg, sal deur die Onderwysdepartement van die Amanzimtoti Munisipaliteit aangekoop word vir die oprigting van latere permanente skoolgeboue.

Hierdie aanbod word met dank deur die komitee aanvaar.

In 'n brief van 6 Februarie 1969 skryf die Direkteur van Onderwys dat die Uitvoerende Komitee goedkeuring vir die oprigting van die skool verleen het maar dat die inskrywings sal bepaal wat die medium van onderrig van die skool sal wees.

Die Onderwysdepartement het mnr. G. Büchner, hoof van die Warner Beach Laerskool en mej. M. S. McKenzie, hoof van Warner Beach Bewaarskool, versoek om die inskrywings vir die nuwe skool te behartig. Die Afrikaanse Ouerkomitee en die kerk het deeglik huisbesoek gedoen en op 11 Desember 1969 was daar twee honderd een en dertig name van leerlinge, vanaf klas een tot standerd ses, op die rol geplaas.

Op 19 Januarie 1970 open die "Hoërskool Amanzimtoti" met drie

honderd leerlinge op die rol, veertien onderwysers en met mnr. C. J. H. Bornman as hoof.

Op 10 Mei 1972 stel die Direkteur van Onderwys die hoof in kennis dat die voorgestelde naam: "Hoërskool Kuswag" deur die Uitvoerende Komitee goedgekeur is en dat die skool voortaan so bekend sal staan. (van Rensburg 1.8.1989)

Op 6 Desember 1976 word die nuwe gebou betrek en is nog 'n ideaal van die Afrikaanse gemeenskap in en om Durban verwezenlik deurdat die Afrikaanssprekende leerlinge suid van Durban in hul eie skool onderrig kan ontvang.

6.5.5 Die Hoërskool Werda

Die groeiende getal Afrikaanssprekendes wat hulle in die Malvern-gebied gevestig het, het die behoefte aan 'n Afrikaanse skool in daardie gebied laat ontstaan.

In 1951 is daar met Afrikaansmedium klasse aan die Malvern Laerskool begin. Die getal leerlinge het voortdurend gestyg en in 1955 het die Durbanse Ouerraad tot die oortuiging gekom dat daar werk gemaak moet word om 'n eie Afrikaanse skool in dié gebied gevestig te kry.

Dieselfde strategie en metodes waarmee hulle by vorige geleenthede geslaag het, is toegepas. Hierdie keer is net gouer sukses

behaal. (Beylefeld 1986 p 125)

Die Provinsiale Administrasie het in 1960 'n nuwe laerskool te Verndene gebou. Die Ouerraad het deur herhaalde vertoë daarin geslaag om die Administrasie te oorreed om dié skool op 1 Julie 1961, as 'n Afrikaansmedium laerskool te open.

Die Ouerraad het aan die Uitvoerende Komitee die naam: "Eric Louw Laerskool" voorgestel, maar die naam is nie goedgekeur nie. Die Ouerraad se alternatiewe voorstel: "Werda Laerskool" is deur die Uitvoerende Komitee aanvaar. (Beylefeld 1986 p 126)

Die leerlingtal toon 'n konstante groei en in 1965 staan die roltal op nege honderd vyf en twintig leerlinge in die skool.

In Januarie 1966 is die Bewaarskool, met drie honderd en sestig leerlinge afgestig en het die Durbanse Ouerraad hom beywer om 'n volwaardige hoërskool daargestel te kry.

Na herhaalde vertoë, afvaardigings en korrespondensie, is die nodige grond aangekoop, die gebou opgerig en kon die Hoërskool Werda, met drie honderd twee en sewentig leerlinge op die rol, in Januarie 1972 geopen word. (Heese 1975 pp 33-34)

Die Afrikaanssprekende ouers in die Malvern-gebied is nou ook in staat gestel om hul kinders in hul eie moedertaalskool te

laat onderrig.

6.5.6 Die Hoërskool Gelofte

Die geskiedenis van Hoërskool Gelofte kan teruggeneem word tot in 1929, toe daar met die eerste Afrikaansmedium klasse in Pinetown begin is.

In 1964 is daar daadwerklik deur die Pinetownse Kultuurvereniging, die kerkraad van die Ned. Geref. Gemeente Pinetown en ander instansies, 'n begin gemaak om vertoë tot die Natalse Onderwysdepartement te rig, om in die behoefte van die Afrikaanse leerling in die gebied te voorsien. Die Afrikaansmedium leerlinge het 'n groot minderheid van die vyf bestaande parallelmedium skole in Pinetown uitgemaak en die Afrikaanssprekendes het gevoel dat die leerlinge slegs in 'n Afrikaansmedium skool tot hul reg sal kom. (Nel 1970 p 5)

Nadat verskeie afvaardigings na die Natalse Provinsiale Administrasie in hul pogings misluk het, is besluit om 'n ouervereniging te stig met die doel: "om hom te beywer vir die totstandkoming van 'n Afrikaansmediumskool op Pinetown." (Nel 1970 p 6)

Die toegewyde ywer van ds. C. Colyn, voorsitter, mnr. N. Nel, sekretaris van die ouerkomitee wat in 1967 gestig is, het daartoe gelei dat die Direkteur van Onderwys, mnr. P. R. T. Nel, op 11 November 1967 verteenwoordigers van die Ouerkomitee op Pinetown ontmoet het om na moontlike persele vir 'n nuwe

skool te kyk.

Na heelwat onderhoude en briefwisseling, is daar in Augustus 1968 'n skrywe van die Direkteur van Onderwys ontvang, waarin hy die komitee meedeel dat daar in beginsel besluit is om 'n nuwe skool in Mangolaan op te rig. Die inskrywings sou die medium van onderrig van die skool bepaal.

Met die sluiting van die inskrywings op 29 November 1968, was daar een honderd agt en dertig Afrikaanse- en geen Engelse name op die rol aangeteken.

Mnr. J. K. Murray is as waarnemende hoof aangestel en op 28 Januarie 1969 open die skool met twee honderd en twintig leerlinge vanaf klas een tot standerd vyf, op die rol.

Vanaf 1971 is daar elke jaar 'n standerd bygevoeg en in 1975 het die "Hoërskool Gelofte" met twee honderd vier en sewentig leerlinge afgestig. (Heese 1975 p 34)

Ds. Colyn se verklaring in "Tempo" van 28 November 1968: "Ons het gevoel dat ons kinders nie Christelik-nasionale moedertaalonderwys kan ontvang, wat reg aan hulle laat geskied, in 'n parallelmediumskool nie. Ons het niks teen die Engelssprekendes se kultuur nie maar ons is steeds oortuig dat die Afrikanerkind sy eie kultuur net met reg kan bewaar in 'n suiwer Afrikaans-mediumskool", weerspieël die gevoel van die Afrikaanssprekendes

en die totstandkoming van die Gelofte skole in Pinetown, het aan die Afrikaners van hierdie gebied die geleentheid gebied om hul kinders in hul eie moedertaalskool te laat onderrig.

6.6 AFRIKAANSMEDIUM HOËRSKOLE IN DIE RES VAN NATAL

6.6.1 Die Hoërskool Gert Maritz (Pietermaritzburg)

Die tweede Afrikaansmedium hoërskool in Pietermaritzburg open op 28 Januarie 1964, onder 'n doringboom, met mnr. C. Corbett as hoof, sewe personeellede en twee en sewentig leerlinge.

Hierdie nederige begin het as motivering gedien en het veroorsaak dat die gemeenskap doelgerig gewerk het om die skool lewensvatbaar te maak.

In 1967 word die Hoërskool Gert Maritz deur die Administrateur van Natal, mnr. T. J. A. Gerdener, amptelik geopen. (NOU-Blad 1975 p 120)

6.6.2 Die Hoërskool Sarel Cilliers (Glencoe)

Ingevolge die beleid van die Natalse Onderwysdepartement, is daar ook op Glencoe Afrikaansmedium klasse, vir die Afrikaanssprekende leerlinge ingestel. In 1925 het die onderrig reeds tot standerd ses gestrek.

Glencoe Hoërskool was tot in 1966 'n parallelmedium skool, maar in 1967 het dit 'n Afrikaansmedium skool geword en die naam is na "Hoërskool Sarel Cilliers" verander.

Die "Tegniese Hoërskool Willie Maree" is deur die Natalse Provinsiale Administrasie oorgeneem en het met die Hoërskool Sarel Cilliers saamgesmelt. (v Niekerk 1975 p 39)

6.6.3 Suid-Natalse Hoërskool (Port Shepstone)

Die Natalse Onderwysdepartement se beleid van parallelmedium onderrig het, op Port Shepstone, aan die Afrikaanssprekende leerlinge net tot standerd vyf, die vergunning gebied om in Afrikaans onderrig te word.

Vanaf 1954 het die Afrikaanssprekendes van Port Shepstone tevergeefs gestry om Afrikaansmedium klasse aan die Port Shepstone High School ingevoer te kry.

Na herhaalde vertoë het die Natalse Provinsiale Administrasie ingestem om Afrikaansmedium klasse aan die Southern Natal Commercial High School in te stel.

Hierdie deurbraak het die Afrikaners van Port Shepstone tot verdere stryd aangemoedig en in 1975 voltooi die laaste Engelse leerlinge hul kursus aan dié skool.

Die ouers van die Afrikaanssprekende leerlinge in Port Shepstone beleef groot vreugde toe die skool in Januarie 1976 'n Afrikaansmedium skool word. Nou kon ook hulle kinders in hul eie skool in hul moedertaal onderrig ontvang. (van Niekerk 1975 p 44)

6.6.4 Die Hoërskool Amajuba (Newcastle)

In Januarie 1974 open die skool as Junior Hoërskool in die geboue van Park Senior Primary School.

Die Uitvoerende Komitee besluit, na herhaalde vertoë, in Augustus van dieselfde jaar, dat die skool elke jaar een standerd kan byneem en dat die standerd vyf leerlinge in hul onderskeie laerskole sal bly.

In Januarie 1975 open die Hoërskool Amajuba, as eerste Afrikaansmedium Hoërskool in Newcastle. (NOU-Blad 1978 p 127)

6.6.5 Die Hoërskool Pionier (Vryheid)

Die toename in die bevolking in Vryheid het veroorsaak dat die Hoërskool Vryheid nie die groot getal leerlinge kon huisves nie. Die Natalse Administrasie het as gevolg daarvan besluit om 'n tweede hoërskool in die dorp op te rig.

Die Afrikanergemeenskap het dadelik begin om vertoë te rig om

die nuwe skool Afrikaansmedium te maak.

Die getalle het dit geregverdig en op 19 Januarie 1976 het Pionier Hoërskool, met twee honderd ses en sewentig leerlinge op die rol, geopen.

Die Afrikaners van Vryheid kon nou ook hul kinders in hul eie moedertaalskool laat onderrig. (NOU-Blad 1978 p 108)

6.6.6 Die Hoërskool Richardsbaai

Die ontwikkeling van hierdie hawedorp het daartoe gelei dat die bevolking en daarmee saam, die leerlingtal van die paralellmedium hoërskool, aansienlik gestyg het.

Die skoolhoof, mnr. D. C. F. Heese, het die idee van 'n Afrikaansmedium hoërskool getroetel en het die ondersteuning van die voorsitter van die Adviserende Ouerkomitee, mnr. P. de Waal, geniet.

Ten einde die gemeenskap te oortuig van die voordele van enkelmedium onderrig, het mnr. Heese 'n reeks inligtingsvergaderings, wat deur kundiges toegesprek is, gereël.

Hy slaag daarin om die Engelssprekende ouers van Richardsbaai te oortuig om hulle vir 'n Engelsmedium Hoërskool te beywer.

Hierdie strategie was uikers suksesvol en die Natalse Provinsiale Administrasie open, in Januarie 1985, 'n Engelsmedium hoërskool, "John Ross College", op Richardsbaai en die Hoërskool Richardsbaai word in 'n Afrikaansmedium Hoërskool omskep.

Die seun van mnr. F. J. D. Heese, wat hom in Durban vir Afrikaansmedium skole beywer het, het die werk in Richardsbaai voortgesit.

6.6.7 Die Hoër Landbouskool Vryheid.

"Die verbondenheid van die Afrikaner aan die grond is deel van die Afrikaner se menswees." (Beylefeld 1986 p 129)

Dit is dus logies dat die Afrikaner in Natal hom ook sou beywer om 'n landbouskool gestig te kry, ten einde aan die Afrikaanssprekende leerling van Natal die geleentheid te bied om in hierdie spesialisasie rigting in sy moedertaal onderrig te kan word.

Die pogings, wat in 1965 van stapel gestuur is, het vrugte afgewerp toe die Hoër Landbouskool Vryheid, op die plaas "Eensgevonden", tien kilometer buite Vryheid, in Januarie 1979, met twee en dertig leerlinge op die rol, geopen word. (Beylefeld 1986 p 129)

6.6.8 Kruinsig Hoërskool (Ladysmith)

Net soos wat dit die geval op Vryheid was, het die bevolkingsaanwas in Ladysmith daartoe gelei dat die Hoërskool Ladysmith nie die groot getal leerlinge kon huisves nie.

Die Natalse Provinsiale Administrasie het 'n skoolgebou in Farquharweg opgerig, wat as 'n sogenaamde, Fase Drie-skool gebruik sou word. Hierdie skool het egter nie 'n werklikheid geword nie en nadat die gebou vir etlike jare leeg gestaan het, het die Egerton Senior Primêre Skool die gebou gedeeltelik betrek.

Die Afrikaanssprekende ouers het 'n ouerkomitee gestig en die toegewyde ywer van mnre. D. Reyneke, Burgemeester en voorsitter en P. Hurter, Stadsklerk en sekretaris, het daartoe gelei dat die ander gedeelte van die gebou in Farquharweg, in Januarie 1985 met een honderd sewe en vyftig leerlinge in standerd ses en sewe, mnr. I. D. Vorster as hoof en twaalf personeellede, as Afrikaansmedium skool geopen word.

Daar sou elke jaar een standerd bygevoeg word, totdat Kruinsig Hoërskool in 1988 'n volwaardige hoërskool sou word.

Die toewyding en ywer van die Afrikaanssprekende gemeenskap van Ladysmith het aan die Afrikaanssprekende leerling van die gebied die geleentheid gebied om in sy eie moedertaalskool onderrig te word.

6.7 SAMEVATTING

Die stryd van die Afrikaner in Natal, wat in 1916 in Pietermaritzburg en Durban begin is, om sy kind in sy moedertaal en in sy eie skool te laat onderrig, het tot gevolg gehad dat daar, sewentig jaar later, sestien Afrikaansmedium Hoërskole in Natal bestaan.

"Die stryd is gestry, in baie gevalle sonder om in staat te wees om eksplisiet die doel en redes te kan verwoord, maar die Christelik-nasionale lewens- en wêreldbeskouing het die Afrikaner van Natal, in baie gevalle intuïtief, gedryf om te stry vir die reg om sy kind binne kultuurverband te laat opvoed, om sodoende dit wat vir die Afrikaner kosbaar is, te behou, te versterk en oor te dra aan die volgende geslag."
(Beylefeld 1986 p 134)

HOOFSTUK 7

DIE BETEKENIS VAN DIE AFRIKAANSE HOËRSKOOL IN NATAL, MET
SPESIALE VERWYSING NA HOËRSKOOL PORT NATAL

7.1 INLEIDING

Wanneer die betekenis van die Afrikaanse Hoërskole in Natal ondersoek word, blyk dit dat dit by die Afrikaansmedium skool om meer as bloot die medium van onderrig gegaan het. Daar was 'n onderliggende begeerte by die Afrikaner om sy kultuurerfenis aan die volgende geslag oor te dra en dit was slegs moontlik indien hy dit in 'n Afrikaansmedium skool in sy moedertaal kon doen. Die stryd om 'n Afrikaansmedium skool was dus in der waarheid ook 'n stryd om die behoud en uitbouing van kultuur.

7.2 DIE HOËRSKOOL VOORTREKKER

Dit is gepas dat die eerste Afrikaansmedium hoërskool in Natal die naam "Voortrekker" moes gekry het. Net soos die Voortrekkers die pioniers in die gebied oos van die Drakensberge was, is hierdie skool ook die een wat die weg gebaan het, wat die stryd om die enkelmediumskool vir die Afrikaner in Natal gewen het.

Die skool het tot stand gekom nadat 'n hewige stryd gestry en uiteindelik gewen is, om slegs veertien jaar later weer om sy voortbestaan te moes veg. "Teen hierdie agtergrond gesien is die Voortrekkerskool nie 'n gewone inrigting nie, nie somaar 'n skool nie." (v Biljon 1981 p 52)

Hierdie skool het daarin geslaag om, afgesien van die goedaangepaste landsburgers wat daar gekweek is, ook te sorg dat daar gesonde ontwikkeling op geestelike-, verstandelike- en liggaamlike gebied aan sy leerlinge gebied word.

7.3 HOËRSKOOLO PORT NATAL

Die Afrikaner wat na Durban gekom het, het hom in 'n "vyandige" oorwegend Engelstalige stad bevind. Baie van hierdie Afrikaners het hulle, op verskeie terreine, minderwaardig teenoor sy Engelssprekende landgenote gevoel.

Onder hierdie omstandighede het Hoërskool Port Natal 'n groot rol gespeel deur aan sy leerlinge en die gemeenskap, die geleentheid te bied om waardige Afrikaners te wees en hulle in staat te stel om 'n eerbare plek in die samelewing in te neem.

Rust (24.7.1989) som dit mooi op: "Soos wat die Afrikaner in die res van die land ontwikkel het, het die Afrikaner in Durban stadiger op ekonomiese en ander gebiede ontwikkel. Die Afrikaner in Durban was deur die jare die 'underdog' gewees. Die

Hoërskool Port Natal het die Afrikaner laat presteer en het aan hom selfrespek gegee.

"Die feit dat Hoërskool Port Natal op sportgebied, debat- en orkeskompetisies die groot prestige Engelse skole kon troef, het aan die Afrikaner 'n plek gegee waarmee hy hom met trots kon assosieer. Die ouers, onderwysers en leerlinge wat aan die Hoërskool Port Natal verbonde was, beklee vandag leiersposisies in hul onderskeie gemeenskappe en dra hierdie lojaliteit teenoor die skool steeds saam."

Die stigting van ses ander Afrikaansmedium hoërskole in en om Durban, het die invloed van Hoërskool Port Natal geensins geskaad nie, intendeel, mnr. J. H. Labuschagne, hoof van Hoërskool Saamwerk, skryf in "Vuurtoring" XXXV: "Port Natal het die leiding geneem op opvoedkundige, sport en kulturele gebied. Ek verstout my om te sê dat daar in die jongere skole vele gebruike is wat by Port Natal ontstaan en met vrug in die jongere skole toegepas word." (Vuurtoring XXXV p 10)

'n Ander groot betekenis van dié skool lê natuurlik in sy bydrae tot die ontwikkeling van die Afrikaanssprekende leerling op akademiese gebied.

Reeds in die brosjure wat in 1947 uitgegee is, pleit die hoof dat die ouers hul kinders langer op skool moet hou ten einde hulle die geleentheid te bied om hulself beter vir die toekoms

te bekwaam.

Die hoof van Hoërskool Voortrekker, mnr. J. H. Benade, maak hiervan melding in sy boodskap van gelukwensing in "Vuurtoring" XXXV: "Veral noemenswaardig is Port Natal se skitter prestasies deur die jare op akademiese gebied -- 'n feit waarvan in wye kring kennis geneem word." (Vuurtoring XXXV p 10)

Die skool het hom ook ten doel gestel om die kind in sy totaliteit op te voed. Die talle oud-leerlinge wat hulself op verskeie terreine van die samelewing, in verskillende gemeenskappe, laat geld het, dien as 'n getuigskrif vir die skool.

Hierdie doelstelling word mooi verwoord deur mnr. F. J. van der Westhuizen, oud-leerling en tans Inspekteur van Onderwys, in sy groeteboodskap in die "Vuurtoring" XXXV: "Daarom wil 'n mens dankie sê en hulde bring aan die persone, die personeel, wat oor die jare aan so baie leerlinge toekomsgerigtheid geskenk het. Om hierdie mense dan nie teleur te stel nie het jy na die beste van jou vermoë gewerk, was jou arbeid op 'n doel gerig. Jou handeling het dan inhoud, vorm, rigting en sin verkry uit daardie vooropgestelde doel en wilskrag waarmee jy as individu besiel was." (Vuurtoring XXXV p 11)

7.4 SLOT

Die ontstaan- en latere voortbestaanstryd wat die Hoërskool Voortrekker, as eerste Afrikaanse Hoërskool in Natal beleef het, was nie op die Hoërskool Port Natal van toepassing nie. Die rede hiervoor is waarskynlik omdat die bevolkingsamestelling van Pietermaritzburg meer Brits-kolonialisties, in teenstelling met Durban wat, as gevolg van die hawe en die gepaardgaande industrieë, meer kosmopolities was.

Die strategie wat mnr. W. O. Read toegepas het, deur die Engelsmediumleerlinge van die Bulwerparkse Staatskool geleidelik uit te faseer, was 'n langsame dog baie doeltreffende werkswyse gewees.

Die optredes, strategieë en persoonlikhede van sy opvolgers het ook 'n rol gespeel in die vestiging en uitbouing van die skool. Elkeen van die hoofde van Hoërskool Port Natal het op kenmerkende wyse 'n bydrae gelewer om dit wat hy by sy voorganger gekry het, uit te bou en verder te voer.

Die groot rol wat die ouers gespeel het moet in geen mate gering geskat word nie. Hartlike en heelhartige samewerking tussen die ouergemeenskap en die skool, tot die beswil van die kinders, was deur die geskiedenis 'n kenmerk van die skool.

Alhoewel dit blyk asof die ontstaan en ontwikkeling van Hoërskool Port Natal 'n suksesverhaal sonder groot probleme was, was dit inderdaad die geval, maar die konteks waarin Port Natal

ontstaan het, het die skool baie bevoordeel. Dit klink asof Port Natal relatief geen probleme ondervind het nie maar, dat daar wel verhoudingsprobleme opgeduik het, is waar, dog hierdie soort probleme is by enige skool aanwesig. Belangrik is die feit dat dit geen nadelige invloed op die rol van die skool gehad het nie.

Die stryd wat die Afrikaner in Natal aangeknoop het om sy kind in sy moedertaal, in 'n Afrikaansmedium skool, te laat opvoed, het tot gevolg gehad dat daar tans sestien Afrikaansmedium hoërskole in Natal bestaan.

Elkeen van hierdie skole het in sy betrokke gemeenskap 'n indruk gelaat en meegehelp dat die Afrikaanssprekende leerling vandag met trots, naas sy medelandgenote, sy plek in die samelewing kan inneem en vol staan

In hierdie stryd moet daar egter van twee skole, Hoërskool Voortrekker en Hoërskool Port Natal, afsonderlik melding gemaak word, aangesien daar 'n uniekheid aan hul stryd verbonde was.

Die plek wat Voortrekker Hoërskool, as die eerste Afrikaansmedium hoërskool in Natal inneem, is 'n ereplek.

Hoërskool Port Natal beklee egter 'n unieke plek in die stryd en ontwikkeling van die Afrikaanse hoërskool in Natal, omdat hy in die groter Durban omgewing 'n besondere rol in die opvoeding

en onderwys van die Afrikaner gespeel het. Daar is, van die beginjare af, van Port Natal as die "vesting van Onderwys vir die Afrikaanssprekende kind in Durban" gepraat.

"Die groot werk, wat daar deur die jare by hierdie besondere skool gedoen is, maak van hom 'n leefwyse, 'n pragskool, die 'Vlagskip'." (Hanekom 25.9.89)

BRONNELYS

- Badenhorst, D.C. (1975) Die Opleiding van Onderwysers vir 'n ontwikkelende Gemeenskap.
M.Ed-verhandeling. Universiteit van Suid-Afrika.
- Behr, A.L. en (1971) Education in South Africa.
MacMillan, R. G. J.L. Van Schaik Bpk.
Pretoria.
- Behr, A.L. (1980) New Perspectives in South African Education.
Butterworths. Durban.
- Benade, J. (1983) Vuurtoring XXXV
- Benade, J. (1989) Hoof: Hoërskool Voortrekker.
Onderhoud. 7 Augustus 1989.
- Beyliefeld, M.H. (1986) 'n Histories-Opvoedkundige ondersoek na die Opvoeding van die Afrikanerkind binne kultuurverband in Natal.
M.Ed-verhandeling. U.O.V.S.
- Blignaut, J.H. (1989) Onderhoud. 16 Augustus 1989
- Blignaut, L.S. (1989) Personeellid van die Fynlandskool. 1946.
Onderhoud. 16 Augustus 1989.
- Booyesen, C.M. (Red) (1949) Natalse Onderwys 1849-1949.
Natalse Onderwysdepartement.
Pietermaritzburg.
- Booyesen, J. v.d. M. (1962) Vuurtoring. XV1.
- Bot, A.K. (1951) The Development of Education in the Transvaal.
Staatsdrukker. Pretoria.

- Brand, F.J.J. (1989) Hoof: Hoërskool Gelofte.
Onderhoud. 7 Augustus 1989.
- Breytenbach, J. H. (s.j.) Notules van die Natalse Volksraad (1838 - 1845.) Volledig met alle bylae daarby.
S. A. Argiefstukke. Natal nr.1.
Kaapstad.
- Clark, J. (1975) The first 60 years.
In NEON no.
18 Augustus 1975.
- Coetzee, C.G. en Van Schoor, M.C.E. (1982) Kampkinders 1900-1902.
Bloemfontein.
- Coetzee, J. Chr. (Red) (1975) Onderwys in Suid-Afrika 1652-1960.
J.L. Van Schaik Beperk.
Pretoria.
- Colonial Office 55 Nr. 98.
- de Jongh, P. S. (1977) Die lewe van Erasmus Smit.
H.A.U.M. Kaapstad.
- de Klerk, S. J. (s.j.) Die Moedertaalstryd in Durban.
Ongepubliseerde manuskrip.
- Dilthey, W. (1963) Über die Möglichkeit einer allgemein gültigen pädagogischen Wissenschaft.
Weinheim.
- Education Department. 1/1/1-3. Minutes Council of Education.
- Gereformeerde Kerkbode 1855.
- Government Notices 1858-1859.
- Groenewald, P.W.J. (1975) Enkele Eerstes: 'n Terugblik.
In NEON no. 18. Augustus 1975.

- Hanekom, D. J. (1989) Hoof Hoërskool Werda.
Onderhoud. 25 September 1989.
- Haveman, B. (1973) Openingsrede: Hoërskool Werda.
In NEON no. 13.
Desember 1973.
- Heese, F.D. (1975) Afrikaansmedium in die Hawestad.
In NEON no. 18 Augustus 1975.
- Heyns, H. A. (1950) Die Kerklike werksaamhede van Abraham Faure.
Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis. Deel 1.
Staatsdrukker. Pretoria.
- Keyter, J. de W. (1936) Opvoeding en Onderwys.
Nasionale Pers. Bloemfontein.
- Kleynhans, F.H. (1977) Hoërskool Voortrekker: 50 Jaar.
In NEON no. 25. Desember 1977.
- Klingenberg, E.O. (1978) Skoolbyeenkomste.
In NEON no. 28.
Desember 1978.
- Knox, A. J. (1989) Hoof: Addington Senior Primêre Skool.
Onderhoud. 26 September 1989
- Labuschagne, J. H. (1981) Vuurtoring XXXV.
- Lubbe, J.J. (1942) Lewensomstandighede en Opvoeding van die Voortrekkerkind.
Nasionale Pers. Bloemfontein.
- Malherbe, E.G. (1925) Education in South Africa. Vol 1 (1652-1922)
Juta en Kie. Kaapstad.
- Maree, A. (1989) Hoof: Dirkie Uys Junior Primêre skool.
Onderhoud. 16 Augustus 1989.

- Natalse Afrikaner (Die) 27 Februarie 1948.
- Natalier, (De) 28 Februarie 1845.
- Natalse Onderwysersunie Kongresnotule.
30 September 1940.
- Natal Witness, (The) 1844-1856.
- Nel, B.F. (1942) Die Stryd om Enkel-en
Parallelmediumskole.
Nasionale Boekhandel.
Johannesburg.
- Nel, B.F. (1959) Aspekte van die Onderwys-
ontwikkeling in Suid-Afrika.
HAUM. Pretoria.
- Nel, Nico (1975) Hoërskool Gelofte neem Afskeid.
In NEON no.17. April 1975.
- Nel, N. (1970) Jaarblad: Gelofte Hoërskool.
- Nienaber, G.S. (1975) Ernest George Jansen.
In NEON no.18.
Augustus 1975.
- Nienaber, G.S. (1933) Honderd jaar Hollands in Natal.
J.H. de Bussy. Pretoria.
- NOU-Blad. 5(3) (1975) Augustus 1975.
- NOU-Blad. 9(1) (1978) Maart 1978.
- Oud-Portiebond (1958) Grondwet en Doelstellings.
- Pistorius, P. (1982) Gister en vandag in die
Opvoedkunde.
Pro Rege. Potchefstroom.

- Rose, Brian (Red) (1975) Documents in South African Education.
A.D. Donker. Johannesburg.
- Rupert, R.M. (1974) Die Onderwysstelsels in Suid-Afrika.
J.L. van Schaik Bpk. Pretoria.
- Rust, H.J. (1966) Skofte in die geskiedenis van ons skool.
In DIE VUURTORING. Jaargang XV1.
- Rust, H.J. (1989) Hoof: Afrikaans Hoërskool
Durban-Noord.
Onderhoud. 24 Julie 1989.
- Skooljoernaal. Hoërskool Port Natal.
- Skooljoernaal. Warner Beach Primary School.
- Smith, Edwin (1949) The Life and Times of Daniel Lindley.
Epworth Press. London.
- Stander, J.H. (1975) Afrikaansmediumskool--'n deurbraak.
In NEON no. 18. Augustus 1975.
- Steenkamp, Louis S. (1941) Onderwys vir Blankes in Natal 1824-1940.
J.L. Van Schaik Beperk. Pretoria.
- Stone, H.J.S. (1974) Struktuur en Motief van die Onderwysstelsel.
Sacum Beperk. Bloemfontein.
- Tempo 28 November 1968
- Van Biljon, John (Red).
(1981) Eers met die Hings se Teuels ingetrek.
(Die Geskiedenis van die Voortrekkerskole in die Voortrekkerstad.) 1927-1977.)
Pietermaritzburg. 1981.

- Van der Westhuizen, F. J. Vuurtoring. XXXV
- Van Niekerk, W. J. (1962) Vuurtoring XV1.
- Van Rensburg, C.G.J. (1989) Hoof: Hoërskool Kuswag.
Onderhoud. 15 Augustus 1989.
- Van Rooyen, I.M. (1946) Die C.N.O.-Beweging gedurende
1900-1908 in die O.R.K. met
verwysing na die C.N.O.-Beweging
in die Transvaal, Kaapland en
Natal.
U.O.V.S. Bloemfontein.
- Venter, I.S.J. (1976) Die Historiese Opvoedkunde.
Butterworths. Durban.
- Vorster, E. (1981) Veertig jaar van Lig en Leiding.
In DIE VUURTORING. Jaargang XXXV.
- Vuurtoring, (Die) Jaarblad van die Hoërskool Port
Natal.
1942-1981.
- Wessels, P. J. (1983) Vuurtoring. XXXV111.